

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2016

DAVID ŠTURM

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

DIPLOMSKO DELO
POLITIČNOGEOGRAFSKA ANALIZA
SEVERNEGA IRAKA

Študijski program:
GEOGRAFIJA – E

Mentor: dr. Jernej Zupančič, izr. prof

LJUBLJANA, 2016

DAVID ŠTURM

IZJAVA

Izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom Političnogeografska analiza severnega Iraka v celoti moje avtorsko delo.

David Šturm

ZAHVALA

Hvala za pomoč mentorju in za spodbudo družini ter prijateljem, bližnjim in daljnim.

POLITIČNOGEOGRAFSKA ANALIZA SEVERNEGA IRAKA

IZVLEČEK

Severni Irak je območje z večinsko kurdsko poselitvijo. Na območju se je oblikovala prva resnično avtonomna kurdska regija, imenovana tudi iraški Kurdistan. Območje je bilo že od 30. let 20. stoletja podvrženo bojem med kurdske uporniki in iraškimi centralnimi oblastmi. Dolgotrajno krizno žarišče je za seboj pustilo resne posledice na prebivalstvu, pokrajini in v gospodarstvu, kar še danes zaznamuje razvoj kurdskega območja v Iraku. Razvoj kurdskega nacionalnega gibanja in avtonomne regije ter kurdske upor proti iraškim oblastem sta neločljivo povezana. Vzporedno s potekom krize v iraškem Kurdistanu se je razvijala kultura in predvsem politična ter vojaška organiziranost Kurdov. Po letu 1991, ko je mednarodna skupnost kurdske območjem v Iraku ponudila določeno mero zaščite, so bili Kurdi pripravljeni in so izkoristili priložnost za hiter razvoj avtonomne regije. V prihodnjih letih, predvsem pa po letu 2005, so Kurdi utrjevali politične institucije in lastno gospodarstvo. Sedaj je kurdska regija uradno edina federativna regija v sedaj sicer kaotičnem Iraku in v mnogih pogledih že povsem neodvisna. Vprašanje neodvisnosti in suverenosti iraških Kurdov je eno pomembnejših na Bližnjem vzhodu, saj lahko odločilno vpliva na stabilnost celotne regije, po drugi strani pa velik precedenčni izziv za urejanje državnih sporov.

KLJUČNE BESEDE: Politična geografija, krizno žarišče, narodno vprašanje, Kurdi, severni Irak.

POLITICAL GEOGRAPHIC ANALYSIS OF NORTHERN IRAQ

ABSTRACT

Northern Iraq is an area where the majority of the population are Kurds. It formed into the first truly autonomous Kurdish region also known as Iraqi Kurdistan. The area has been subjected to conflicts between Kurdish rebels and the Iraqi central authorities since the 1930s. The long-term crisis area has left behind serious consequences on its population, the environment and the economy, which continues to impact the development of the Kurdish area in Iraq to this day. The rise of the Kurdish national movement, the development of an autonomous Kurdish region and resistance against Iraqi authorities are inextricably linked. Parallel to the course of the crisis in Iraqi Kurdistan, the Kurds have managed to evolve culture and, above all, a political and military organization. After 1991, when the international community offered a certain degree of protection to the Kurdish areas in Iraq, the Kurds were ready and took advantage of the opportunity for a rapid development of their autonomous region. In the coming years, especially after 2005, the Kurds strengthened their political institutions and their own economy. Now, the Kurdish region is the only federal region in an otherwise chaotic Iraq and already fully independent in many aspects. The question of independence and sovereignty of the Iraqi Kurds is one of the most significant in the Middle East, as it can have a decisive impact on the stability of the entire region. On the other hand, it represents a big challenge in setting a precedent for solving state disputes.

KEY WORDS: Political geography, crisis area, national question, Kurds, Northern Iraq.

KAZALO VSEBINE

1. Uvod.....	1
1.1. Nameni, cilji, hipoteze.....	1
1.2. Metodologija.....	2
2. Teoretični vidiki kriznih območij in teorija državnosti	4
2.1. Krizna območja.....	4
2.1.1. Razvojne faze kriznega območja	5
2.2. Teorija državnosti	6
3. Geografski oris severnega Iraka	8
3.1. Lega in površje	9
3.2. Geološke značilnosti in oblikovanost površja	11
3.3. Podnebje in vodovje	14
3.3.1. Podnebje.....	14
3.3.2. Vodovje	16
3.4. Prst in rastje	17
3.4.1. Prsti	17
3.4.2. Rastlinstvo	18
3.5. Prebivalstvo in poselitev.....	18
3.5.1. Etnična in verska sestava prebivalstva.....	22
3.5.2. Jezik	23
3.6. Gospodarstvo	23
3.6.1. Naftna industrija in energetika.....	24
3.6.2. Kmetijstvo.....	26
3.6.3. Turizem	27
3.7. Družbene spremembe v iraškem Kurdistanu	28
4. Zgodovina Kurdov	30
4.1. Izvor in starejša zgodovina Kurdov	30
4.2. Kurdi v Osmanskem cesarstvu in perzijski državi	31
4.3. Kurdi po 1. svetovni vojni	32
4.4. Kurdska republika Mahabad.....	33
5. Razvoj kriznega žarišča.....	35
5.1. Časovni razvoj krize	35
5.1.1. Zgodnja faza konflikta – prvi resni upori Kurdov v Iraku.....	36
5.1.2. Osrednja faza konflikta – potek kurdsko-iraške vojne	37
5.1.2.1. Nastanek iraške republike in prva kurdsko-iraška vojna	37
5.1.2.2. Sporazum o kurdski avtonomiji in druga kurdsko-iraška vojna	40
5.1.2.3. Kurdski upor med iransko-iraško vojno.....	43
5.1.2.4. Akcija Anfal – genocid nad Kurdi.....	45
5.1.3. Pozna faza konflikta in nastanek kurdske de facto avtonomije	46
5.1.3.1. Nastanek varnega kurdskega de facto avtonomnega območja.....	46
5.1.3.2. »Državljanska« vojna v Kurdistanu	49
5.2. Vpletene strani	52
5.2.1. Demokratska stranka Kurdistanu	52
5.2.2. Patriotska zveza Kurdistanu in ostale kurdske stranke	53
5.2.3. Fronta iraškega Kurdistanu	54
5.2.4. Pešmerge	54
5.2.5. Iraške vladne sile	55
5.2.5.1. Iraška vojska.....	56
5.3. Posledice krize	57

5.4.1. Demografske spremembe	57
5.4.1.1. Žrtve konflikta.....	57
5.4.1.2. Begunsko vprašanje	58
5.4.1.3. Iraška politika arabizacije	59
5.2. Posledice v gospodarstvu in v pokrajini	61
6. Dejavniki vpliva na kurdsko vprašanje v Iraku	65
6.1.1. Notranji dejavniki	65
6.1.1.1. Etnične in verske razlike znotraj Iraka.....	65
6.1.1.2. Neenotnost iraških Kurdov	66
6.1.1.3. Razporeditev naravnih virov	67
6.1.2. Zunanji dejavniki	68
6.2.1.1. Vpliv Turčije	68
6.2.1.2. Vpliv Irana	70
6.2.1.3. Vpliv ZDA in Rusije	71
7. Odprta vprašanja kurdske avtonomije.....	73
7.1. Politični razvoj Kurdov	73
7.2. Meje kurdskega območja.....	75
7.3. Vprašanje neodvisnosti.....	78
8. Zaključek	81
9. Summary	83
10. Literatura in viri	85
11. Seznam kart, grafikonov in preglednic.....	92

1. Uvod

Severni Irak oziroma iraški Kurdistan je območje, ki je v zadnjih desetletjih doživelo mnoge politične, strukturne, demografske in družbene spremembe. Začetki krize na tem območju segajo v 30. leta 20. stoletja, ko so se posamezne kurdske skupine uprle iraški monarhiji. Kriza se je ob vedno bolj organiziranem kurdskem uporju poglabljala v 60. in 70. letih in je konec 80. let doživela višek v genocidni akciji Anfal, ki jo je sprožil Saddam Husein. V začetku 90. let, po zalivski vojni, se je ob zaščiti mednarodnih sil pričelo oblikovati kurdsko avtonomno območje z večinskim kurdsim prebivalstvom v severno-iraških provincah. Območje je po ameriški invaziji v Iraku leta 2003 prešlo v dobo relativne stabilnosti, ki pa je v zadnjih letih predvsem s pojavom skupine Islamska država Iraka in Levanta spet zamajana. Območje pod kurdsim nadzorom se je tekom bojov z ISIS razširilo. Kurdi tako sedaj nadzirajo veliko večino tudi spornega ozemlja, ki naj bi bilo po njihovem mnenju del iraškega Kurdistanu.

Kurdsko vprašanje ni omejeno le na severni del Iraku. Okoli štiri milijone Kurdiv v iraški avtonomni regiji Kurdistan predstavlja le manjši del večje kurdske etnične skupnosti, ki je razdeljena na več držav Bližnjega vzhoda in Zakavkazja. Jedro kurdske poselitve je na avtohtonem kurdsim območju na tromeji med Turčijo, Iranom in Irakom ter deloma v severni Siriji (Bufon, 2004, str. 163). V teh državah Kurdi predstavljajo pomembno etnično manjšino. Območje kurdske poselitve predstavlja kulturno-geografsko regijo, imenovano Kurdistan. Kurdske situacije v teh državah so zelo različne in so se razvijale dokaj ločeno. Na nekaterih točkah je prihajalo do političnega povezovanja med različnimi kurdsimi skupinami tudi preko meja.

Političnogeografska analiza v tem diplomskem delu temelji na teoriji kriznih žarišč in vprašanju državnosti. Procesi, ki so oblikovali krizno žarišče, so močno povezani z razvojem kurdskega nacionalnega vprašanja v Iraku. Vpletene strani v konfliktu so pomembni dejavniki tudi pri razvoju kurdske avtonomije. Posledice krize so dolgoročno vplivale na dinamiko razvoja kurdskega območja. Vprašanje kurdske avtonomije oziroma možnost vzpostavitve nove nacionalne države pa je eno pomembnejših vprašanj na Bližnjem vzhodu.

1.1. Nameni, cilji, hipoteze

Osnovni namen diplomskega dela je temeljita političnogeografska analiza kurdskega območja v severnem Iraku. Ta analiza zaobjema tako razvoj kriznega žarišča, kot tudi razvoj kurdskega nacionalnega vprašanja, političnega razvoja Kurdiv ter s tem povezano formacijo avtonomne kurdske regije. Dva ključna cilja dela sta:

- podrobna analiza območja z vidika razvoja in posledic kriznega žarišča,
- analiza kurdskega nacionalnega gibanja in razvoja avtonomne kurdske regije v procesu oblikovanja državnosti (kot samostojne politične in gospodarske enote).

Na podlagi ciljev sta bili postavljeni dve delovni hipotezi:

- Zunanji dejavniki (vplivi sosednjih držav in drugih globalnih dejavnikov) so odločilno vplivali na dinamiko razvoja kriznega žarišča na kurdsim območju v severnem Iraku.
- Kurdska federativna regija je notranje razvila dejavnike državnosti in bi lahko ob ugodnih regionalnih (odnosi s sosedami) in globalnih političnih (podpora mednarodne skupnosti) pogojih postala samostojna država.

Diplomsko delo je razdeljeno na šest vsebinskih področij, ki so pomembna za razumevanje razvoja kurdskega vprašanja in političnogeografskih procesov v severnem Iraku.

Teoretični del (2. poglavje) se osredotoča na dve ključni teoretični področji, pomembni za to diplomsko delo, ki sta geografski teoretični okvir za proučevanje kriznih območij in definicije države ter *de facto* držav. Nadalje so predstavljene naravnogeografske in družbenogeografske značilnosti severnega Iraka ter okolice (3. poglavje). V 4. poglavju je prikazan zgodovinski razvoj proučevanega območja. Uvodoma je predstavljena dolga skupna zgodovina kurdskega naroda, sledi pa opis nekaterih ključnih dogodkov po prvi svetovni vojni, ki so vezani na prebujanje kurdskega nacionalizma.

Cilj poglavij 5 in 6 je političnogeografska analiza severnega Iraka kot kriznega območja. Podan je časovni pregled poteka krize s poudarkom na predstavitvi sprtih in vpletenih strani. Pozornost je namenjena tudi posredovanju mednarodnih sil v Iraku ter formiranju *de facto* avtonomne kurdske regije. Predstavljene so posledice dolgotrajne krize, analizirani so notranji in zunanji dejavniki, ki so vplivali na razvoj dolgotrajne krize in na razvoj kurdske avtonomije. V poglavju 7 je prikazan razvoj kurdskega vprašanja v Iraku po zrušitvi režima Sadama Huseina. Predstavljene so tudi možnosti za premik k neodvisnosti kurdske regije. V zaključku sta potrjeni oziroma ovrženi delovni hipotezi in podana nekatera nerešena vprašanja kurdske problematike v Iraku.

1.2. Metodologija

Zaradi oddaljenosti, obsega in razmer na preučevanem območju terensko delo ni bilo mogoče. Diplomsko delo je nastalo ob analizi in interpretaciji dostopnih gradiv, literature, statističnih podatkov in virov na svetovnem spletu.

Kabinetno delo je vsebovalo iskanje, pregled in analizo virov ter literature. Razpoložljivi viri in literatura s kurdsko tematiko so bili najprej pregledani, sledila je podrobnejša analiza v skladu z namenom in cilji diplomskega dela.

Pri pregledu literature in virov je bila potrebna velika mera kritičnosti. Nekateri podatki, predvsem statistični, so lahko nezanesljivi in se zelo razlikujejo od vira do vira. Večinoma temeljijo na ocenah avtorjev ali določenih interesnih skupin. Prisotni so dejavniki ideološke obremenjenosti, narodnostne pripadnosti in različnih časov delovanja posameznih avtorjev. Pri kurdskega vprašanja se tem določenim omejitvam ne da izogniti. V diplomskem delu so navedeni najrazličnejši viri. Izogibali smo se ugibanjem o pravilnosti posameznih ocen in poizkušali podati objektivno predstavitev kurdskega vprašanja.

V slovenskem jeziku je, razen splošnih leksikonov, enciklopedij in regionalnih geografij, malo razpoložljivih virov in literature s tematiko o Kurdi in območju severnega Iraka oz. iraškega Kurdistanu. Nekaj je prevodov del tujih avtorjev; izstopata predvsem deli Kurdi – Geografija zatiranih avtorja Jürgena Rotha (1981) in Kurdi – narod brez države avtorja Güntherja Deschnerja (2007).

Ostala literatura je večinoma v angleškem jeziku. Večina avtorjev je ameriških, nemških, turških in iraških, med katerimi so pogosto tudi Kurdi. Dostopna literatura govori predvsem o zgodovini Kurdiv in o boju kurdske skupine proti zatiranju znotraj držav, kjer živijo. Veliko literature obstaja o vojni v Iraku s pričetkom leta 2003 in nespoštovanju človekovih pravic v

državah Bližnjega vzhoda. Po strokovni vsebini izstopa knjiga *Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy* (Stansfield, 2003). Teoretični vidiki v tem delu so bili deloma povzeti po knjigah *Osnove politične geografije* (Bufon, 2007) in *Kulturna geografija, raznolikost svetovnega prebivalstva in kulturnih pokrajin* (Zupančič, 2013) ter po člankih o kriznih območjih dr. Zupančiča (Zupančič, 2005 in 2006).

Manj literature je dostopne o fizičnogeografskih značilnostih območja severnega Iraka. Uporabljena je bila starejša tuja literatura, ki nekoliko podrobneje opisuje značilnosti držav Bližnjega vzhoda. Stari podatki so bili nadomeščeni z nekaterimi novjšimi viri, ki so bili dostopni preko svetovnega spleta. Veliko druge literature in virov je bilo pridobljenih s svetovnega spleta. Uporabljeni so bili predvsem strokovni članki, od teh najpomembnejši *Political geography of Kurdistan* (Dahlman, 2002), in viri s spletnih strani različnih institucij (npr. HRW, Kurdistan Regional Statistical Office). Po spletnih virih so povzeti predvsem novejši statistični podatki in kartografsko gradivo. Podatki s svetovnega spleta so lahko dokaj nezanesljivi, zato je bila mnogokrat potrebna primerjava iz različnih virov. Na podlagi teh primerjav so bili izločeni tisti podatki, ki so preveč izstopali ali smo za njih ocenili, da niso dovolj zanesljivi.

2. Teoretični vidiki kriznih območij in teorija državnosti

2.1. Krizna območja

Geografija ima pomembno vlogo pri proučevanju kriznih območij. Preko regionalnega in problemskega pristopa analizira najrazličnejše vidike pri nastanku in poteku kriz ter proučuje posledice in možne rešitve oziroma možnosti za nadaljnji razvoj na kriznih območjih, pri čemer ni zanemarljiv tudi pogled na ovire, pasti oziroma omejitve, ki se lahko pojavijo. Definicija kriznega žarišča v Geografskem terminološkem slovarju (2005, str. 129) pravi: krizno žarišče (–ega –a s polit. geogr.) je politično nestabilno območje, ki zaradi neurejenih razmer, vojaških spopadov, predstavlja potencialno nevarnost za razširitev nestabilnosti na širše območje, okoliške države, ob vpletanju velesil, vojaških blokov lahko tudi na ves svet.

Za potrebe diplomskega dela je primerna natančnejša definicija kriznega območja, povzeta po Zupančiču (2005 in 2006). Zupančič navaja, da so krizna območja tista, ki so v kratkem času doživela zelo hitre fiziognomske, strukturne in funkcijske spremembe z izrazito splošno tendenco poslabšanja. To so območja zemeljskega površja, ki so zaradi družbenih dejavnikov v največji meri doživela hitro poslabšanje gospodarskega stanja, dramatične spremembe starostne, spolne, narodnostne sestave ter geografsko razporeditev prebivalstva (žrtve, begunci, razseljenost), zaostritev odnosov med različnimi prebivalstvenimi skupinami ter posledični nastanek konfliktov ter izolacijo gospodarskih in kulturnih tokov (npr. sankcije).

Krizna območja je mogoče prepoznati po mnogih izrazitih lastnostih. Nemalokrat je moč opaziti posledice spopadov, značilno je kaotično pravno stanje, delovanje javnih ustanov je anarhistično ali povsem odsotno, prevladuje črni trg ter drugi nelegalni gospodarski procesi. Območja so neprivlačna za vlagatelje. Ob odsotnosti vsakršnih (domačih ali tujih) investicij in s propadom normalnega tržišča se gospodarski subjekti umikajo na varnejša oziroma bolj perspektivna območja. Kot posledica bojev, represije in povečane kriminalne dejavnosti sta osebna in kolektivna varnost na zelo nizki ravni. Prisotne so lahko mnoge paravojaške skupine, ki se bojujejo za vpliv na določenih območjih. Naglo se lahko poveča smrtnost in zmanjša rodnost, pojavijo se tokovi migracij, prisilnih razseljevanj in beguncev. Izobraževalni in zdravstveni sistem sta v slabem stanju ali neobstoječa. Ob pomanjkanju načrtovanja je prostorski razvoj v veliki meri stihijski. Storitvenih dejavnosti, predvsem bančništva in zavarovalništva, ni. Krizno območje je lahko hitro izločeno iz svetovnih tokov (gospodarskih, pravnih). Veliko teh območij pride pod nadzor mednarodnih mirovnih sil in tudi mirovnih vojaških operacij. Krizna območja so s tega vidika nemalokrat odvisna ozemlja, tako varnostno vojaško in politično, kot tudi gospodarsko (humanitarna pomoč) (Zupančič, 2006).

Najpogostejši vzrok za nastanek kriznega območja je neke vrste konflikt med različnimi skupinami prebivalstva. Gre predvsem za etnično, versko in kulturno, pa tudi politično in ideološko opredeljene skupine. Konflikte pogosto sprožijo tudi velika nasprotja med revnim in bogatim prebivalstvom ali vztrajno poslabševanje gospodarskih razmer. V konfliktna stanja lahko vodijo različne oblike totalitarne oblasti. Tudi velike naravne katastrofe, kot so ponavljajoče se poplave, potresi ali suše lahko povzročijo dramatično poslabšanje družbenih in gospodarskih razmer v prostoru ter izbruh krize. Nastanek kriznega območja lahko sproži tudi agresija sosednjih političnih enot ali širših družbenih skupin, ki želijo spremeniti razporeditev

dobrin, povečati nadzor nad ozemljem in njegovimi strateškimi prvinami ali pa gre za širitev lastnega gospodarskega, političnega ali ideološkega vpliva. Velike sile so iz strateških razlogov posegale po t.i. »preventivnih udarih«, ki naj bi preprečili njim neželen razvoj na območjih oziroma v državah, ki so jih opredelili kot strateško pomembne. To so bile vojaške intervencije, pogosto načrtovane kot kratkotrajni, začasni ali celo zgolj svarilni ukrepi, ki so se lahko razvlekli tudi v več mesecev ali let trajajočo klasično bojevanje in gverilski odpor (npr. Sovjetske intervencije v Afganistanu s pričetkom leta 1979, ameriška intervencija v Iraku 2003) (Zupančič, 2005).

2.1.1. Razvojne faze kriznega območja

Krizna območja se močno razlikujejo med seboj glede na vzroke nastanka, trajanje, prostorski obseg, posledice in načine reševanja. Kljub velikim razlikam lahko najdemo nekatere skupne poteze in opredelimo določene faze razvoja kriznih območij.

1. Faza zapletanja – pojav strukturnih neravnovesij in ustvarjanje napetosti.
2. Incident – enkraten dogodek, ki pomeni mejo med mirom in spopadi.
3. Izbruh krize – naglo in dramatično poslabšanje videza, strukture in funkcije neke pokrajine.
4. Faza skrivanja konflikta in krize – poskusi domačega reševanja krize.
5. Internacionalizacija krize – formalno priznanje krize in poziv k mednarodnim vidikom reševanja.
6. Intervencija – časovno kratko ustvarjanje in precej daljše vzdrževanje miru.
7. Sanacija – ukrepi in postopki, ki vodijo k umiritvi razmer in odpravi vzrokov krize.
8. Revitalizacija – obnova potencialov in integracija v regionalno in globalno okolje.

Mnoga krizna območja, ki so se pojavila po drugi svetovni vojni, še niso doživela uspešne revitalizacije. Vztrajanje mednarodnih dejavnikov, začeni z Varnostnim svetom OZN, je vendarle usmerjeno k izboljšanju razmer in končanju kriz in konfliktov. Zdi se, da mnoga krizna območja ostajajo latentna žarišča, kjer možnost ponovne politične recesije s konflikti in destruktivnimi procesi ponekod ostaja trajna opcija (Zupančič, 2006).

2.2. Teorija državnosti

Poleg razvoja in posledic krize na območju iraškega Kurdistana je pomemben tudi vidik razvoja kurdske avtonomije in elementov državnosti v kurdski regiji.

Po letu 1991 je bila na obravnavanem območju vzpostavljena neka vrsta avtonomije in pričel se je razvoj vlade kurdske regije. Kurdska vlada je predvsem od konca 90. let 20. stoletja naprej vodila oblikovanje političnega, gospodarskega in družbenega življenja v kurdski regiji.

V literaturi o de facto državah je bila kurdska regija v Iraku mnogokrat izključena iz obravnave, saj naj ne bi zadostovala osnovnim kriterijem, ki opisujejo takšne vrste entitet. V zadnjem času je razvoj iraškega Kurdistana vključen v študije o de facto državah kot obče sprejeta študija primera. Pojem de facto države nima določenega pravnega pomena oziroma definicije. Opisuje stanje določene politične entitete, ki nima statusa države, a ima razvite nekatere attribute državnosti. Prvi korak pri prepoznavanju de facto držav je poznavanje definicije države kot nekega končnega stanja pri razvoju entitete na mednarodni ravni. Gre za dokaj kompleksno tematiko, saj je težko postaviti enoznačno pravno definicijo za državo, ki bi opisovala skupne značilnosti vseh držav. Na institucionalni ravni ni povsem jasnih kriterijev, ki bi omogočali ločevanje na državne oziroma nedržavne subjekte (Voller, 2014, str. 13).

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je država definirana kot organizirana politična skupnost, ki ima na prostorsko omejenem ozemlju suvereno oblast (SSKJ, 1997). Ta definicija dobro povzema tiste skupne lastnosti, ki jih ima večina držav. Podobno definicijo poda Zupančič. Država je politično omejeno ozemlje, na katerem organizirana skupnost ljudi izvaja oblast. Pri tem so izpostavljeni trije ključni elementi države: ozemlje, prebivalstvo in oblast. Država zavzema določeno ozemlje oziroma prostor, ki zaobjema tudi zračni prostor in akvatorije. Osebe, ki živijo na tem ozemlju, so prebivalstvo države, kar jim prinaša določene (državlanske) pravice in dolžnosti. V sodobnih državah se prebivalci politično organizirajo in tvorijo različna predstavniška telesa. Oblast je tretji ključni element države, ki poskrbi za upravljanje in vodenje. Tipi oblasti so v različnih državah zelo različni, kot so različni tudi teritoriji oziroma ozemlje, ki ga določena država obvladuje (Zupančič, 2013, str. 173–174). Bufon pravi, da je država na eni strani teritorialna enota, na drugi pa družbena in politična enota, ki se izraža tudi na simbolni ravni in zahteva, ne nujno pa tudi doseže, lojalnost svojih državljanov. Takšna enota naj bi, zato da doseže status države, izpolnjevala nekaj ključnih elementov:

- ozemlje, ki ga od sosednjih ločijo bolj ali manj sprejete meje;
- stalno naseljeno prebivalstvo, ki v delovanju države vidi možnosti izpolnjevanja lastnih političnih, družbenih, kulturnih in ekonomskih potreb;
- oblikovana državna uprava oziroma vlada (administrativna in politična organizacija), ki skrbi za reševanje zgoraj naštetih potreb prebivalstva;
- družbenim razmeram primeren ekonomski sistem, ki se omejuje najmanj na monetarni nadzor in zunanjo trgovino;
- prometni in komunikacijski sistem, primeren za uspešno družbeno in ekonomsko povezovanje (Bufon, 2007, str. 84).

Pri proučevanju držav kot prostorskih fenomenov pa ne moremo mimo dveh s prostorom nepovezanih kriterijev suverenosti in mednarodne priznanosti, ki se izražata na meddržavni ravni (Bufon, 2007, str. 84). Mednarodno pravo določa, da subjekt, ki izpolnjuje določene mednarodne pravne kriterije državnosti, lahko postane država. Prvi člen Montevidejske

konvencije o pravicah in dolžnostih držav iz leta 1933 določa štiri osnovne kriterije za doseg statusa državnosti: a) stalno prebivalstvo; b) definirano ozemlje; c) vlado; in d) sposobnost za vstop v odnose z drugimi državami. S tem je postavljena tudi klasična definicija za državo, ki jo najdemo v literaturi. Znotraj naštetih kriterijev niso jasno določene omejitve ali pa sami kriteriji niso povsem zavezujoči za pridobitev statusa države. Pri stalnem prebivalstvu ni določeno minimalno število teh prebivalcev. Definirano ozemlje ni nujno obvezujoč kriterij, kot je v primeru sprejetja Izraela, ki ni imel povsem jasno določenih teritorialnih meja (Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 2015). Eden glavnih kriterijev za status državnosti je priznanje s strani drugih držav, čeprav Montevidejska konvencija pravi, da za politični obstoj države ni potrebo tovrstno mednarodno prepoznanje (Voller, 2014, str. 16). Ni določeno, koliko držav mora potrditi nastajajočo državo, da lahko govorimo o samostojni suvereni državi. Priznanje določene države ni pravno določeno dejanje, je politične narave in v domeni posameznih držav (tudi tistih, povezanih v različne mednarodne skupnosti) (Yamali, 2015). Zelo močno in pomembno je priznanje s strani večine članic Združenih narodov, vendar obstajajo primeri držav, ki so potrjene le s strani dela članic. Nove države se trudijo čim prej pridobiti čim širše mednarodno prepoznanje in s tem čim večjo legitimnost.

V povezavi z dokaj kompleksnim vprašanjem državnosti je jasno, da je tudi definiranje *de facto* države lahko dokaj zapleteno, vendar se v osnovi nasloni na definicijo države. V politični geografiji je izpostavljen pomen ločevanja med legalnim ali »*de iure*« ozemljem in efektivnim ali »*de facto*« ozemljem. Državno ozemlje namreč lahko poleg vladnih sil nadzorujejo (legalen nadzor) tudi mnoge druge skupine (npr. uporniške skupine, manjšinske ali klanovske skupine, idr.) (Bufon, 2007, str. 84). Definicije *de facto* držav v literaturi so različne in heterogene. Ena izmed osnovnih pravi, da so *de facto* države politične entitete, katerih vodstvo ima široko avtonomijo v domačih in mednarodnih politikah, ima vzpostavljene vladne institucije in se dojema kot vredna polne pravne in institucionalne neodvisnosti. Vzpostavitev suverenosti skozi proces izgradnje državnosti in institucij je najvišja prioriteta *de facto* držav (Voller, 2014, str. 16).

3. Geografski oris severnega Iraka

Poznavanje geografskih lastnosti proučevanega ozemlja v severnem Iraku je pomembno za razumevanje kompleksnega političnogeografskega razvoja območja.

Naravnogeografske značilnosti so v preteklosti in še danes močno vplivajo na dinamiko razvoja območja iraškega Kurdistan. Razgibano površje je vedno igralo pomembno vlogo pri zagotavljanju varnosti za prebivalstvo (varno pribežališče) in strateško pomembno bojišče za kurdske vojaške sile tekom mnogih konfliktov, ki so se odvijali na tem območju. Naravni viri, kot sta voda in nafta, postavljajo severni Irak na zemljevid regionalno in tudi globalno pomembnih strateških območij. Družbenogeografske značilnosti, kot so raztresena poselitev, plemenska, jezikovna, verska in tudi narodnostna raznolikost prebivalstva na tem območju, so odločilno vplivale na zgodovinski in nedavni razvoj političnih, administrativnih in gospodarskih struktur.

Karta 1: Karta Iraka in okolice.

Vir: Veliki atlas sveta, 1996.

3.1. Lega in površje

Osrednje proučevano območje diplomskega dela je severni del Iraka z večinsko ali vsaj prepoznavno kurdsko poselitvijo. Območje je v literaturi in tudi v tem diplomskem delu poimenovano iraški Kurdistan.

Geopolitični in strateški položaj območja sta zaradi same lege in naravnih virov zelo pomembna. V širšem geopolitičnem pogledu je iraški Kurdistan del t.i. vzhodnega arabskega sveta oziroma Mašrika, ki skupaj s preostankom arabskega sveta proti zahodu predstavlja najobsežnejši »pas črepinj«, ki doživlja krize zaradi lastnih strukturnih sprememb in zaradi zunanjih vplivov (Zupančič, 2012).

Območje lahko razen na jugu omejimo z mednarodnimi mejami med Irakom in sosednjimi državami. Na severu meji na Turčijo, na zahodu na Sirijo in na vzhodu na Iran. Na jugu je težje definirati jasno mejo zaradi kompleksnega preteklega in trenutnega političnega stanja in etnične razporejenosti prebivalstva. Okvirno južno mejo predstavlja črta na 36. vzporedniku, ki je leta 1991 označevala območje prepovedi letenja pod nadzorom mednarodnih koalicijskih sil. Vzpostavitev te cone je bil prvi korak k razvoju kurdske avtonomne regije, kar je eden ključnih trenutkov pri razvoju kurdskega gibanja v severnem Iraku (Bufon, 2004, str. 167).

Karta 2: Cone prepovedi letenja v Iraku.

Vir: Iraq No – Fly Zone, 2010

Karta 3: Različne meje kurdskega območja v severnem Iraku.

Ob odsotnosti kurdske države in s tem mednarodnih meja se ozemlje regije Kurdistan pogosto definira kot območje kurdske poselitve (Izady, 1992). Tak demografski pogled omogoča oceno velikosti in prikaz kurdskih območij na kartah. Po ocenah je ozemlje tako veliko kot Francija, oziroma okoli 330.000 km² (Natek, 1991, str. 17), po nekaterih virih do 500.000 km² (The Kurds: Caught Between Nations, 1994, str. 1) in spet po drugih le 200.000 km² (Dahlman, 2002, str. 271).

Karta 4: Prikaz lege in obsega območja, kjer Kurdi predstavljajo etnično večino.

Vir: Dahlman, 2002, str. 272, priredil: David Šturm.

3.2. Geološke značilnosti in oblikovanost površja

V severnem Iraku prevladuje razgibano površje z visokimi gorami ob mejah s sosednjimi državami, ki se proti jugu znižuje ter preko hribovitega sveta prehaja v rodovitne ravnice (Stansfield, 2003). Območje je geološko zelo aktivno, saj se nahaja na območju trkov med evrazijsko in afriško tektonsko ploščo (Izady, 2008). Razen na severu in severovzhodu, kjer so zaradi izpodrivanja arabske tektonske plošče pod iransko in anatolsko nastala gorovja, arabsko ploščo od sosednjih ločujejo tektonski jarki in prelomi. Na severu plošče se je v alpidski orogenezi nagubalo gorstvo Taurus in na severozahodu gorstvo Zagros. Gorstvi segata v Irak in na severu in severovzhodu tvorita najbolj razgiban del Iraka. Gorovja se še danes dvigujejo (The Middle East: A Geographical Study, 1978, str. 22).

Karta 5: Tektonske značilnosti Bližnjega vzhoda.

Vir: The Middle East: A Geographical Study, 1978, str. 21, priredil: David Šturm.

Geološko je območje severnega Iraka nadaljevanje formacije, ki leži južneje, v Perzijskem zalivu (ostanek starodavnega, z ogljikovodiki bogatega morja Tetis). Ta formacija teče skoraj nespremenjena od vzhodnih obal Sredozemskega morja ob sirsko-turški meji do ormuških vrat med Omanom in Iranom. Območje je močno nagubano in prepredeno s številnimi prelomi, v glavnem v smeri severozahod–jugovzhod (Izady, 2008).

Kamninska sestava severnega Iraka je relativno preprosta, saj ga gradijo večinoma le sedimentne kamnine. Kamninska zgradba je povzeta po podatkih v knjigi *Regional Economics Atlas: The Middle East and North Africa* (Oxford Regional Economics Atlas ..., 1960, str. 19). Najstarejše so kambrijske in silurske kamnine na majhnem delu na severovzhodu Iraka ob meji z Iranom. Kenozojski sedimenti tvorijo tri ozke pasove različno starih kamnin, zahodno od prej omenjenih starejših kamnin. Kot vidimo na karti spodaj, velik del severnega Iraka tvorijo pliocenski in miocenski sedimenti. Najmlajši sedimenti so kvartarni, edini od naštetih so nastali z rečnimi nanosi (ostali v morju). Nasuli sta jih Evfrat in Tigris. Nahajajo se na severu, blizu meje s Turčijo, od koder se v vedno širšem pasu širijo proti jugu in jugozahodu preko meje z Iranom. Pod zgornjimi sloji kamnin se v Iraku nahajata nafta in zemeljski plin, ki sta nastala z razpadanjem organskih snovi, zlasti planktona, v usedlinah na nekdanjem morskem dnu. Zaloge so ujete med nepropustne plasti. Nafto koristijo predvsem v severnem in vzhodnem delu države in je edini naravni vir, ki je v Iraku zastopan v večjih količinah.

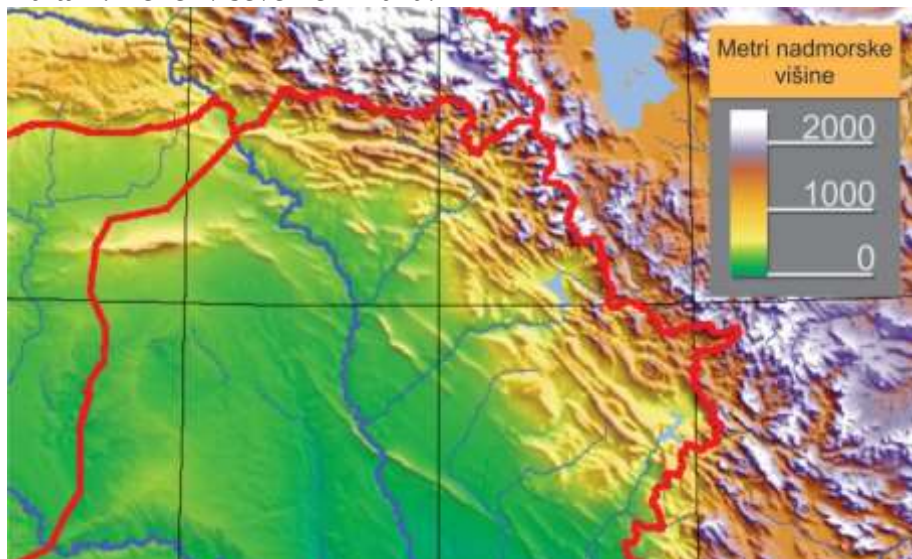
Karta 6: Kamninska sestava Iraka.

Vir: *Regional Economics Atlas: The Middle East and North Africa*, 1960, str. 19, priredil David Šturm.

Iz Irana se v Irak raztezata gorski verigi Zagros in Taurus. Obe gorovji sta mladonagubani, zelo razčlenjeni, z veliko reliefno energijo (amplituda od nekaj sto do nekaj tisoč metrov) in prepredeni z različno velikimi dolinami rek in potokov. Gore in hribovja proti jugu prehajajo v nižavja ob rekama Tigris in Evfrat. Reke pri izstopu iz strmega sveta na aluvialno ravnino pogosto formirajo vršaje (The Middle East: A Geographical Study, 1978, str. 25–33).

Karta 7: Relief v severnem Iraku.

Vir: Iraq Topography, 2010, priredil David Šturm.

Iz vzhoda se v severni Irak razteza več kot 1200 kilometrov dolgo gorovje Zagros. Sestavlja ga več vzporednih grebenov, ki se raztezajo v smeri jugovzhod–severozahod in jih ločujejo široke doline. Najvišji vrh gorovja je Zard Kuh z 4.548 metri nadmorske višine (Zagros Mountains 2010, *The Middle East: A Geographical Study*, 1978). Najvišji vrh v Iraku pa je Kuh Haji Ebrahim, visok 3.609 metrov, ki leži na meji z Iranom (Dežele in ljudje, 1995, str. 40–42). Iz južnega dela Turčije se v severni Irak razteza masivna in visoka gorska skupina Taurus, ki je od nekdaj predstavljala pomembno prometno pregrado. Gorovje ima veliko vrhov nad 3.000 m. Najvišja predela sta na jugovzhodu Bolkar z vrhom Medetsiz 3.524 metrov in v osrednjem Taurusu Aladaglar z najvišjim vrhom gorovja, Demirkazik 3.756 metrov. Gorovje Taurus je v Iraku visoko do 2.150 metrov in ima slemenitev v smeri vzhod–zahod (*The Middle East: A Geographical Study*, 1978, 17–19). Gorovje se iz severa in severovzhoda znižuje proti jugu in jugozahodu, kjer preko nižjih hribov, kot je 1.463 metrov visok Jabel Sinjar zahodno od Mosula, prehaja v gričevnat svet Gornje ravnine (Dežele in ljudje, 1995, str. 40–42). Gornja ravnina zajema območje med Tigrisom in Evfratom. Severno od Bagdada je večinoma suha in valovita travnata pokrajina, kjer griči redko presegajo nadmorsko višino 300 metrov (Dežele in ljudje, 1995, str. 40–42).

3.3. Podnebje in vodovje

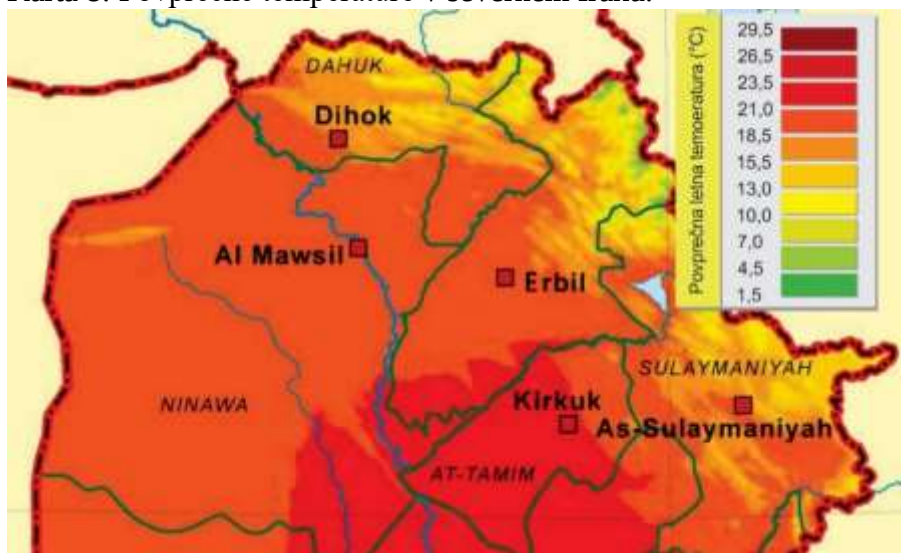
3.3.1. Podnebje

Podnebje v severnem Iraku je hladno in dokaj namočeno v visokih gorah, bolj proti jugu in v nižjih predelih pa toplo in sušno. Poletje je večinoma sušno obdobje.

Podnebni podatki so povzeti po internetni strani <http://www.worldclimate.com/>, kjer so zajeti podatki za različne vremenske postaje v različnih obdobjih. Podatki so iz obdobja 1928–1990, nekatere postaje merijo od 1950 ali 1960 naprej. Klasifikacija po Köppenu je povzeta po članku *Updated world map of the Köppen – Geiger climate classification* (Finlayson et al., 2007).

Gore na severovzhodu Iraka imajo sveža poletja in hladne zime. Na najvišjih predelih so povprečne minimalne temperature nižje od 5 °C, povprečne maksimalne temperature pa nižje od 20 °C.

Karta 8: Povprečne temperature v severnem Iraku.

Vir: Iraq Country Reports – Maps, 22. 1. 2015; priredil: David Šturm.

V Iraku je ob sušnem podnebju zelo malo padavin. Proti severu in severozahodu države količina padavin narašča. V Bagdadu je na leto povprečno okoli 150 mm, v Mosulu je količina znatno večja, skoraj 400 mm. Največ padavin pade v gorah na severu, tudi več kot 1000 mm. To je tudi edino območje v Iraku, kjer pozimi padejo snežne padavine (The Middle East: A Geographical Study, 1978).

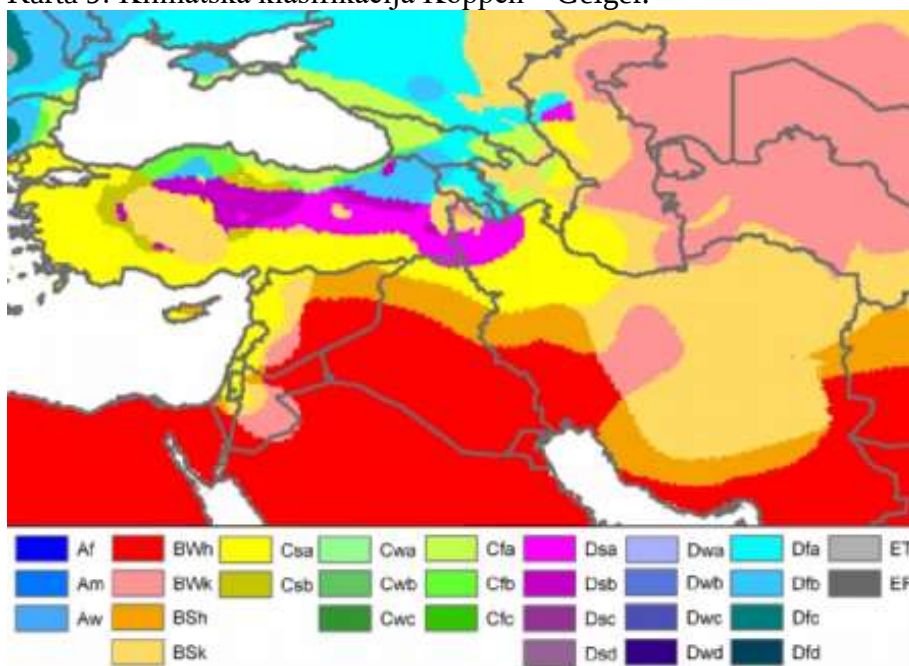
Karta 8: Padavinska karta severnega Iraka.

Vir: Iraq Country Reports – Maps, 22. 1. 2015; priredil: David Šturm.

V severnem Iraku se od severa proti jugu podnebje spreminja iz dokaj vlažnega v vedno bolj sušno in toplo. V pasovih lahko določimo tri podnebne tipe.

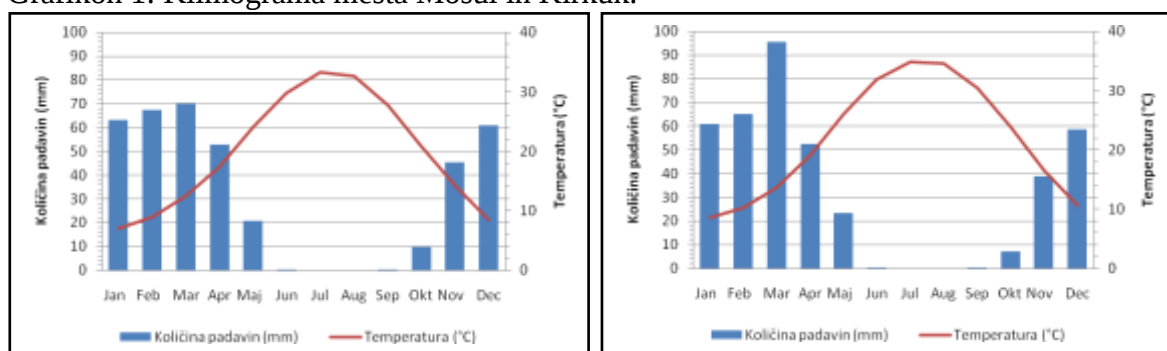
Karta 9: Klimatska klasifikacija Köppen – Geiger.

Vir: Finlayson et al., 2007; priredil: David Šturm.

Povsem na severovzhodu je območje hladne kontinentalne klime, po Köppenu Dsb, kar pomeni srednjo temperaturo najtoplejšega meseca nad 10 °C, srednjo temperaturo najhladnejšega meseca pod -3 °C, najtoplejši mesec v letu ima temperaturo nižjo od 22 °C, vsaj 4 meseci imajo temperaturo višjo od 10 °C. Nekoliko bolj proti jugozahodu je na nekoliko nižjih nadmorskih višinah območje zmerno tople klime. Po Köppenu je to tip Csa. Srednja temperatura najhladnejšega meseca je med -3 °C in +18 °C, najtoplejši mesec v letu ima temperaturo višjo od 22 °C, poletje je najbolj sušni letni čas. Južneje je v nižjih predelih suho podnebje, podnebje step (po Köppenu BSh). Iz klimogramov mest Mosul in Kirkuk je razvidno, da je poprečna letna temperatura višja od 18 °C ter da je poletje zelo sušno obdobje skoraj brez padavin.

Grafikon 1: Klimograma mesta Mosul in Kirkuk.

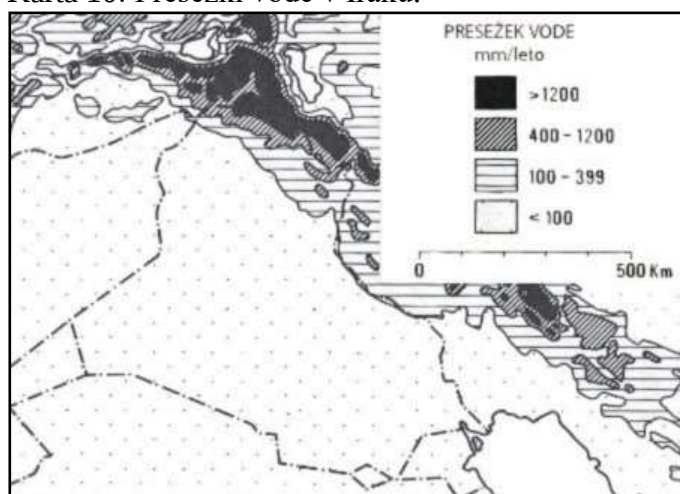
Vir: World Climate, 2010, avtor: David Šturm.

3.3.2. Vodovje

Območje severnega Iraka je bogato z vodnimi viri. Največ vode v rekah je spomladi, ko se intenzivno tali sneg v visokogorju. Območje lahko poimenujemo »vodni rezervoar« za bližnjo in daljno okolico (predvsem Irak, Sirijo, Iran). Pomembna pa je tudi izraba oziroma možnost izrabe vodnih tokov za pridobivanje energije (elektrarne) (Oxford Regional Economic Atlas, ... 1960, str. 26–27). V severnem Iraku je glede na okolico relativno veliko vode, vendar pa večina večjih rek izvira v sosednjih državah, kar bi ob vedno večji pomembnosti vode kot strateškega vira znal biti izziv za kurdsko regijo v prihodnosti.

Količino vode, ki jo dobi določeno področje, lahko pridobimo iz podatkov o količini padavin. Vendar pa te količine še ne pomenijo količine uporabne vode, zato je bolj primeren podatek o t.i. presežku vode. Ta kazalnik, prikazan na karti 9, predstavlja razmerje med mesečno količino padavin in potencialno evapotranspiracijo (The Middle East: A Geographical Study, 1978, str. 80). V severnem Iraku je relativno veliko uporabne vode v visokih in hladnejših predelih, zelo malo pa je vode v nižjih, manj namočenih in toplih predelih.

Karta 10: Presežki vode v Iraku.

Vir: The Middle East: A Geographical Study, 1978, str. 81, priredil: David Šturm.

Najpomembnejši vodni viri v severnem Iraku so reke. V regiji je, poleg mnogih manjših, tudi ena največjih in najpomembnejših rek Bližnjega vzhoda, Tigris. Tigris izvira v jugovzhodnem delu Turčije (turški Kurdistan) v gorovju Taurus. Preko turško-sirijsko-iraške tromeje priteče v Irak. Polovico svoje vode pridobi v Turčiji. Dolg je 1.850 km. Ima snežni rečni režim z viškom aprila in nižkom septembra (Kaya, 2010). Povprečni letni pretok v letu 2002 pri Mosulu je bil 540 m³/s (Al Taiee et al., 2010). Najpomembnejši pritoki Tigrisa v severnem Iraku so Veliki Zab, ki priteče iz gora v vzhodni Turčiji ter Mali Zab in Diyala, ki izvirata v Zagrosu na iranski strani meje. Vse tri reke imajo snežni rečni režim. Največji med njimi je Veliki Zab z viškom pretoka v aprilu in maju (nižek oktobra) in povprečnim pretokom pri merilni postaji Eskikelek gauge 313 m³/s. Mali Zab (povprečni pretok pri postaji Altun Kupri 290 m³/s) in Diyala imata višek marca in aprila, nižek pa septembra (Managing the Tigris and Euphrates Watershed, 2010).

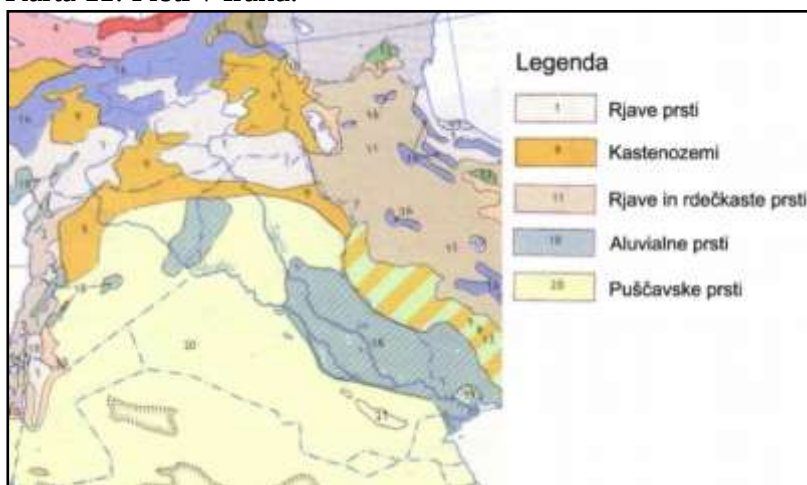
3.4. Prst in rastje

3.4.1. Prsti

V Iraku večino površja prekrivajo puščavske prsti. Veliko je tudi aluvialnih prsti, na severu države pa najdemo različne tipe rjavih prsti. Na meji s Turčijo se v smeri vzhod–zahod razprostira pas rjavih prsti (iraški del Tavrusa), od koder se nadaljuje na sever v Turčijo in na vzhod v Sirijo. Ta tip prsti tipično leži pod sredozemskimi suhimi gozdovi. Na iraški meji z Iranom je skrajni vzhodni rob teh prsti (Oxford Regional Economics Atlas..., 1960, str. 24–25).

Južno od zgoraj omenjenih rjavih prsti se v enaki smeri razteza ozek pas kastenozemov. Na zahodu se nadaljujejo v Sirijo, končajo pa se nekoliko pred mejo z Iranom. Prekrivajo predgorje Tavrusa in Zagrosa, v katerem prekrivajo tudi nekatere višje predele (Oxford Regional Economics Atlas ..., 1960, str. 24–25). Vzhodno od kastenozemov, na manjšem območju najvišjih vrhov v severnem Iraku, se nahajajo rjave in rdečkaste prsti, ki se nadaljujejo v Iran, kjer so močno zastopane. (Oxford Regional Economics Atlas ..., 1960, str. 24–25).

Karta 11: Prsti v Iraku.

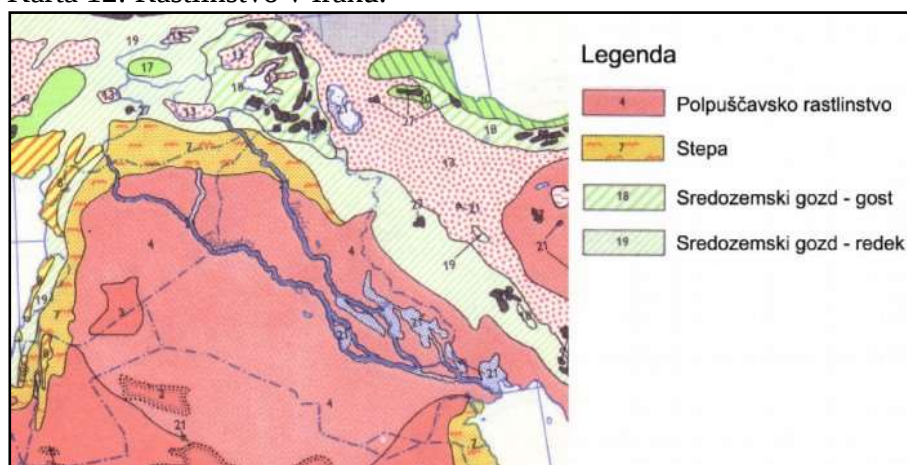

Vir: Oxford Regional Economics Atlas: The Middle East and North Africa, 1960, str. 25, priredil: David Šturm.

3.4.2. Rastlinstvo

V Iraku prevladuje majhni količini padavin prilagojeno rastlinstvo. Največja območja prekriva različno gosto stepno rastlinstvo, manjše dele pa gozdovi, visokogorsko rastlinstvo in močvirja. Kulturno rastlinstvo prekriva namakalne površine pretežno ob Evfratu in Tigrisu (Oxford Regional Economics Atlas... ,1960, str. 22–23). Na severu in severovzhodu države polpuščavsko rastlinstvo prehaja v travnato stepo (v gričevnatem svetu južno od gorovja) in nato v sredozemski tip gozda. Gozd je bolj proti severu vedno gostejši, saj je tam več padavin. Gre za gozd v hribovitem in gorskem svetu, kjer se pojavljajo tudi manjša območja visokogorske vegetacije (Oxford Regional Economics Atlas ...,1960, str. 22–23).

Karta 12: Rastlinstvo v Iraku.

Vir: Regional Economics Atlas ..., 1960, str. 23, priredil: David Šturm.

3.5. Prebivalstvo in poselitev

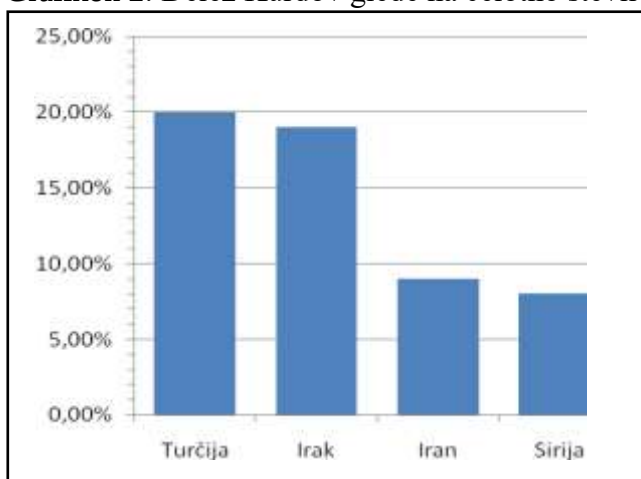
Kurdi v severnem Iraku so del večje etnične skupine, ki poseljuje regijo Kurdistan.

Zaradi globoko zakoreninjenih notranjih nasprotij in geopolitičnih ambicij sosednjih imperijev (asirski, perzijski, grški, rimski, arabski, mongolski in turški) ter pozneje kolonialnih sil (Anglija, Francija, ...) je ozemlje kurdske poselitve danes razdeljeno na več držav (Natek 1991, str. 17; The Kurds: Caught between nations, 1994).

Večina Kurdov živi v Turčiji, Iraku, Siriji in Iranu. Nekaj jih je tudi v državah nekdanje Sovjetske zveze (Rusija, Armenija, Gruzija, Azerbajdžan) ter v izseljenstvu oziroma v diaspori, večinoma v Nemčiji in ZDA (The Kurds: Caught between nations, 1994, str. 1–13). Natančno število Kurdov ni znano zaradi političnih interesov držav, v katerih živijo in različnih kriterijev pri določanju nacionalne pripadnosti, religij ter jezika (The Kurds: Caught between nations, 1994, str. 1–13). Po ocenah je Kurdov okoli 20 (Dahlman, 2002, str. 273) do 30 milijonov. V nekaterih državah so dolgo zanikali obstoj Kurdov (Turčija, v drugih pa so nagnjeni k navajanju manjših števil (Irak)). Kurdske nacionalne organizacije navajajo višje številke, od 35 do celo 45 milijonov (Decshner, 2007, str. 15).

V turški jugovzhodni Anatoliji zavzema kurdsko naselitveno območje skoraj eno tretjino Turčije (Understanding Global Issues, 1994). Tukaj živi okoli 13 (Dahlman, 2002, str. 274) do 15 milijonov Kurdov (Decshner, 2007, str. 15). V Iranu je ozemlje s kurdskim prebivalstvom zahodno in južno od jezera Urmia in meji na Turčijo in Irak. Iranska regija Kurdistan je bila dolgo edina uradna prostorska enota, ki je nosila ime po Kurdi (ustanovljena 1961, 25.000 km², glavno mesto Sanandaj) (Understanding Global Issues, 1994). V Iranu živi okoli 6 (Dahlman, 2002, str. 274) do 10 milijonov Kurdov (Decshner, 2007, str. 15). V Iraku na severu države ob meji s Sirijo, Turčijo in Iranom živi okoli 4 (Dahlman, 2002, str. 274) do 5 milijonov Kurdov (Decshner, 2007, str. 15). V severni Siriji na meji s Turčijo je manjše območje poselitve s kurdskim prebivalstvom. Tu jih živi okoli milijon (Decshner, 2007, str. 15; Dahlman, 2002, str. 274). V državah nekdanje sovjetske zveze naj bi živelo okoli 200.000 Kurdov (Dahlman, 2002, str. 273). Drugod po svetu naj bi bilo raztresenih okoli milijon Kurdov (Dahlman, 2002, str. 274). Le v Nemčiji naj bi jih bilo pol milijona, pretežno s turškim potnim listom (Decshner, 2007, str. 15).

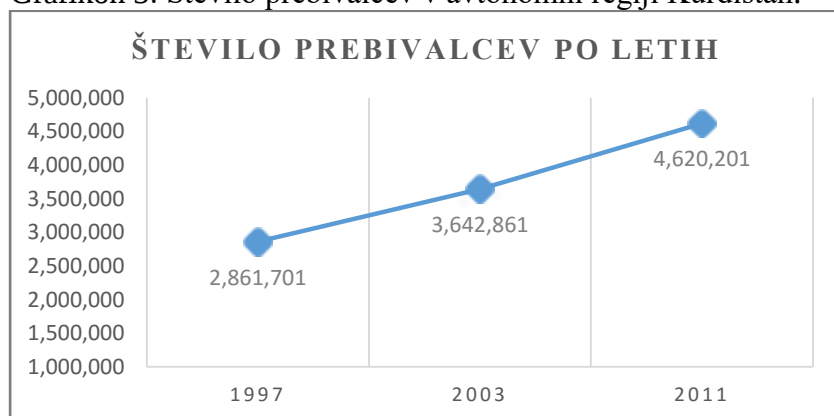
Grafikon 2: Delež Kurdov glede na celotno število prebivalcev v posamezni državi.

Vir: Dahlman, 2002, str. 274, avtor: David Šturm.

V iraški avtonomni regiji Kurdistan živi okoli štiri milijone večinsko kurdskega prebivalstva. Od leta 1977 se je število prebivalcev več kot podvojilo. Povprečna gostota prebivalstva je 103,6 prebivalcev na kvadratni kilometer. Največja je v mestih in okolici na bolj uravnanih in nižjih predelih ozemlja. Strmejši, višji in prometno bolj oddaljeni predeli so redko poseljeni.

Grafikon 3: Število prebivalcev v avtonomni regiji Kurdistan.

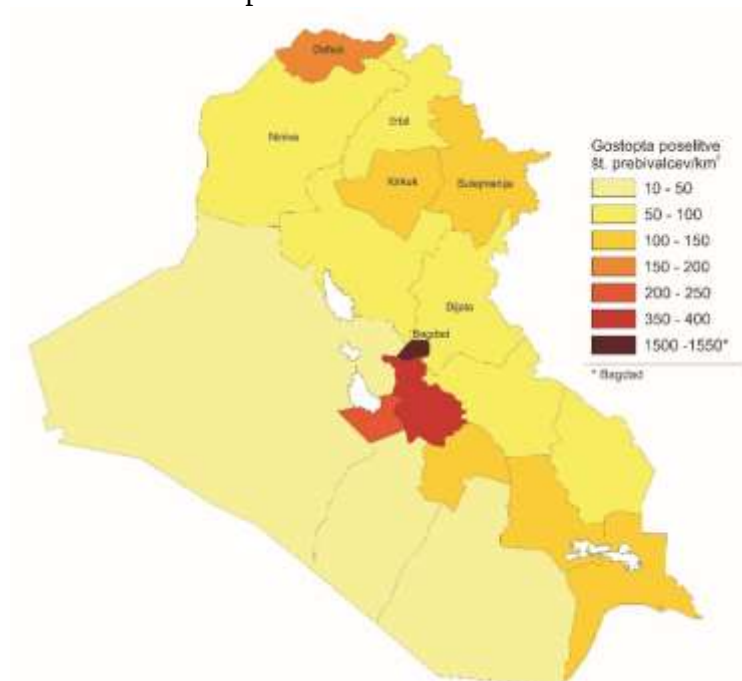
Vir: Iraq - general information, 2015.

Preglednica 1: Število prebivalcev v posameznih provincah v avtonomni regiji Kurdistan.

PROVINCA	POVRŠINA – KM ²	ŠT. PREBIVALCEV 1997 (POPIS)	ŠT. PREBIVALCEV 2003 (OCENA)	ŠT. PREBIVALCEV 2011 (OCENA)
DUHOUK	6.553	402.970	782.489	1.128.745
ERBIL	15.074	1.095.992	1.313.719	1.612.692
SULAYMANIYAH	17.023	1.362.739	1.546.653	1.878.764
SKUPAJ	38.650	2.861.701	3.642.861	4.620.201

Vir: Iraq – general information, 2015.

Karta 13: Gostota poselitve v Iraku.

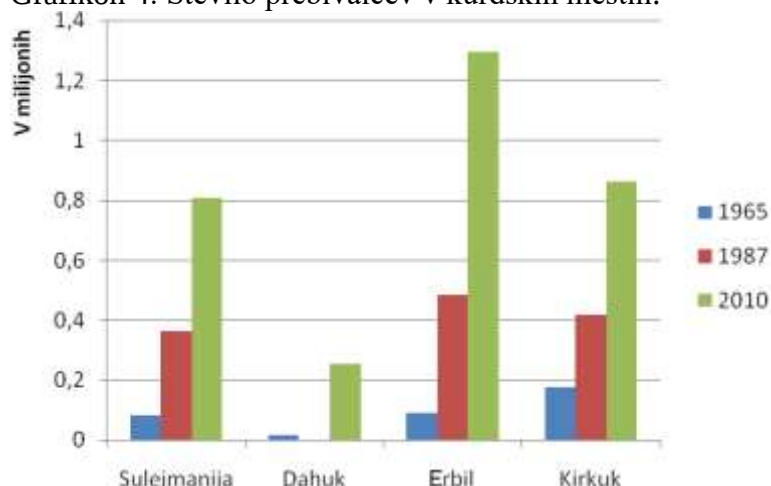

Vir: Iraq – general information, 2015, avtor: David Šturm.

V avtonomni regiji Kurdistan 27,2 odstotka prebivalcev živi na ruralnih območjih ter 72,8 v urbanih območjih (Central Statistics Organization and ..., 2010). V preteklosti so bili Kurdi v Iraku predvsem nomadi in polnomadi. Živel so večinoma po vaseh. Imigracija v mesta predvsem mlade inteligence je pripomogla pri razvoju kurdskega nacionalizma. Urbani deli iraškega Kurdistanu so od leta 1960 naprej zelo hitro rasli. Poleg ekonomskih razlogov so migracije povzročili tudi iraški napadi kurdskih vasi (Roth, 1981).

Največja mesta v regiji so Sulaymaniyah, Dahuk in Erbil. Vsa mesta so doživela zelo hitro rast. Od leta 1987 do danes se je v večini mest število prebivalcev najmanj podvojilo.

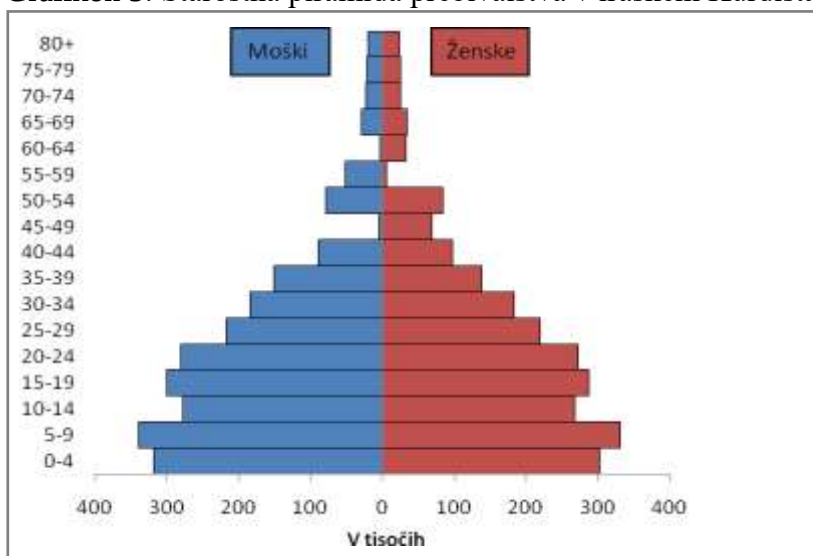
Grafikon 4: Število prebivalcev v kurških mestih.

Vir: World Gazetteer – Iraq: Administrative Divisions (population and area), 2010.

Prebivalstvo v avtonomni regiji Kurdistan je mlado, kar je razvidno iz oblike starostne piramide. Skoraj štirideset odstotkov prebivalstva je starega do petnajst let. Več kot sedemdeset odstotkov prebivalcev je starih do 30 let. Glede na spol je razporeditev prebivalstva uravnotežena.

Grafikon 5: Starostna piramida prebivalstva v iraškem Kurdistanu.

Vir: Kurdistan information center – Statistical office, 2010.

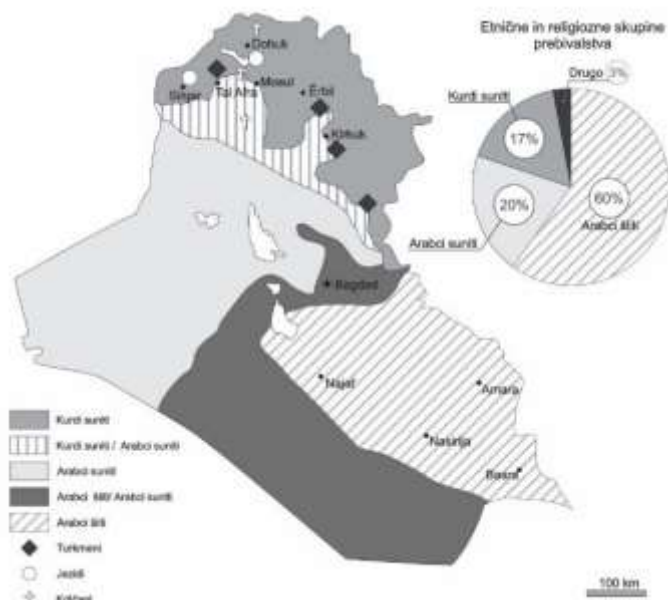
3.5.1 Etnična in verska sestava prebivalstva

V velikem delu severnega Iraka, predvsem v provincah avtonomne regije Kurdistan, živi večinoma kurdsko prebivalstvo. Po veri se ne razlikujejo dosti od bližnjih narodov. Večinoma so muslimani, kot Arabci, Turki in Perzijci. Večinska veroizpoved med Kurdi v severnem Iraku je sunitska. V SV Anatoliji in v Iranu Kurdi sprejemajo šiitsko veroizpoved. Šiitske vere je tudi del Kurdiv v osrednjem Iraku ob meji z Iranom. Nekateri pripadajo sekti Ali Ilahija, ki je nastala iz šiitske frakcije skrajnežev, ki verjame v poboženje prerokovega brata Alija. Nekatera jugovzhodna in južna kurdska plemena so prevzela Ithna'asheri Islam, ki je bil osnovan v Iranu (McDowall, 2004).

Zasledimo še dve religiji, ki sta se odklonili od islama. Ahl-e Haqq oz. »Ljudje resnice« je ekstremna sekta, ki jo najdemo med plemeni zahodno od Kermanshaha. Jazidska religija, ki ji pripadajo Kurdi na območju nekdanje SZ, Jabal Sinaj, zahodno od Mosula in v Siriji, združuje vse religije iz regije (McDowall 2004).

Poleg večinske kurdske so v severnem Iraku prisotne še etnične skupnosti Arabcev, Turkmenov, Asircev in Armencev. Arabci, ki so v Iraku največja etnična skupnost, so v severnem Iraku manjšina. Večinoma so sunitske veroizpovedi. Turkmeni so sunitske in šiitske veroizpovedi in predstavljajo tretjo največjo nacionalno skupnost v Iraku. Največ Turkmenov je v okolici Mosula, Erbila in Kirkuka. Njihovo število je zaradi odsotnosti podrobnejšega popisa prebivalstva neznano, ocene v različnih virih pa so zelo različne, od 100.000 do milijona in pol. Turkmeni sami trdijo, da jih je v Iraku več kot tri milijone (Krakulski, 2007; The Reality of the Turkmen Population in Iraq, 2007). Asirci in Armenci predstavljajo dve manjši etnični skupnosti v severnem Iraku. Oboji so krščanske veroizpovedi (Rassam, 2005; McDowall 2004).

Karta 14: Etnične in verske skupine v Iraku.

Vir: Voller, 2014; priredil: David Šturm.

3.5.2. Jezik

Kurdski jezik je indoevropskega izvora, podoben je perzijskemu in spada med zahodno iranske jezike, ki so tretja največja iranska jezikovna skupina. S turščino in arabščino nima nobenih strukturalnih vezi in se popolnoma razlikuje od njiju.

Kurdi niso razvili enotnega pisnega in govornega jezika, čeprav je večina dialektov severozahodnega iranskega jezikovnega izvora. Razvoj enotnega kurdskega jezika je bil otežen zaradi geografskih značilnosti območja poselitve (gorskih pregrad, izoliranosti Kurdiv med seboj) in plemenske družbene strukture. Razvilo se je mnogo različnih dialektov, zato se Kurdi iz različnih območij ne morejo sporazumevati v enotnem maternem jeziku, saj ta ne obstaja (McDowall, 2004, str. 9–10).

Obstajata dve glavni skupini dialektov. Severna dialektna skupina (kurmandži ali kurmanji) je prisotna v najsevernejšem delu Iraka in v Turčiji. Enega izmed dialektov kurmandži govori okoli 60 % vseh Kurdiv. Centralna dialektna skupina (sorani ali kurdi) je dobro zastopana v pisani literarni besedi. Govorijo jo v Iranu in v Iraku, kjer je tudi uradni jezik Kurdiv. Irak je edina država, kjer se kurdščina uči v šolah in je enakopravno zastopana v delu vlade. Dialektne skupine so še: kermanshahi, leki, gurani (na področju iranskega Kurdistan) in zaza oziroma dimili (v Dersimu, področju v Anatoliji, ki ga omejujejo tri mesta: Diyarbakir, Sivas in Erzerum). Te dialektne in poddialektne skupine si med seboj niso razumljive, a marsikateri Kurd govori več kot en dialekt (McDowall, 2004, str. 9–10; Stansfield, 2003). Kurdščina je najbolj razširjen jezik v avtonomni regiji Kurdistan in je skupaj z arabščino tudi uradni jezik regije. Dve najbolj razširjeni narečji sta sorani in kurmanji. Druga narečja, ki jih govori manjše število Kurdiv, sta še hawrami (znan tudi kot gorani) in zaza. Kurdsko narečje sorani uporablja arabsko pisavo, kurmanji pa latinico. Sorani se govori v mestih Erbil in Sulaymaniyah, medtem ko se kurmanji govori v Dohuku. Politika regionalne vlade Kurdistan spodbuja dve glavni narečji v izobraževalnem sistemu in medijih. Večina prebivalcev v regiji govori ali razume obe. Poleg kurdščine in arabščine se v določenih skupnostih govori še asirska neoaramejščina, kaldejska neoaramejščina in turkmenski jezik (The Kurdish language, 2010).

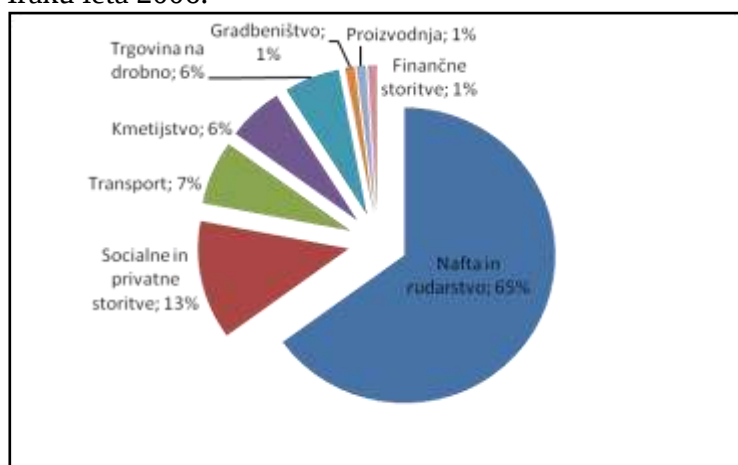
3.6. Gospodarstvo

Severni del Iraka je gospodarsko slabo razvit, kar je posledica dolgotrajnih spopadov na območju in dvojnih sankcij, mednarodnih do Iraka in iraških do severnega kurdskega območja v 90. letih 20. stoletja. Velika težava pri razvoju gospodarstva je zelo slab transportni in bančni sistem v regiji. Skoraj vsi mostovi, železnice in ceste potrebujejo prenovo. Le prenova železnic bi stala pet milijard dolarjev. Banke niso vpete v gospodarstvo. Večina transakcij v regiji poteka v gotovini. (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 37).

V času, ko je skozi območje poselitve Kurdiv tekla svilena cesta, je bila to uspešna regija, ki je uspevala v t.i. rodovitnem polmesecu. Sedaj je regija zaradi že naštetih razlogov ena revnejših na Bližnjem vzhodu, klub temu da območje velja za bogatega z naravnimi viri (nafta, vodne zaloge). Vendar pa je veliko potencialnih priložnosti za uspešen gospodarski razvoj. Vodna in mineralna bogastva, kmetijski potencial in stična lega med Turčijo, Sirijo, Irakom, Iranom in Centralno Azijo so pomembni dejavniki za nadaljnji razvoj tega območja in izboljšanje ekonomskega položaja.

V gospodarstvu avtonomne regije Kurdistan trenutno prevladujejo hitro razvijajoča se naftna industrija, trgovina, gradbeništvo in kmetijstvo. Tudi turizem ima pomemben gospodarski potencial. Poleg naftne ostala industrija ni razvita in je nekonkurenčna. Pojavlja se predvsem v obliki majhnih in družinskih podjetij, ki proizvajajo le za potrebe domačega prebivalstva. Poleg zanemarjanja vlaganj v industrijo in obrt v preteklosti so razlogi za nerazvitost tudi slaba infrastruktura in nezanesljiva oskrba z elektriko in čisto vodo (Economic Development Assessment, 2008, str. 89–90). S spodnjega grafa vidimo prevlado naftne industrije v Iraku ter posledično tudi v severnem Iraku. Pomembne panoge so transport, kmetijstvo in trgovina na drobno, ki zaobjemajo 6 % BDP. Storitvena dejavnost zajema 13 odstotkov bruto družbenega proizvoda v Iraku in podobno slabo je razvita tudi v severnem Iraku, kjer je zelo veliko zaposlitev v preveliki javni upravi.

Grafikon 6: Sestava doprinosa posameznih sektorjev gospodarstva v bruto družbeni proizvod v Iraku leta 2006.

Vir: Managing the Tigris and Euphrates Watershed, 2010, str. 26.

3.6.1. Naftna industrija in energetika

Prva znana prizadevanja raziskovanja in odkrivanje nafte ter plina v regiji Kurdistan segajo v 20. leta 20. stoletja, ko so v Kirkuku našli naftna polja (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 48). Od takrat je nafta zelo pomemben faktor pri strateškem odločanju, ki je zelo vplival na razvoj območja in kurdska prizadevanja po avtonomiji.

Irak ima dokazano 115 milijard sodčkov naftnih rezerv, kar ga uvršča na četrto mesto na svetu (za Saudsko Arabijo, Kanado in Iranom). Geologi ocenjujejo, da je v Iraku še med 160 in 200 milijard sodčkov rezerv. V Iraku je tudi več kot 3 trilijone m³ naravnega plina, desete največje rezerve na svetu. (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 46–52). Na vrhu seznama gospodarstva kurdske regije so plinske in naftne rezerve, ocenjene na 100 – 200 milijard kubičnih metrov in 45 milijard sodčkov z morda še 25 milijard potencialnih sodčkov nedokazanih rezerv. Kurdska regionalna vlada je začela s tovarnjaki izvažati surovo nafto v Turčijo. V letu 2014 pa so napovedali tudi dokončanje naftovoda, ki bi pospešil izvoz (Iraqi Kurdistan's Economy: Overview, 2013).

Leta 2008 je v regiji delovalo 28 večinoma tujih podjetij pri iskanju nafte in razvoju naftne industrije. Na podlagi pogodbe z regionalno vlado Kurdistanu se dobiček deli na dva dela, 90 % gre regionalni vladi in 10 % izvajalcu. Na podlagi pogodbe so posamezna podjetja obvezana tudi k razvoju in vzpostavljanju rafinerij, naftovodov in druge infrastrukture, kot so bolnišnice, šole in javne gospodarske službe (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 46–48). V regiji so poleg nafte tudi ostala rudna bogastva, kot baker, zlato in dekorativni kamen, vendar pa rudniški sektor ni razvit.

Karta 15: Naftna polja v Iraku.

Vir: Iraqi oil 2003, 2016, priredil: David Šturm.

Poleg energetskega potenciala nafte in zemeljskega plina ima Irak, predvsem severni Irak, velik hidroenergetski potencial, ki pa še ni dovolj izkoriščen. Na nekaterih rekah so že postavljeni jezovi in hidroelektrarne, ki pa še ne dosega velike produkcije električne energije.

Preglednica 2: Kapaciteta jezov in proizvedena energija na hidroelektrarnah v Iraku.

Ime jezu	Reka	Kapaciteta pri normalnem nivoju v milijardah m ³	Proizvedena energija (megavati)
Mosul	Tigris	11,1	750 (glavni jez)
Dokan	Mali Zab	6,8	400
Darbandikhan	Diyala	3,00	240
Himreen	Diyala	2,45	50
Haditha	Evfrat	8,28	660
Dohuk	Royar Dohuk	0,047	–
Al – Udiam	Reka Al – Udiam	1,5	27
Tharthar	Tigris	85,39	–
Habaniya	Evfrat	3,31	–

Vir: Managing the Tigris and Euphrates Watershed, 2010, str. 31.

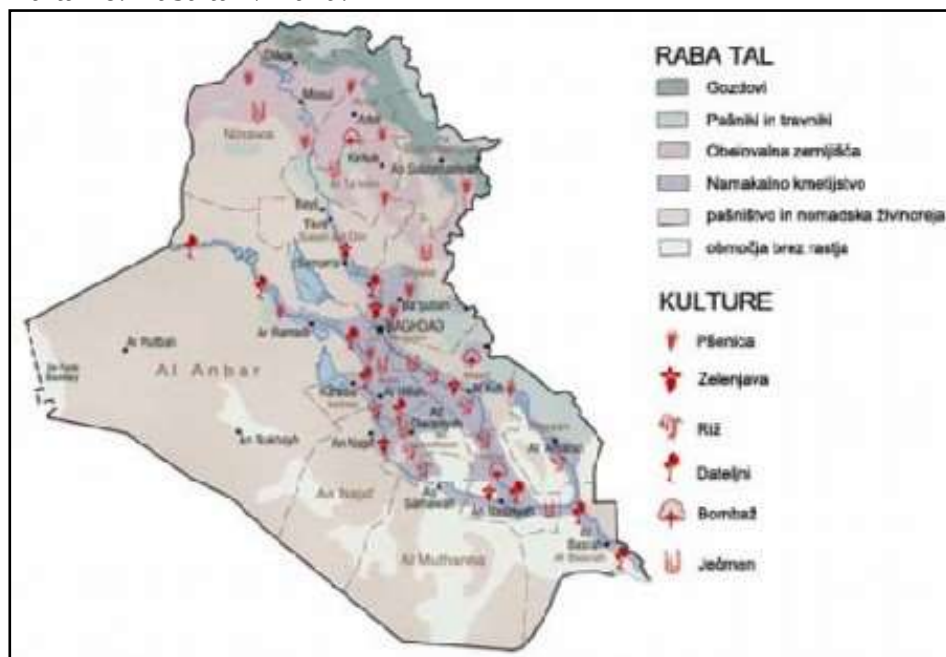
3.6.2. Kmetijstvo

Kmetijstvo je druga najpomembnejša gospodarska panoga v Iraku. Kmetijski sektor z nanj vezanimi dejavnostmi zaposluje 27 % prebivalcev Iraka (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 10). V iraškem Kurdistanu je bil od 1970-ih in do razvoja kurdskega izkoriščanja nafte kmetijski sektor najpomembnejši in je zaposloval tudi do 50 odstotkov prebivalstva (Stansfield, 2003, str. 42–43).

Kot je razvidno iz spodnje karte, se v severnem Iraku večina obdelovalnih površin nahaja v nižjih predelih regije. V višjih predelih so površine porasle z gozdom ali pa izkoriščene za pašo drobnice in goveda. Veliko podeželskih prebivalcev se preživlja z živinorejo, v rečnih dolinah tudi s poljedelstvom. Danes med Kurdi ni več pravih nomadov, planinsko pašništvo pa ostaja pomembna dejavnost (Natek, 1991, str. 17). Večina obdelovalnih površin je namočenih preko padavin, dodatno namakanih je le 8 % površin, zato jih pogosto prizadene suša. V letu 2009 je bilo v provinci Erbil prizadetih več kot 45 %, v provinci Sulaymaniyah pa okoli 5 % obdelovalnih površin (Omer Anwar, 2011). Osnovni najpomembnejši pridelki so žita (npr. pšenica, ječmen, koruza, sončnice, in riž), zelenjava (paradižnik, kumare, jajčevci) ter sadje (jabolka, fige, granatna jabolka) in grozdje. Kurdska regija prispeva pomemben delež celotne iraške kmetijske proizvodnje. V regiji je proizvedene 50 % iraške pšenice, 40 % ječmena, 98 % tobaka, 30 % bombaža in 50 % sadja (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 14).

V avtonomni pokrajini Kurdistan je okoli 150.000 kmetov s povprečno 10 hektarjev veliko obdelovalno površino (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 12). V avtonomni regiji Kurdistan ne proizvedejo zadostne količine hrane za samozadostnost. Leta 2007 je bilo 65 % hrane uvožene. Odprta meja pa pomeni, da regija postaja trg za pogosto podstandardno in kontaminirano blago. Kmetijstvo v regiji ima velik potencial, a je zaradi nestabilnih razmer in sankcij zelo slabo razvito. Ni primerne tehnologije in znanja, tudi zemljiški odnosi niso urejeni (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 1–23).

Karta 16: Raba tal v Iraku.

Vir: Irak Land Use, 2010, priredil David Šturm.

3.6.3. Turizem

Avtonomna regija Kurdistan, imenovana tudi kot »drugi Irak«, se postopoma uveljavlja kot turistični cilj, ki se v mnogih pogledih razlikuje od preostalega Iraka. Privablja investicije, povezane s turizmom, saj je regija razmeroma mirna, varna in stabilna. Vendar pa se je zaradi zatiranja, vojne in varnostnih vprašanj upočasnil razvoj v mednarodno turistično destinacijo (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 78).

Zaradi številnih starodavnih kulturnih znamenitosti in naravne raznolikosti ima regija velik razvojni potencial za turizem. V regiji Kurdistan obstaja veliko potencialnih turističnih znamenitosti, ki so osnova za razvoj turizma in promocijo. Potreben je popis znamenitosti, predvsem 1.300 kulturnih arheoloških najdišč (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 78). Obiskovalci prihajajo v Kurdistan predvsem na poslovna potovanja. Tudi druga potovanja so se povečala in s tem posledično tudi možnosti za hitrejši turistični razvoj. Letališče Erbil International Airport (EIA) je na primer upravljalo s 46 komercialnimi poleti na teden s skupno preko 290.000 potniki letno. Nov EIA terminal ima zmogljivost obvladovanja tri milijone obiskovalcev letno. Tudi novo poslovno letališče v mestu Sulaymaniyah prinaša dodatne obiskovalce v regijo Kurdistan (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 79). V letu 2009 je regionalna vlada Kurdistanu zabeležila več kot 132.000 tujih prihodov turistov, kar predstavlja skoraj 150 % povečanje od leta 2007 (McDermid, 2010).

3.7. Družbene spremembe v iraškem Kurdistanu

Kurdska družba je v zadnjih desetletjih doživela velike družbene, ekonomske in politične spremembe. Iz zelo tradicionalne družbe, vezane na agrarno proizvodnjo in t.i. plemensko delitev, se je razvila moderna družba.

V preteklosti je bila ena najizrazitejših kulturno-socioloških lastnosti kurdske družbe plemenska ureditev. V literaturi se veliko piše o plemenskih strukturah v iraškem Kurdistanu, vendar pa je pri tem potrebna določena mera kritičnosti, saj so v tem prostoru potekale pomembne in velike socialne, ekonomske in politične spremembe, ki so spremenile te strukture.

Določene kurdske skupine, ki so izhajajo iz nekdanje plemenske ureditve, imajo še danes svoj vpliv na razvoj kurdskega vprašanja. Gre za skupine, vezane na vodstvo določenih močnih posameznikov ali družin, ki so izstopale v času kurdskega boja za nacionalne pravice. Oblikovale so se skupine okoli lokalnih oblasti (predvsem vojnih voditeljev – šejki), ki temeljijo na tradicionalnih družinskih povezavah. Tradicionalne strukture imajo vpliv tudi v kurdski politiki. Dve najmočnejši politični stranski v iraškem Kurdistanu, Kurdska demokratska stranka in Patriotska unija Kurdistanu, sta vodeni s strani dveh močnih družin Barzani in Talabani (Bruinessen, 1991).

Na organiziranost in velikost plemen sta vplivali predvsem dve spremenljivki. Prva je bila stopnja in oblika samovlade, ki jo je določena država dopustila plemenom. Druga pa je sestavljena iz razpoložljivih ekonomskih in ekoloških virov. V preteklosti so osnovni vir dohodka poleg pašnikov, njiv in kmečkega prebivalstva predstavljale karavane (varovanje ali ropanje) in vojaške usluge državam. Nove meje po 1. svetovni vojni so odprle dodatne možnosti zaslužka s tihotapljenjem. V novejši dobi so si nekateri plemenski poglavarji utrdili svoje položaje preko političnega pokroviteljstva strank, za katere so plemena privlačni politični partnerji (Bruinessen, 2011).

Med oboroženimi nacionalističnimi upori Kurdov sta Irak in Turčija oblikovala kurdske milice in tako oživila nekatere plemenske strukture ter povzročila prepored tradicionalnih konfliktov med Kurdi.

Karta 17: Kurdska plemena v preteklosti.

Vir: Izady, 1992, str. 75, priredil: David Šturm.

Družba v iraškem Kurdistanu je doživela silovite spremembe in modernizacijo. Tradicionalne strukture so z urbanizacijo in razvojem mestne inteligence pričele izgubljati na pomenu.

Nacionalno prebujanje je vzbudilo skupen cilj kurdske populacije v severnem Iraku in spodbudilo tudi politično povezovanje že tradicionalnih nasprotnikov. Od leta 1991 naprej so Kurdi poskusili graditi moderno družbo. Temeljila naj bi na odprtosti, strpnosti in demokratičnih načelih.

Ekonomski uspeh iraškega Kurdistanu v zadnjih 20 letih je omogočil napredek na področjih kulture, umetnosti, izobraževanja in splošnih socialnih kazalnikov. Vzpostavilo se je relativno varno območje, kjer lahko uspeva tako posel kot tudi kulturni izraz. Pokazatelj hitrih družbenih sprememb so kurdska mesta, ki stremijo k podobi in organiziranosti modernih zahodnih mest. Moderna nakupovalna središča, lepo urejena mestna središča s kavarnami, luksuznimi avtomobili in razširjena uporaba mobilnih tehnologij so pokazatelj hitrih socialnih sprememb, ki so posledica kurdskega vključevanja v mednarodne trgovine in potrošniško kulturo (Gökalp, 2014). Politično je kurdska regija organizirana po demokratičnih principih z rednimi predsedniškimi in parlamentarnimi volitvami. Velik poudarek kurdske politike je na spoštovanju vseh prebivalcev kurdske regije, tudi nacionalnih manjšin.

Hitre družbene spremembe v iraškem Kurdistanu so bile v veliki meri pozitivne, vendar pa se ob nekoliko bližjem pogledu razkrijejo težave, ki kažejo na nezrelo demokracijo in tudi na velike razlike med prebivalstvom. Kurdska regija ima tudi družbene težave v obliki klientelizma, korupcije, zastarelega šolskega sistema in ekonomske odvisnosti od Iraka in sosednjih držav.

4. Zgodovina Kurdiv

Zgodovina kurdskega naroda je zelo pestra, saj so bili Kurdi del različnih močnih zgodovinskih držav, kjer so se tudi pogosto uprli vladajočim silam. Klub številčno močni in stalni poselitvi določenega ozemlja pa Kurdi niso nikoli uživali daljšega obdobja samovlade. Značilnosti zgodovinskega razvoja nam pomagajo osvetliti današnjo kurdsko situacijo in omogočijo boljše razumevanje nekaterih karakteristik kurdske etnične skupine. Kurdi se naslanjajo na zgodovino kot enega izmed povezovalnih elementov celotnega naroda. V tem poglavju so predstavljena obdobja kurdske zgodovine, kot so: zgodnja zgodovina Kurdiv, delovanje znotraj Osmanskega cesarstva in perzijske države ter dogajanje po 1. svetovni vojni, ki je močno zaznamovalo nadaljnji razvoj kurdskega vprašanja. Predstavljena je tudi kurdska republika Mahabad, ki se je oblikovala v Iranu leta 1946. Nekoliko novejši del zgodovine iraških Kurdiv je predstavljen znotraj poglavja o razvoju kriznega območja v severnem Iraku.

4.1. Izvor in starejša zgodovina Kurdiv

O zgodnji kurdski zgodovini ni veliko znanega (na voljo je malo dokazov) in izvor Kurdiv ni povsem znan. Obstajajo različne zgodovinske teorije in tudi legende, ki opisujejo izvor naroda. Na območju, kjer danes živijo Kurdi, so sicer prisotni zgodovinski ostanki, ki datirajo tudi 10.000 let v preteklost, saj sta se zaradi bližine Mezopotamije na teh območjih že zelo zgodaj razvili kultura in civilizacija (The Kurds: Caught between nations, 1994, str. 1–2). O izvoru Kurdiv pričajo različne legende. Najpomembnejša je perzijskega izvora in opisuje ljudstvo, ki se je zateklo v gore pred tiranom Zahakom. Kovač Kava naj bi tirana porazil v boju in tako osvobodil ljudstvo. Mitološki dogodek naj bi se, kot je določila kurdska narodna literatura, zgodil 21. marca, kar sovpada s praznovanjem najpomembnejšega kurdskega praznika Nevroz (novo leto, prihod pomladi) (Deschner, 2007, str. 72–73). Že od 3. tisočletja pr. n. št. so Sumeri in Babilonci ljudstva v srednjem in severnem Zagrosu imenovali Gute, Kurte ali Kurtije. To ljudstvo in njihova dežela Gutium ali Kardaka se pojavlja v klinopisnih besedilih (Deschner, 2007, str. 74–75). Ena izmed teorij pravi, da Kurdi izvirajo iz zlitja Medijcev in prvotno naseljenih ljudstev na območju Kurdistanu. Medijci so po letu 1000 pr. n. št. s svojim indoevropskim jezikom močno vplivali na kurdski jezik, s katerim sta si sorodna. To teorijo zagovarjajo tudi kurdski zgodovinarji in kulturno politična gibanja. Ljudstvo v kurdskih gorah je v knjigi Anabasis leta 401 pr. n. št. opisal Ksenofont. Ljudstvo je imenoval Karduhi (Deschner, 2007, str. 76–78). Druga teorija pravi, da so k oblikovanju kurdskega ljudstva prispevali Skiti in Kimerijci, ki so v 7. in 6. stoletju pr. n. št. osnovali kraljestvo ob Črnem morju. Novejše raziskave kažejo, da so Kurdi najverjetneje mešanica več različnih rasnih in plemenskih biotipologij (Deschner, 2007, str. 77).

Geografska lega ob stičišču strateško pomembnih povezovalnih poti in vojaških načrtov velikih sil je Kurde vedno znova potiskala v območje tujih interesov (Deschner, 2007, str. 78). Aleksander Veliki je z osvajanjem Male Azije Kurde spravil pod grško oblast, ki je trajala do leta 80 pr. n. št., ko se je pričela rimska kolonizacija. Do 7. stoletja n. št. so na območju kurdske poselitve potekali boji med Vhodnim rimskim cesarstvom in močnim Partskim cesarstvom. Od tega stoletja naprej so se Kurdi srečevali z novo arabsko silo (Deschner, 2007, str. 78).

Do velike spremembe v kurdski zgodovini je prišlo, ko je kalif Omar po smrti preroka Mohameda napadel Perzijo (642 do 644). Arabci so vdrlili tudi v Kurdistan in Armenijo in so ob poselitvi ozemlja želeli islamizirati tamkajšnje prebivalce, ki pa so se uprli novi veri. Versko

življenje Kurdiv sta do takrat obvladovali krščanstvo in Zaratustrov nauk, ki so ga prevzeli od Perzijcev (Deschner, 2007, str. 79). V prihodnjih stoletjih so se Kurdi zaman upirali Arabcem in njihovi nasilni islamizaciji. Bili so se prisiljeni pokoriti in sprejeti Islam, saj so se s tem osvobodili davkov in obdržali svoje posesti (Roth, 1981, str. 25). V 10. stoletju so se Arabci in Kurdi sporazumeli do te mere, da je lahko v okviru vazalstev in plačevanja prisilnih dajatev nastalo nekaj kurdskih dinastij v Kavkazu ter tudi dinastija Marvanidov s sedežem v Diyarbakirju. Ta dinastija je obstajala od 990 do 1096 (Deschner, 2007, str. 80). Med tem ko so boji z Arabci še potekali, so se morali Kurdi spopasti z novo okupacijsko silo, Bizantinci. Ti so hoteli razširiti in okrepiti svojo trgovino na vzhodu (Roth, 1981, str. 25). V 12. stoletju se je ločil politični razvoj do takrat dokaj povezanih Kurdiv in Armencev. Armensko ljudstvo je postalo dokončno krščansko, Kurdi pa so večinoma prevzeli Islam. Armenci so stopili na stran križarjev, Kurdi so se bojevali na strani Arabcev. Sultan Saladin (Salah Ad Din), ki je leta 1187 pri Jeruzalemu premagal evropsko vojsko, je bil kurdski knez iz dinastije Ajubidov in je najznamenitejša kurdska zgodovinska osebnost (Deschner, 2007, str. 80).

Odločilne politične spremembe je prinesel vdor Mongolov v državo Seldžukov v 13. stoletju, s katerimi je prišlo na območje Armenije tudi vedno več Turkov. Že v 13. stoletju se je pleme oguških Turkov uveljavilo proti ostalim turškim plemenom. Njihov voditelj Osman, ki si je nadel naslov sultana, je osnoval državo in dinastijo Osmanov. Okrog leta 1400 je ta dinastija svojo nadvlado razširila nad Kurde, ki so v tem času doživljali razcvet v svojih kneževinah (Deschner, 2007, str. 80–81).

4.2. Kurdi v Osmanskem cesarstvu in perzijski državi

V 15. stoletju je po zlomu mongolske vladavine na območju Perzije prišla na oblast dinastija Safavidov, ki je bila osnova za moderno Perzijo. Kurdi so se znašli med dvema močnima cesarstvoma (Deschner, 2007, str. 81). Leta 1515 je bila sklenjena pogodba med osmansko državo in vsemi sunitsko–kurdske kneževinami, ki je predvidevala je integracijo Kurdiv v osmansko državo. Kurdi naj bi ohranili vso neodvisnost, a to ni dolgo trajalo, saj so bili Kurdi za Turke pomembni le, dokler so se borili proti Perzijcem (Roth, 1981, str. 29). Na turški strani se je boril proti Perzijcem večji sunitski del Kurdiv, na perzijski strani so bili šiitski Kurdi. Leta 1639 sta osmanska in perzijska država s pogodbo razdelili svoji ozemlji. Mejo, ki je še danes enaka, meji med Turčijo in Iranom, so potegnili čez kurdsko deželo (Deschner, 2007, str. 81, Roth, 1981, str. 29.). Po tej razmejitvi so oblastniki poskusili razbiti kurdske kneževine in jih integrirati v osmansko državo. Osmanski sultan je te samostojne enote spravil pod svojo oblast v 19. stoletju, tako da je izkoristil številne nacionalne spore med kneževinami in podžigal verske spore (Roth, 1981, str. 31). V Kurdistanu sta se srečali dve politični gibanji: težnja po nacionalni združitvi in upor integraciji v osmansko državo (Roth, 1981, str. 32).

V 19. st. je bilo veliko kurdske uporov. Nehrijeva vstaja iz 1878–1881 se šteje za eno največjih narodnoosvobodilnih vojn v kurdske zgodovini. Vodil jo je šejk Ubajdala Nehri, ki je želel ustvariti kurdske državo. Sprejel je angleško in ameriške pomoč. Na koncu je bil izdan, njegovo gibanje pa so uničili Turki in Perzijci. Vse vstaje so bile slabo organizirane, vodili so jih posamezni kurdske knezi in šejki z individualnimi teritorialnimi interesi (Roth, 1981, str. 33).

V začetku 20. stoletja je začel rasti politični, gospodarski in strateški pomen Kurdistan. V letu 1909 so mladoturška gibanja izsilila odstop sultana Hamida in razpis volitev v vseh provincih. V programu Mladoturkov je bila svoboda duha in enakopravnost za vse. Tako so na njihovo stran stopili tudi Armenci in Kurdi. Po zmagi so Mladoturki hitro ubrali rasistična in

nacionalistična pota. Na kongresu leta 1911 v Solunu je bila sklenjena obnova države na islamski podlagi in pod enim vodstvom turške rase. Da bi dosegli asimilacijo Kurdiv, so jih med leti 1913 in 1915 100.000 preselili na zahod Turčije, na njihovo mesto so se naselili turški kmetje (Roth, 1981, str. 39). Po koncu 1. svetovne vojne je bil velik del osmanske države razdeljen med zmagovite države. JZ področja kurdske poselitve so bila dodeljena Siriji pod francoskim vplivnim območjem. JV pokrajine so pripadle novoustanovljeni britanski koloniji Irak. Severni del je ostal v Turčiji, ki naj bi po pogodbi v Sévresu iz leta 1920 priznal Kurdom pravico do neodvisnosti (Roth, 1981, str. 41).

4.3. Kurdi po 1. svetovni vojni

10. avgusta 1920 je bila v Sévresu podpisana mirovna pogodba med zmagovalkami 1. svetovne vojne in poraženo otomansko državo. V pogodbi sta zmagovalni zahodni sili Anglija in Francija sledili svojim interesom in v nasprotju z etničnimi, verskimi in zgodovinskimi povezavami začrtali meje novih držav na Bližnjem vzhodu. Nastale so države Libanon, Jordanija, Sirija in Irak (Deschner, 2007, str. 18).

V 62. členu pogodba predvideva pripravo kurdskega območja v Anatoliji na kulturno in politično samoupravo. Območje kurdske avtonomije naj bi obsegalo ozemlje nekdanjega Otomanskega cesarstva vzhodno od Evfrata, južno od še ne določene armenske meje in severno od meje novonastalih Iraka in Sirije. 64. člen pogodbe je odpiral možnost, da se turško in iraško kurdsko območje v roku enega leta in ob soglasju Društva narodov združita v samostojno državno tvorbo (Deschner, 2007, str. 91). Zdelo se je, da je čas za ustanovitev kurdske države, vendar pa se je izkazalo, da bo to težak proces. Kurdi so bili slabo pripravljeni na izziv povojnega mirovnega pogajanja in novega nacionalizma. Oviral jih je tradicionalna struktura, zvestoba plemenu je bila še vedno močnejša od pripadnosti nacionalni kurdski identiteti. Mirovna pogodba je bila podpisana z odhajajočo otomansko administracijo in ni bila nikoli ratificirana v turški nacionalni skupščini. Ni je priznaval vodja novo nastajajoče Turčije Mustafa Kemal (Atatürk), ki je leta 1922 odstavil sultana Mohameda VI in prevzel oblast. Nacionalistično gibanje Mustafe Kemala je imelo podporo mnogih Kurdiv (Deschner, 2007, str. 91).

Leta 1923 je bila podpisana nova mirovna pogodba v Lozani, ki je potrdila ustanovitev treh Arabskih držav (Iraka, Sirije, Savdske Arabije) in ni omenjala države ali avtonomije za turški Kurdistan. Narodnostne manjšine v Turčiji so imele v pogodbi zagotovljene skromne zaščitne pravice. Režim Mustafe Kemala je nekaj mesecev po podpisu pogodbe prepovedal kurdski jezik v uradih. Poturčenih je bila večina imen kurdskih vasi (Deschner, 2007, str. 92). Od takrat naprej so vse turške vlade zatirale kurdsko skupnost ali celo zanikale obstoj kurdske manjšine v Turčiji (Deschner, 2007, str. 87).

4.4. Kurdska republika Mahabad

Eden od pomembnih dogodkov za kurdsko zgodovino je ustanovitev sicer kratkožive Mahabadske republike ob koncu 2. svetovne vojne v Iranu (Roth, 1981, str. 86). V začetku 20. stoletja so Rusi zasedli severne dele takratne Perzije (po letu 1935 se država imenuje Iran). S tem naj bi zavarovali življenja in imovino ruskih državljanov. Angleži so vzpostavili vojaški nadzor v južni Perziji. Obema silama je šlo predvsem za izkoriščanje bogatih zemeljskih virov, zlasti nafte. Ruska revolucija leta 1905 je v Iranu, bolj kot v Turčiji ali Iraku, sprožila revolucionarno gibanje, ki so ga podprli tudi delavci iz naftnih polj in je bilo usmerjeno zoper šaha. Ob izbruhu oktobrske revolucije so Iranci zbrali lastno Rdečo armado in podprli Ruse. Cilj gibanja ni bil le osvoboditev izpod vojaške zasedbe (kot v Turčiji), ampak tudi agrarna revolucija in sprememba proizvodnih donosov (Roth, 1981, str. 86). Leta 1921 so se Rusi umaknili iz Perzije. Britancem je uspelo zadržati naftno koncesijo, pridobljeno leta 1909 (Decshner, 2007, str. 157).

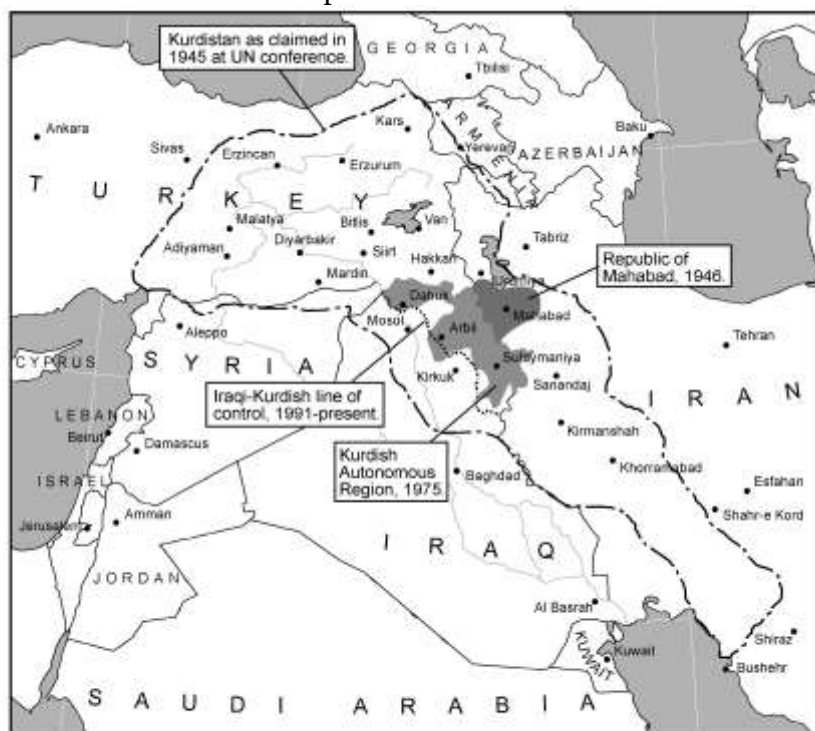
25. avgusta 1941 so ruske in angleške čete zasedle Iran s pretvezo, da je potrebno preprečiti dejavnosti nemških agentov. Kot v preteklosti je bila tudi takrat povod za okupacijo nafte (Roth, 1981, str. 87).

Do lastne republike so Kurdi, podobno kot iranski Azerbajdžanci, prišli ob podpori in pomoči Sovjetske zveze, ki je podpirala t.i. separatiste v Iranu zaradi svojih interesov po dostopu do perzijskega zaliva in izkoriščanju nafte. Leta 1942 je nekaj iranskih Kurdov v bližini Mahabada ustanovilo stranko Komala. Polno ime stranke je bilo Komite za vstajenje Kurdistanu (Komala i Žan i Kurdistan) in je imela tajna organizacijska načela po zgledu komunistov. Stranka je hitro pridobivala članstvo in podporo. Aprila 1943 so izvolili petčlanski centralni komite. Gibanje je pridobivalo podporo tudi med okoliškimi plemeni in celo turškimi in iraškimi Kurdi. Avgusta 1944 so iranski, turški in iraški kurdski voditelji podpisali pakt treh meja, ki je predvideval podporo in skupno uporabo vseh virov v velikem Kurdistanu. Kmalu so nastali velikopotezni zemljevid Velikega Kurdistanu, himna, zastava in tudi kurdski nacionalni ep. Nacionalno gibanje je bilo v polnem razmahu (Deschner, 2007, str. 123–138). Septembra leta 1945 se je kurdska delegacija odpravila v azerbajdžansko prestolnico Baku na pogovore s Sovjeti. Kurdi so pooblaščenemu sovjetskemu sogovorniku Bagirovu predložili zahteve in želje, ki so predvidevale podporo kurdski avtonomiji in pomoč v obliki denarja in orožja. Sovjeti so naprej predlagali avtonomno kurdsko pokrajino v nastajajoči azerbajdžanski republiki, a so se Kurdi temu uprli. Sovjeti so sprejeli kurdske zahteve in želje in obljubili finančno pomoč in pošiljke orožja (Deschner, str. 141–143). Komala je na sovjetsko željo spremenila svoje ime v Kurdsko demokratsko stranko. Sprejeli so program stranke, ki je predvideval regionalno samoupravo, vladajoči provincialni svet, uradni kurdski jezik, kurdske uradnike in razpolaganje s sredstvi, pridobljenimi v pokrajini. Irancem so se zdele zahteve osupljive, Kurdom pa dokaj zmerne (Deschner, str. 144–145).

Republika Mahabad je bila razglašena 22. januarja 1946. Vodil jo je 2. januarja 1946 demokratično izvoljen in od sovjetske zveze priznan predsednik Gazi Mohamed (Roth, 1981 str. 86–87). Kurdi so za obrambo nove republike zbrali vojsko, ki pa je imela zelo različno bojno vrednost. Oborožitev teh čet je bila slaba, saj Sovjeti niso zagotovili obljubljenega orožja (Deschner, 2007, str. 150–151). Na mejah novonastale kurdske republike so Iranci zbrali pet tisoč vojakov s podporo topništva, tankov in letalstva. Kurdi so imeli trinajst tisoč mož, med njimi tudi elitne barzanske iz Iraka čete pod vodstvom generala Mustafe Barzanija. Do odločilnega spopada med vojskama ni prišlo (Deschner, 2007, str. 155–156).

Vlada republike Mahabad je bila priljubljena. Financirala se je iz davkov, Demokratska kurdska stranka pa iz članarin in prispevkov bogatih družin in plemenskih poglavarjev. Razvilo se je gospodarstvo, trgovina in šolstvo (Deschner, 2007, str. 156). Kurdski republiki ni bil usojen daljši obstoj. Sovjetska zveza je bila ob zahtevah Irana in pritisku ZDA, Velike Britanije in Varnostnega sveta ZN prisiljena umakniti svoje čete iz Irana. Aprila 1946 so sovjeti pridobili ugodno koncesijo za črpanje nafte v severnem delu Irana in ustanovljena je bila iransko-sovjetska naftna družba (Deschner, 2007, str. 158). Ko so se Sovjeti umaknili, je kurdska republika ostala brez zaščite. Konec leta 1946 je Iran od kurdske republike zahteval privolitev za nastanitev vojaških čet na njenem ozemlju. Kurdski voditelji so spoznali, da pomoči od sovjetske zaveznice ne bo. Odločili so se, da se ne bodo upirali perzijskim četam. 17. decembra 1946 so v Mahabad vkorakale iranske čete in to je pomenilo konec kurdske republike. Vodilne osebe kurdskega gibanja so aretirali in kasneje obsodili na smrt zaradi veleizdaje (Deschner, 2007, str. 161–162). Barzani in njegovi borci, ki niso bili iranski državljani, so bili prisiljeni zapustiti Iran in se vrniti v rodni Irak. Tam so bile razmere vse prej kot naklonjene Kurdom. (Deschner, 2007, str. 164–167).

Karta 18: Mahabadska republika.

Vir: Dahlam, 2002.

5. Razvoj kriznega žarišča

V tem poglavju je uvodoma predstavljen časovni razvoj kriznega območja, ki že nekaj desetletij ni poznalo daljšega obdobja miru. Konflikt med kurdske silami in iraško vojsko je eskaliral predvsem v 70. in 80. letih 20. stoletja. Nato je pozornost namenjena nekaterim ključnim (notranjim in zunanjim) dejavnikom, ki so vplivali na potek krize. Predstavljene so tudi glavne sprte strani, ki so bile udeležene v bojih v severnem Iraku. Posledice, ki jih je pustila dolgotrajna kriza, so predstavljene ob koncu poglavja. Kriza je izrazito negativno vplivala na že tako zelo revno in zaostalo območje. Še posebej so posledice vidne na demografskem področju, saj je bilo veliko vojaških in civilnih žrtev, beguncev ter predvsem prisilno preseljenih oseb.

5.1. Časovni razvoj krize

Potek krize lahko časovno razdelimo na tri različna obdobja oziroma faze. V prvi oz. zgodnji fazi gre za upore posameznih kurdske skupin proti osrednjim iraškim oblastem takoj po zaključku prve svetovne vojne. V tem obdobju je prihajalo do bojev med kurdske skupinami, ki so jih vodili posamezni močni kurdske voditelji in z britanskimi silami podprto iraško vojsko. Drugo obdobje oziroma osrednja faza konflikta je videla najsilovitejše boje in tudi največ žrtev v t.i. prvi in drugi kurdsko-iraški vojni v 70. letih ter v kurdske uporu med iransko-iraško vojno v 80. letih 20. stoletja. Kurdi so bili že bolje politično in tudi vojaško organizirani in so se na krilih razvijajočega se nacionalizma borili za pravico do avtonomije. Tretje obdobje oziroma pozna faza predstavlja državljansko vojno med različnimi kurdske silami (političnimi strankami) znotraj »de facto« avtonomne kurdske regije po letu 1991 in predvsem med 1994 in 1997.

Kurdi so sodelovali tudi pri invaziji na Irak leta 2003, v kateri je bil zrušen režim Sadama Huseina in vladavina stranke Baas. Sledilo je obdobje relativnega miru na kurdske območju, kjer ni bilo prisotnih stalnih bojov kot drugod po Iraku. Posamezni boji med novo iraško vlado in kurdske silami so potekali tudi leta 2012. Ponovno pa so bili kurdske borci vpeti v boje z Islamsko državo, ki se je na iraško ozemlje razširila iz Sirije. Dogajanja po letu 2003 so opisana v poglavju 7, ki govori o razvoju avtonomnega območja in kurdske vlade po invaziji Iraka leta 2003.

Na kurdske območju v Iraku so se nenehno izmenjevala obdobja konflikta in obdobja relativnega miru. Glede na razvojne faze kriznih žarišč, opisane v teoretičnem delu diplome, je dinamika razvoja krize dokaj kompleksna. Nekatere faze so se tekom konfliktov večkrat ponovile. Faza zapletanja je po navadi sledila neuspešnim pogajanjem med kurdske uporniki in iraško centralno vlado, sledil je incident, ki je sprožil izbruh bojov. Podoben cikel, kot je opisano, se je na območju ponovil večkrat. Faza internacionalizacije krize je prvič nastopila leta 1991. Sledila je mednarodna intervencija, ki je omogočila oblikovanje avtonomnega kurdskega območja. Območje pa je prešlo v fazo sanacije in morda na nekaterih področjih tudi revitalizacije, ki pa so jo in jo še vedno zelo ovirajo zunanji in tudi notranji pritiski (splošne razmere v Iraku in odnosi med kurdske in iraško vlado, situacija v Siriji in Islamska država).

5.1.1. Zgodnja faza konflikta – prvi resni upori Kurdiv v Iraku

Kurdi so se iraškim oblastnikom upirali že od samega oblikovanja države po prvi svetovni vojni. Upori so bili organizirani okoli posameznih močnejših lokalnih voditeljev in osredotočeni na podeželje, saj v tem času na tem območju še ni bilo prav veliko urbanih elit ali organizirane urbane inteligence.

Britanci so po vojni prevzeli protektorat nad tremi otomanskimi provincami, ki so tvorile Irak. Želeli so urediti politične razmere v Iraku in preprečiti narodnoosvobodilna gibanja. Z referendumom so ustanovili monarhijo, ki ji je nasprotovala večina Kurdiv. Za monarha so nastavili hašemitskega plemiča Faisala. To pa je pripeljalo do vstaj in ne do ureditve razmer. Britance je zanimala nafta in kurdske pokrajine so bile zelo bogate s tem naravnim virom, zato je bilo ključno, da ostanejo del skupne države.

O začetku kurdsko-iraškega konflikta lahko govorimo s pričetkom uporov pod vodstvom šejka Mahmuda Barzanijja od leta 1919 naprej. Britanci so proti Kurdom uporabili svoje bojno letalstvo in tako upore dokaj uspešno zatrli ali omejili. Leta 1922 so Kurdi s šejkom Mahmudom na čelu razglasili kraljevino s središčem v mestu Sulaymaniyah, ki so jo Britanci sicer podpirali v upanju, da bo nastal neke vrste varovalni pas pred Turčijo, nato pa so leta 1924 porazili sile kraljevine. Kurdi so se dokaj neuspešno upirali tekom celotnih 30. let 20. stoletja (Stokes, 2009).

Leta 1930 je uradno prenehala britanska mandatna uprava v Iraku. Britanci so Iraku še naprej vojaško pomagali. Ta pomoč je bila uporabljena za napade na kurdske vasi (Roth, 1981, str. 91–92). Leta 1931 je britansko vojno letalstvo napadalo kurdske vasi in omogočilo prodor iraške vojske do upornih Barzancev, kurdskega plemena povsem na severu Iraka. Pleme je takrat vodil šejk Ahmad, starejši brat Mustafe Barzanija, legendarnega kurdskega voditelja (Deschner, 2007, str. 50–51).

V obdobju po letu 1930 kurdsko gibanje za neodvisnost v Iraku ni bilo dobro organizirano in je bilo dokaj neaktivno. Kurdski voditelj šejk Mahmud je bil zaprt in izpuščen šele leta 1944. Najpomembnejša kurdska stranka Helva (Upanje), ustanovljena leta 1938, je bila na tleh (Deschner, 2007, str. 171).

Leta 1943 se je pričela nova kurdska vstaja s središčem v pokrajini pod nadzorom plemena oziroma družinske zveze Barzani. Kurdski vojaški vodja Mustafa Barzani je bil prisiljen zapustiti Irak, ko je bila leta 1945 vstaja zatrta. Kot pri vseh kurdskih vstajah od ustanovitve Iraka je tudi tokrat pri zatiranju Kurdiv odločilno vlogo odigralo britansko letalstvo (Roth, 1981, str. 92).

Avgusta 1946 so predstavniki kurdske meščanske inteligence ustanovili Kurdsko demokratsko stranko Iraka (KDP). Za predsednika so v njegovi odsotnosti imenovali Mustafu Barzanija, ki je prebegnil v Sovjetsko zvezo. V istem obdobju je bila v iraškem Kurdistanu aktivna Iraška komunistična stranka (KP), ki je v boju proti iraški monarhiji videla kurdsko gibanje kot moteč dejavnik razrednega boja. V 50. letih 20. stoletja pa sta se stranki KP in KDP zblížali in leta 1953 nastopili na skupni listi parlamentarnih volitev (Deschner, 2007, str. 172–173).

5.1.2. Osrednja faza konflikta – potek kurdsko-iraške vojne

5.1.2.1. Nastanek iraške republike in prva kurdsko-iraška vojna

Leta 1958 je bila v Iraku ob meščansko-demokratski revoluciji pod vodstvom generala Abdula Kerima Kasima strmoglavljena dinastija Hašimitov (Roth, 1981, str. 93). Razglašena je bila Iraška republika. Napovedano je bilo podžavljanje naftnih polj, izpustili so zaprte komuniste in Kurde. Kurdom so obljubili ureditev njihovega statusa v novi republiki. Obljube so obsegale široko avtonomijo, svobodo uporabe kurdščine kot uradnega jezika, lastne šole in kulturne ustanove (Deschner, 2007, str. 175).

V Irak se je vrnil kurdski vodja Barzani in prevzel vodenje stranke KDP. Stranka je podprla nov sistem in Kasimovo vlado. Kasim je predlagal začasno ustavo, ki je imenovala Kurde kot partnerje Arabcev, hkrati pa je Irak obravnavala kot del arabskega naroda, kar pa ni bilo združljivo s kurdsкими željami. Položaj Kurdov se je sicer izboljševal. Izhajale so kurdske knjige in revije, v vseh osnovnih šolah na kurdskem območju je bil dovoljen pouk v kurdščini. Ustanovljen je bil Inštitut za kurdologijo. Bagdadski radio je oddajal oddaje tudi v kurdščini. 1959 je pričel izhajati prvi kurdski dnevnik Habat (Boj). Stranka KDP je imela že več kot dvajset tisoč članov in ji je bilo leta 1960 dovoljeno svobodno in neomejeno politično delovanje v celotnem Iraku (Deschner, 2007, str. 176–180).

Vendar pa se je zaostroval problem kurdske avtonomije. Problematična so bila predvsem štiri vprašanja:

1. Kje bo potekala meja med Kurdi in Arabci?
2. Ali naj kurdski del obsega tudi naftna polja pri Kirkuku in Kanakinu?
3. Kakšen delež dobička od prodaje nafte naj pripada avtonomnemu Kurdistanu?
4. Kakšno mero obrambne avtonomije naj ima avtonomno kurdsko območje (koliko in kakšno orožje lahko obdržijo kurdske skupine)?

Kmalu so se kurdsko-arabske razmere ponovno zaostrole. Po 3. členu začasne ustave naj bi bili Kurdi in Arabci partnerji v Iraku, a Kasim in njegova vlada sta videli Irak kot enotno arabsko državo. Obljube iz leta 1958 niso bile izpolnjene. Bagdad je oborožil skupine, ki so nasprotovale Barzaniju, in zanetil spore med Kurdi (Deschner, 2007, str. 176–180).

Poleti 1960 je stranka KDP Kasimu posredovala zahteve po kurdski avtonomiji. Pet najpomembnejših točk je bilo:

1. Kurdščina mora poleg arabščine postati priznan in favoriziran jezik v avtonomni pokrajini Kurdistan.
2. V policiji in armadi Kurdistanu smejo služiti le Kurdi.
3. Za vzgojo, izobraževanje, tisk, informiranje, zdravstvo, občinske in regionalne zadeve je odgovorna vlada avtonomne pokrajine.
4. Zunanje zadeve, obramba, gospodarska in zunanja politika ostajajo v pristojnosti osrednje Iraške vlade, v kateri so Kurdi zastopani v vseh instancah.
5. Del proračuna, polovica ali vsaj kolikor ustreza deležu Kurdov v Iraku, se nameni razvoju avtonomne pokrajine Kurdistan (Deschner, 2007, str. 181).

Posluha za kurdske zahteve ni bilo. Tukaj lahko prepoznamo fazo zapletanja in kmalu tudi izbruha krize, saj je prišlo jeseni 1960 do popolnega razkola med iraškim in kurdskim vodstvom. Spopadi so bili neizbežni. Kurdske enote pod vodstvom Barzanija so najprej iz iraškega Kurdistanu potisnile plačane kurdske milice, ki so se ravnale po navodilih iz Bagdada. Mnogo mladih ljudi iz teh skupin se je kasneje pridružilo kurdskim borcem. Jeseni 1961 so imeli Kurdi ob iranski meji osem tisoč kvadratnih kilometrov velik dobro organiziran obrambni kompleks. Mejo proti Iranu so odpri z odstranitvijo obmejnih straž, saj so se borci oskrbovali iz te države. Septembra 1961 je iraška vlada proti Kurdom poslala štiri bataljone svoje armade. Mnogi vojaki so bili kurdskega porekla in so prebegnili k uporniški vojski (Deschner, 2007, str. 181–183).

Kurdski upor je imel tokrat poleg vojaške tudi politično noto. Prvič so se mestno prebivalstvo in borci iz podeželja povezali v skupen boj. Stranka KDP je s svojim delovanjem in propagando dosegala tudi najodročnejše vasi. Barzani se je posvetil predvsem formiranju uporniške vojske. Leta 1962 so imeli Kurdi stalno, dobro organizirano vojaško enoto, imenovano Armada kurdske vstaje (Lašgar i Šoreši je Kord). Konec leta 1962 je bilo med deset in dvajset tisoč kurdskih borcev, ki so nadzorovali večji del iraškega Kurdistanu (Decshner, 2007, str. 183–188).

Iraška armada ni bila uspešna pri boju proti Kurdom. Leta 1962 je bilo že več kot tri tisoč mrtvih in ranjenih iraških vojakov in tri tisoč prebežnikov k uporniški vojski. Očitno je bilo, da nobena stran ne more dobiti vojne brez zunanje pomoči. Kasim se je obrnil na Sovjetsko zvezo, ki je v luči svojih interesov zanikala pomoč Kurdom, iraški vladi pa poslala nekaj reaktivnih lovcev bombnikov, ki so bili uporabljeni za bombardiranje naselij. Vodja Kurdu Barzani se je obrnil na ZDA in Združene narode, a odziva ni bilo. Kasim je ob neuspešni ofenzivi proti Kurdom izgubljal podporo. Nacionalistične in protiimperialistične kritike svojega režima je želel pomiriti z ofenzivo Kuvajta. Za izvedbo ofenzive je potegnil čete iz Kurdistanu in iz Bagdada. Položaj so izkoristili oficirji, pripadniki stranke Baas, in izvedli državni udar (Decshner, 2007, str. 183–188).

Nov državni udar se je zgodil 8. februarja 1963. Po nekaj mesecih je vodilno funkcijo v državi prevzel Abd al-Salam Arif in je vodilni stranki Baas počasi odvzel vpliv. Kurdi so podprli nov režim, saj so že pred udarom potekala tajna pogajanja med njimi in stranko Baas. Na pogajanjih so Kurdom obljubljali avtonomijo v zameno za podporo novega režima. Kmalu po udaru je nova oblast razglasila splošno amnestijo za borce kurdskega osvobodilnega boja. Baasisti so se v tem času pogajali o skupni sirsko-egiptovsko-iraški federaciji. Kurdi so na pogajanja v Kairo poslali delegacijo, ki jo je vodil polkovnik pešmerg (kurdskih borcev) Džalal Talabani. Želel je pridobiti podporo egiptovskega voditelja Naserja, ki se je kljub naklonjenosti kurdske stvari izogibal zavezujočim izjavam. Naser je Arifu v Bagdadu svetoval, naj sprejme kurdske zahteve, a je iraška oblast ponovno želela izigrati Kurde (Deschner, 2007, str. 188–190).

Poleti 1963 je Bagdad z Zakonom o provincah podelil nekatere koncesije narodnostnim manjšinam. Kurdom posebno pomembna naselitvena območja, z nafto bogata okolica Kirkuka in Kanakina, so bila izvzeta iz ureditve, ki jo je predvideval novi zakon. Desettisoče kurdskih družin so izselili iz teh območij in naselili arabske delavce. Iraška oblast je jasno pokazala svoje namene proti Kurdom, ko je bila kurdska delegacija 10. junija 1963 v Bagdadu prijeta in mučena. Isti dan so preko radia Bagdad Barzanija in njegove privržence razglasili za separatiste, sioniste in prokomuniste. Vsem, ki bi se upirali iraški armadi, je bila zagrožena smrt, uporne vasi naj bi bile porušene (Deschner, 2007 str. 190–191). Postal je jasno, da tudi nova oblast v Iraku nima namena mirno reševati kurdskega vprašanja. Po kratkotrajnem premoru v bojih se je vojna v iraškem Kurdistanu nadaljevala. Tudi tokrat se je ponovil znani scenarij iz preteklosti,

ko so pogajanjem o avtonomiji sledila prisilna preseljevanja Kurdiv in napadi iraškega vojnega letalstva. Podoben vzorec kot v preteklosti pa se je kazal tudi v neuspešnosti iraške vojske v boju proti Kurdom. Kurdi so zadržali vse svoje položaje kljub veliki premoči iraške vojske. Šestdeset tisoč mož velika iraška vojska je imela znatne izgube. Izgube so imeli tudi Kurdi, vendar predvsem med civilnim prebivalstvom zaradi napadov bombnega vojnega letalstva. Vladne čete so med ofenzivo zavzele več kot dvesto kurdskih vasi in jih zravnale z zemljo (Deschner, 2007 str. 191–193).

Medtem ko so v iraškem Kurdistanu potekali boji, se je veliko dogajalo tudi na mednarodnem diplomatskem področju. Sovjetska zveza se je odkrito opredelila za uporne Kurde in ustavila dobavo vojnega materiala Bagdadu. Stranko Baas so z dobavljanjem težkega orožja in šolanjem vojaških oficirjev podpirali Britanci. V juliju 1963 je moskovski satelit Ljudska republika Mongolija zahtevala od OZN, naj se kurdsko vprašanje uvrsti na dnevni red Generalne skupščine. V zahodnih državah so Kurdi sicer uživali podporo, vendar pa sta bili Velika Britanija in ZDA zaveznici Turčije in Irana, zato nista odkrito podpirali kurdskega upora. Nasprotno, podpirali sta iraško vlado, saj je bila pomembnejša za njihove strateške interese. Kurdi so zaman verjeli v podporo Sovjetske zveze, saj je Mongolija brez obrazložitve umaknila svojo pobudo, Moskva pa je ponovno posvetila svoje interese iraški vladi. Kurdski voditelji so poznali verjetni razlog za prenehanje sovjetske podpore, saj so leta 1963 kurdski odposlanci vzpostavili stike tudi z ZDA, Iranom in, v največji tajnosti, Izraelom. Kurdi so z Izraelom v omejenem obsegu sodelovali več kot desetletje (Deschner, 2007 str. 194–195).

Februarja 1964 je v Iraku zavladalo neke vrste premirje, saj je iraška vlada Kurdom zagotovila »nacionalne pravice v okviru iraškega ljudstva«. Poteza se je izkazala le kot politično kupovanje časa, saj so se boji kmalu nadaljevali. Iraški predsednik Arif je ustanovil posebno odlikovanje za hrabrost v boju proti Kurdom. V tem času je prihajalo do razkola tudi v samem kurdskem vodstvu, ko je polkovnik pešmerg Talabani poskusil izvesti prevrat znotraj KDP. Ko se ni mogel uveljaviti proti večini barzanistov, se je s privrženci umaknil v Iran. Barzani je oktobra 1964 brez soglasja Bagdada ustanovil revolucionarni svet avtonomne pokrajine Kurdistan. Na podlagi sklepov tega telesa so Kurdi konec leta 1964 predlagali mirovno ponudbo, ki je vsebovala zahtevo po popolni kurdski avtonomiji.

Leta 1965 je Bagdad ponovno sprožil veliko ofenzivo proti Kurdom, vendar tudi tokrat brez uspeha. Aprila 1966 je prišlo do pogajanj, ki pa so bila neuspešna, saj so Iračani kmalu spet napadli. Bagdadska armada je v boj prvič poslala brigado, izurjeno in opremljeno za gorsko bojevanje. Cilj napada je bil zasedba prometne osi med Ravanduzom in iransko mejo, ki je predstavljala edino oskrbovalno pot Kurdiv. Iračani so ob intenzivni podpori iz zraka napadli z 20.000 vojaki. Kurdi so bili dobro pripravljeni na napad, saj jim je njihova tajna služba priskrbela informacije o načrtu vojaške ofenzive. Iračani so imeli ogromne izgube, Kurdi pa so zasedli veliko vojaškega materiala. Po iraškem porazu so se zopet začela pogajanja, katerih rezultat je bil sporazum v dvanajstih točkah, imenovan Basasov sporazum. Konec junija je vanj privolil tudi Barzani. Ministrski predsednik Basas je dal obljube na podlagi svojih pooblastil, ne da bi se posvetoval z iraško vojsko, ki je poskusila konec junija izvesti državni udar. Basas in predsednik Arif sta obdržala svoj položaj tako, da sta umaknila vse predloge in se ponovno začela pogajati s Kurdi (Deschner, 2007 str. 197–202). V naslednjih dveh letih je iraški režim privolil v nekatere koncesije za Kurde, kot je dvojezičen arabsko-kurdski časopis Bratstvo, ustanovili so ministrstvo za zadeve severa, vlada je dobila kurdskega ministra, ki pa ni imel nobenih pooblastil. Leta 1968 je v Iraku ponovno prišlo do državnega udara pod vodstvom Hasana Al Bakra. Novi režim je v pričetku z majhnimi potezami deloval v smeri popuščanja napetosti med Arabci in Kurdi, hkrati pa so želeli razdvojiti kurdsko fronto. Marca 1969 so

Iračani s 60.000 možmi pričeli nov vpad v severne province, a tudi tokrat niso uspeli premagati pešmerg, ki jih je bilo sedaj že 30.000. Obema stranema je bilo jasno, da brez zunanje pomoči ne bo uspeha. Ta napad je bilo zadnje dejanje 10 let trajajoče prve kurdsko-iraške vojne. V začetku leta 1970 so se pričela v Bejrutu tajna pogajanja med Arabci in Kurdi. 12. marca je predsednik Al Bakr javno prebral t.i. Manifest 11. marca, po katerem naj bi v iraški ustavi pisalo, da je iraški državni narod sestavljen iz Arabcev in Kurdov (Deschner, 2007 str. 202–204).

5.1.2.2. Sporazum o kurdski avtonomiji in druga kurdsko-iraška vojna

S sporazumom v obliki Manifesta 11. marca je med kurdske in iraške sile zavlado premirje. V prehodnem obdobju do leta 1974 naj bi obe strani uresničili vse postavke, sprejete s sporazumom. Ta je izhajal iz popolnega priznanja kurdske nacionalne in politične samostojnosti. Poleg krajevnih samouprave in odobritve lastnih kurdskega časopisov in založb je bila predvidena tudi uvedba kurdsčine kot drugega uradnega jezika na vseh kurdske območjih. Demokratska stranka Kurdistana naj bi bila priznana kot pogajalski partner v pogajanjih z iraško vlado. Sporazum je določal tudi proporcionalen delež kurdske poslancev v iraškem parlamentu in pospešen kulturni in gospodarski razvoj zaostalih kurdske območij. Na drugi strani naj bi Kurdi zagotovili integriteto Iraka. Vse težko orožje naj bi predali osrednji vladi, ki je zadržala tudi privilegije nad iskanjem in izkoriščanjem naravnih bogastev. Zelo pomembna točka sporazuma je bila opredelitev načina reševanja spornih mej med Arabci in Kurdi. Na spornih območjih naj bi izvedli referendum in s tem določili pripadnost kurdske ali arabske strani.

Kurdi so se v času miru posvetili obnovi in razvoju svojih izčrpanih in zaostalih območij. Nastajali so prvi zametki šolskega in zdravstvenega sistema. Ustanovljenih je bilo več kot dvesto osnovnih šol in višja kurdska šola. Vzpostavili so zasilne bolnišnice, v katerih pa je zelo primanjkovalo izučenega osebja. Stranka KDP je vodila kulturnopolitično ofenzivo in se je dodobra zasidrala med prebivalstvom. Kurdi so zaradi preteklih izkušenj veliko energije posvetili tudi izpopolnjevanju svoje vojske, ki so se ji pridruževali tudi predstavniki ostalih zatiranih etničnih in verskih manjšin (Deschner, 2007, 206–212).

Že od samega podpisa je bil marčevski manifest težaven sporazum, ki je sicer prinesel štiriletno obdobje miru, a voditelji obeh sprtih strani niso verjeli v izpolnitev njegovih določil. Izvajanje sprejetega sporazuma je potekalo v zelo omejenem obsegu in bilo je jasno, da iraška vlada ne bo dopustila kurdske samouprave. Pet članov centralnega komiteja KPD je sicer dobilo ministrsko funkcijo v iraški vladi, a na nepomembnih ministrstvih in brez prave politične moči. V vojski in policiji skoraj ni bilo Kurdov. V treh provincah, ki naj bi jim načelovali kurdske guvernerji, so imeli vso oblast v rokah arabske direktorji za varnost. Člani organov v kurdske krajevne samoupravi so bili določeni s strani predsednika Iraka. Nikoli niso bili izbrani predstavniki kurdskega osvobodilnega gibanja, temveč mestni Kurdi in karieristi iz vrst iraškega uradništva. Gospodarska pomoč kurdske provincam naj bi bila določena po potrebi, saj ni bil sprejet zavezujoč proračun za ta del Iraka. Še najbolj so bili upoštevani kulturnopolitični interesi Kurdov. Kljub odsotnosti učbenikov je po šolah potekal pouk v kurdsčini. Na višjih šolah in univerzah je bilo kurdske študentov le dva do tri odstotke. Svoboda političnega in kulturnega delovanja je bila v veliki meri nedotaknjena (Deschner, 2007, 213–214).

Na spornih območjih med Arabci in Kurdi naj bi se v prvem letu prehodnega obdobja izvedel popis prebivalstva, a ga nikoli ga niso izvedli. Tri province Dahuk, Erbil in Sulaymaniyah so bile nedvoumno kurdske. Popis in tudi referendum bi bila bolj potrebna na območjih Kirkuka, Kanakina in Sindžarja, ki se jim Kurdi niso bili pripravljeni odpovedati. Na teh območjih, bogatih z nafto, je iraška vlada že med desetletno državljansko vojno izvajala ukrepe arabizacije. V marčevskem sporazumu je bilo rečeno, da se bodo pregnane kurdske družine lahko vrstile v svoje vasi, a je vlada večino teh vasi razglasila za zaprta vojaška območja in tako onemogočila vračanje Kurdov. Osrednja iraška vlada je preko osrednjih skrbniških uradov ali t.i. slamnatih mož kupovala kurdske nepremičnine in zemljo, od koder so potem prebivalce prisilili k odhodu in tja naselili Arabce. Na spornih območjih so Iranci izvajali »gerrymandering«¹ upravnih območij po potrebah politike arabizacije. Tako so se kompaktne skupine Kurdov znašale v uradno večinskih arabskih predelih. Po kurdskih ocenah je bilo med leti 1961 in 1971 izseljenih skoraj dvajset tisoč Kurdov, priseljenih pa skoraj trideset tisoč Arabcev (Deschner, 2007, 214–218).

Med Arabci in Kurdi ni bilo pravega zaupanja, ki bi bilo potrebno za uresničevanje marčevskega manifesta. Kurdi so ob vedenju, da sporazum najverjetneje ne bo uspešen, poizkusili najti zunanjo pomoč v boju proti osrednji iraški vladi. Spomnili so se na podporo Sovjetske zveze v času mahabadske republike, a ta velesila je bila v svoji interesni politiki bolj nagnjena k Bagdadu. Ob umiku Britancev iz območja Perzijskega zaliva leta 1971 je postal Irak za Sovjete še pomembnejši. S svojim politično-vojaškim pomenom je bil Irak protiutež Iranu šaha Reze Pahlavija, ki je bil močno povezan z ZDA. Sovjeti so že od srede 60. let 20. stoletja pošiljali orožje iraškim oblastnikom, med drugim tudi nadzvočna letala MiG-21. Aprila 1972 je bila podpisana pogodba o iraško-sovjetskem prijateljstvu, ki je predvidevala obsežno sodelovanje med državama. Ta razvoj so z nezaupanjem spremljali v Iranu in ZDA. Kmalu po podpisu pogodbe med Iranci in Sovjeti so Kurdi prišli v stik z ameriško-iranskimi interesi po zmanjšanju vpliva Moskve na območju Perzijskega zaliva. Kurdi, ki so v zadnjih dvanajstih letih trikrat pripeljali iraško armado na rob poraza, so bili za Iran in ZDA pravi partner za doseganje njunih interesov. Želeli so notranje destabilizirati Irak in tako zmanjšati njegovo in s tem tudi sovjetsko vlogo v Perzijskem zalivu. Julija 1972 so Američani potrdili, da je orožje za Kurde pripravljeno in tudi že vkrcano. Opogumljena zaradi iransko-ameriške pomoči, je kurdska stranka KDP kmalu za tem zagrozila z novo vojno, v kolikor arabska stran ne bo pospešeno izpolnila njihovih zahtev. Iran je Kurde podpiral v tajnosti in le v omejenem obsegu, saj niso želeli premočne kurdske avtonomije v Iraku, ki bi spodbudila tudi iransko kurdsko manjšino. Kurdski vodja Barzani je tako zaupal predvsem ZDA. Poleti 1973 je bilo okoli šestdeset tisoč kurdskih pešmerg pripravljenih na boj. Oboroženi so bili z osebnim in težkim orožjem, ki so ga preko Irana v severni Irak pošiljale ZDA (Deschner, 2007, 218–223).

Kmalu se je ponudila priložnost za kurdski napad. Oktobra 1973 se je pričela vojna za Sinaj med Egiptom in Izraelom. Velik del iraške armade je bil vezan na izraelsko-arabsko bojišče ob sirski meji in kurdski voditelji so čakali na potrditev ZDA, da lahko napadejo. Te potrditve nikoli ni bilo. V vojni za Sinaj so prevladovali Izraelci in egiptovski 3. armadi je grozilo popolno uničenje. Sovjetska zveza je zagrozila s posredovanjem, v kolikor bi ZDA Izraelcem dopustile uničenje egiptovske vojske. Za ZDA ni bil pravi čas, da Kurdi napadejo, saj bi tako Izraelce še bolj spodbudili k nadaljevanju vojne. Iranski šah ravno tako ni želel napada in možnosti odločilne zmage Kurdov nad Bagdadom. Kurdi niso smeli napasti (Deschner, 2007, 223–225). Razmere v Iraku konec leta 1973 so napovedovale ponovne spopade med Kurdi in Arabci takoj ob koncu zime. Iranski šah je spodbujal kurdski napad, saj sta iraška oblastnika Hasan Al Bakr in Sadam Husein naredila prav vse, da bi prekrizala načrte šahove politike. Sovjetska zveza je hotela umiriti stanje in je prepričevala arabske zaveznike, naj rešujejo

kurdski problem na političnem področju, saj niso želeli v vojno vpetega in destabiliziranega Iraka. Sovjeti so Iračanom vseeno dobavljali najsodobnejše orožje, tudi tanke, reaktivne lovce in bombnike. Spomladi 1974 je prišlo do bojev med Kurdi in iraško vojsko. Pobuda je prišla iz arabske strani. Revolucionarni poveljniški svet v Bagdadu je 11. marca 1974 enostransko razglasil zakon o avtonomiji. Od Kurdskega gibanja za neodvisnost so zahtevali, naj predajo težko orožje in radijske oddajnike. KDP je zakon odklonila kot povsem nezadovoljiv, saj iraška vlada ni izpolnila določil sporazuma iz leta 1970, novi zakon pa tudi ni upošteval dogovorjenih pravic za Kurde. Vlada v Bagdadu je Kurdom postavila dvotedenski rok, da sprejme njen ultimatum. Kurdi so se počutili kot enakovreden pogajalski partner, zato so odgovorili z lastnim ultimatom, v katerem so zahtevali sporazum o avtonomiji, ki bo ustrezal marčevskemu manifestu (Deschner, 2007, 226–230).

Karta 19: Meje irškega Kurdistana po sporazumu o avtonomiji iz leta 1974.

Vir: Macdowall, 1992, priredil: David Šturm.

Vojna, ki se je pričela z občasnimi praskami med sprtima stranema, se je razvila v največjo in najintenzivnejšo vojno med Kurdi in Arabci. Iraška vojska je napadla kurdska območja z najsodobnejšim orožjem, ki so ga dobavljali Sovjeti. V iraški vojski so delovali tudi sovjetski svetovalci. Ti so bili mnogokrat neposredno vpleteni v boje, saj so upravljali z najsodobnejšimi letali, za katere iraška vojska še ni imela izkušenih pilotov. Iračani so proti Kurdom poslali okoli sto tisoč vojakov. V nasprotju z iraškim bojnim letalom, tankom in težkemu topništvu je kurdska vojska uporabljala predvsem starejše orožje sovjetske in kitajske izdelave, ročno protitankovsko orožje ter omejeno število protiletalskih topov in težjega topništva. Kljub premoči iraška vojska v začetku vojne ni dosegla vidnejših uspehov in je le počasi napredovala. Kurdi pa so kljub slabši oborožitvi uspeli sestreliti nekaj letal in uničiti na ducate tankov. Kurdi so napadali tudi v zaledju in tam povzročili veliko škode predvsem na naftni infrastrukturi. Kmalu so Iračani svoje sile usmerili predvsem na kurdske preskrbovalne žile, ceste do meje z Iranom. V jesenskih mesecih leta 1974 so imeli Iračani tri tisoč mrtvih in oblast ni mogla več tajiti, da gre na severu za pravo vojno. Glavni cilj Iračanov je bil zaključiti vojno do zime, saj armada v gorski zimi ni mogla operirati. Iraški načrti so spodleteli, novembra je zapadel prvi sneg in kurdska osvobodilna vojska je bila nekoliko razbremenjena (Deschner, 2007, 235–248).

Kmalu pa se je zgodil odločilni preobrat v vojni, vendar ne na vojaškem, temveč političnem področju. Iračani so od Sovjetske zveze zahtevali obilnejšo pomoč za zmago nad Kurdi. Sovjeti se niso želeli nedvoumno vmešati v iraško-iranski spor in tako niso ustregli Bagdadu. Iračani niso želeli biti popolnoma odvisni od Sovjetske zveze, zato so vzpostavili stik z nekaterimi državami članicami OPECA. Na srečanju članic OPECA v Alžiru 6. in 7. marca 1975 sta se

Sadam Husein in šah Reza Pahvali sporazumela in prekinila politične spore ter mejne prepire. Iranski šah je v zameno za polovico Šat Al Araba prekinil podporo Kurdom in zaprl svoje meje. Kurdi so sicer poskušali spremeniti odločitev in Mustafa Barzani je odpotoval v Teheran, kjer je bil neuspešen. Tudi prošnje za ameriško pomoč so bile brez uspeha, saj takrat ZDA ni bilo v interesu pomagati Kurdom, njihova pozornost je bila bolj usmerjena na spor med Izraelom in Sirijo. Kurdi so bili prepuščeni sami sebi in brez zalog iz Irana niso imeli nikakršnih možnosti pri obrambi svojih ozemelj. 20. marca so ZDA naročile Brazaniju, naj preneha z boji proti bagdaskim četam. Barzani je res ukazal prenehanje bojev in kurdski upor je bil razpuščen. Okoli trideset tisoč pešmerg (kurdskih borcev) se je pridružilo ostalim kurdskim beguncem v Iranu. Vojna se je končala z vojaško zasedbo in militarizacijo kurdskih območij (Deschner, 2007, 259–267).

Poraz v tej vojni je bil za Kurde najhujši do tedaj. Po zaključku vojne je iraška vlada sprejela ukrepe, ki bi preprečili ponovno kurdsko vstajo in povečala svoj nadzor nad kurdsкими območji. Na območjih ob meji z Turčijo in Iranom je iraška vojska izpraznila 10 – 20 km širok koridor, prebivalce pa preselila v nižine. Celotno kurdsko območje je bilo podvrženo arabizaciji. Posebna pozornost je bila namenjena območju Kirkuka, kjer so poleg preseljevanja uporabili tudi upravni gerrymandering in tako zagotovili popolno arabsko prevlado v ključnih območjih. Po ocenah Human Rights Watch je bilo med leti 1976 in 1986 iz severnih v južne puščavske province preseljenih več sto tisoč prebivalcev nearabskega porekla, predvsem Kurdov (Anderson, Stansfield, 2004, str. 167–168).

5.1.2.3. Kurdski upor med iransko-iraško vojno

Septembra 1980 se je z iraškim napadom začela osem let trajajoča vojna (t.i. prva zalivska vojna) med Irakom in Iranom, v kateri je življenje izgubilo milijon oseb (Galbraith, 2007, str. 13). Kot razlog za začetek vojne se pogosto navaja iraški strah pred vstajo šiitov v Iraku. Vojna naj bi bila preventivni ukrep pred vstajo, spodbujeno s strani islamske revolucije v Iranu. Bolj realen razlog za vojno je bila želja po ponovni pridobitvi Šat Al Araba. Iraška vlada s Sadamom Huseinom na čelu je imela občutek moči in je želela izkoristiti nekoliko kaotično stanje v Iranu, ki je nastalo po Homeinievi islamski revoluciji (Bengio, 1990, str. 249–250).

V začetku vojne je bil Irak uspešnejši, saj je iraška vojska hitro napredovala in zasedla nekatera strateško pomembna ozemlja z iranskimi naftnimi polji v provinci Kuzestan in dele province Kordestan. Kmalu pa se je okrepil in organiziral tudi Iran in vojna se je sprevrgla v obojestransko izčrpavanje. V nekaterih pogledih je bila podobna prvi svetovni vojni, saj se je večinoma odvijala na statičnih frontah z močnim obstreljevanjem. Že leta 1982 je iranska vojska porinila Iračane iz province Kuzistan. Po tem protinapadu je Sadam Husein predlagal premirje, a ga je Homeini zavrnil. Irak so v vojni podpirale zahodne sile, predvsem ZDA. Na zahodu niso želeli premočnega islamskega Irana, ki se ga ne bo dalo nadzirati. Iraška vojaška situacija se je poslabševala in tako je Irak leta 1983 pričel z uporabo kemičnega orožja. Leta 1987 je Iran z valom ofenziv prodril v nekatera obmejna ozemlja v severnem in južnem Iraku. V protiofenzivi je Irak ponovno uporabil kemično orožje. Vojna se je končala s premirjem leta 1988 (Galbraith, 2007, str. 13–29).

Med to vojno so tudi iraški in iranski Kurdi odigrali svojo vlogo. Borili so se na obeh straneh. Iraške Kurde je k uporabi proti Bagdadu spodbujal Iran, na nasprotni strani pa je Irak spodbujal boj iranskih Kurdov proti iranskim oblastem. Kurdski odpor, ki je bil po porazu leta 1975 povsem porušen, je v naslednjih letih počasi spet pričel s svojimi aktivnostmi. Stranka KDP je skoraj zamrla, bolj aktivna pa je bila leta 1975 ustanovljena Domoljubna zveza Kurdistan (Patriotic Union of Kurdistan – PUK) (Mcdowall, 1992, str. 101).

V letu 1978 je kurdsko gibanje že nekoliko utrdilo svoj položaj. Bolj aktivno je postalo po islamski revoluciji v Iranu, ko je ta država spet pričela podpirati Kurde v želji po destabilizaciji Iraka. Z Iranom je sodelovala KDP, ki sta jo takrat vodila sinova Mustafe Barzanija, Masud in Idriz. Leta 1980 se je ojačal gverilski boj kurdskih skupin v severnem Iraku, predvsem pod okriljem dveh največjih strank KDP in PUK. Iraška vlada je reagirala s poskusom pomiritve Kurdov v Iraku. Decembra 1979 je sprejela revidirano verzijo zakona o avtonomiji iz marca 1974, ki je predvideval ustanovitev zakonodajnega kurdskega sveta. Svet naj bi izvolili Kurdi sami, vendar pa bi bil sklican z republiškim odlokom, kar je pomenilo, da je bil pod nadzorom predsednika. Hkrati so morali vsi člani sveta postati člani stranke Baas. V samem zakonu so se v besedilu izogibali besedam Kurd ali Kurdistan, zamenjali so jih z bolj nevtralnimi, kot na primer »prebivalci avtonomne pokrajine«. Druga reakcija iraške vlade je bila finančna in vojaška podpora iranskih Kurdov v njihovem boju proti islamski revoluciji (Bengio, 1990, str. 249–252).

V vojni med Irakom in Iranom so različne kurdske skupine delovale na različne načine in sklepale različna zavezištva. Z iraško vlado sta bili vseskozi povezani stranki Kurdska demokratska stranka (različna od opozicijske KDP, čeprav z enakim imenom) in Kurdska revolucionarna stranka (Bengio, 1990, str. 253–254). Med opozicijskimi skupinami sta izstopali predvsem največji in najmočnejši kurdski stranki KDP in PUK. Rivalski stranki sta si bili sovražni in nemalokrat zapleteni v medsebojne boje. KDP se je povezovala z Iranom že pred začetkom vojne in je skozi celotno vojno sodelovala z Iraško nasprotnico. KDP se je povezala tudi z fundamentalistično šiitsko stranko al-Da'wa in Iraško komunistično stranko, ki sta med vojno delovali tudi iz kurdskih območij. Stranka PUK je bila v začetku vojne povezana s Sirijo, v letih 1982–84 je bila povezana z iraško vladajočo stranko Baas, proti koncu vojne od leta 1986 naprej pa se je povezala z Iranom in tako tudi s svojo nasprotnico KDP (Bengio, 1990, str. 254–255). V letih 1980–1982 sta obe stranki poskušali utrditi svoj položaj znotraj iraškega Kurdistan, kar je večkrat pripeljalo tudi do medstrankarskih bojev. Julija 1983 se je položaj nekoliko spremenil, saj so se pešmerge stranke KDP udeležile skupne akcije z iransko vojsko ob napadu majhnega kurdskega mesta na iraško-iranski meji. Oktobra so pešmerske sile ponovno pomagale iranski vojski pri poskusu zasedbe mesta Penjwin blizu mesta Sulaymaniyah. Takšno sodelovanje je iraško vlado prisililo k pogovorom s KDP-ju rivalsko stranko PUK (Bengio, 1990, str. 254). Pogovori so decembra 1983 pripeljali do premirja, ki je trajalo do oktobra 1984, ko se je prekinilo, saj iraška vlada ni sprejela kurdskih zahtev. Iraški režim si je s premirjem kupil nekaj potrebnega časa in je lahko prej na kurdski upor vezane enote preusmeril na druga bojišča. Januarja 1985 je PUK ponovno pričela z aktivnim uporom proti iraškemu režimu. Do februarja 1985 je okoli 10.000 strankinih pešmerg nadzorovalo ceste in podeželje med mestoma Kirkukom in Sulaymaniyah ter območje proti iranski meji. 1.000 pešmerg stranke KPD pa je nadzorovalo območje od sirske meje na zahodu do mesta Ravanduz na vzhodu (Mcdowall, 1992, str. 106–107).

Iraški režim je veliko vojaške moči usmerjal na sever države, kjer so uporne kurdske skupine izvajale gverilske akcije in se v vojaških akcijah povezovale tudi z iransko vojsko. Poleg upora organiziranih skupin pa so bile pogoste tudi splošne ljudske vstaje. Vstaje z demonstracijami in stavkami so potekale spomladi 1982, aprila in maja 1984, septembra 1985 in maja in junija 1987. Pritisk na iraško vlado je bil velik in leta 1986 je bila ta prisiljena Kurde izvezeti iz obveznega vojaškega služenja (Bengio, 1990, str. 254). Do konca vojne sta bila v severnem Iraku nameščena že dva od skupno sedmih iraških vojaških korpusov. Prvi je bil ob iraško-iranski meji, peti pa v središču kurdskega območja s poveljniškim sedežem v Ebrilu. Poleg redne vojske je vlada rekrutirala tudi kurdske izredne bataljone. Ti lahki bataljoni, kasneje imenovani Bataljoni za narodno obrambo, so bili sestavljeni predvsem iz okoli 50.000 kurdskih plačancev (Bengio, 1990, str. 260–61). Iraški režim je med vojno sklenil zvezo tudi s Turčijo, s katero je že od srede 1970-ih sodeloval pri zatiranju kurdske upornikov. Maja 1983 je turška vojska med zasledovanjem iraških gverilcev prodrla 20 kilometrov v Irak. Oktobra 1984 sta državi podpisali formalni dogovor, ki je obema dovoljeval prekrasitev meje pri preganjanju upornikov. Turška letala in enote so med iraško-iransko vojno vsaj trikrat prekrasile mejo z Irakom. Turčija v skladu z dogovorom nikoli ni izrabila svoje moči in ni ogrozila iraške suverenosti (Bengio, 1990, str. 260).

Leta 1987 se je kurdsko uporniško gibanje po dolgih letih ponovno povežalo in julija se je večina kurdske stranke na čelu z KDP in PUK povežala v Fronto iraškega Kurdistanu (IKF – Iraqi Kurdistan Front). Kurdsko koalicijsko je v njeni vojni proti iraškemu režimu podpiral Iran. V letih 1987 in 1988 so kurdske sile izvajale uspešne vojaške akcije v severnem Iraku. Sile stranke KDP so nadzirale veliko območje med mestoma Zako in Akra. Sile PUK so zasedle strateške položaje v okolici mesta Sulaymaniyah in nadzorovale območje južno od reke Veliki Zab, kjer so presekali tudi glavno cestno povezavo med Kirkukom in Bagdadom. Maja 1987 so pešmerge stranke PUK zavzele mesto Ravanduz, da bi zaščitile prebivalstvo pred deportacijo, saj je Bagdad že od leta 1983 izvajal povračilne ukrepe z aretacijami, usmrtnitvami in deportacijo prebivalcev iz severnega Iraka. (Madowall, 1992, str. 107–109).

Območje pod kurdsko kontrolo v severnem Iraku se je iz 2.500 km² junija 1987 povečalo na 10.700 km² v začetku leta 1988. 16. marca 1988 so združene sile PUK in iranske vojske izvedle veliko vojaško operacijo, v kateri so zasedle mesto Halabđa in želele hitro podreti na jug proti Kanakimu. Bagdad se je zavedal nevarnosti in hitro reagiral. 17. marca je bila Halabđa bombardirana s kemičnim orožjem. Mrtvih naj bi bilo 6.350 ljudi, večina civilistov. Vojna se je kmalu končala, saj je Iran pričel izgubljati položaje v Iraku. Aprila je bila iranska vojska potisnjena s polotoka Fav in okolice Basre. Julija so izgubili tudi nadzor nad Halabđo. 22. julija je Iran izrazil pripravljenost za sprejetje mednarodno priznane osnove za premirje, ki je bilo nato sklenjeno 20. avgusta (Madowall, 1992, str. 109).

5.1.2.4. Akcija Anfal – genocid nad Kurdi

Proti koncu vojne med Iranom in Irakom je Sadam Husein ukazal pričetek akcije Anfal. Namenjena je bila sistematični depopulaciji podeželja v iraškem Kurdistanu, da bi odstranili prisotnost pešmerge in kurdske stranke onemogočili ponovno vzpostavitev vojaških aktivnosti v regiji (Anderson, Stansfield, 2004, str. 167–168). Akcijo, ki je trajala od 23. februarja do 6. septembra 1988, je vodil Huseinov bratranec Ali Hasan Al-Madžid, znan tudi kot Kemični Ali (Claims in Conflict ..., 2004, str. 9). Akcija je potekala v osmih fazah v šestih določenih območjih v severnem Iraku, kjer so bile tudi primarne tarče, oporišča PUK in KDP (Genocide in Iraq ..., 1993).

Karta 20: Faze akcije Anfal (leto 1988).

Vir: Case Study: The Anfal Campaign, ..., 2011, priredil: David Šturm.

V akciji je bilo večkrat uporabljeno kemično orožje. Najhujši primer je bil že omenjeno bombardiranje mesta Halabđa. Mednarodna skupnost je uporabo kemičnega orožja obsodila, nobena vlada pa ni sprožila nikakršnih postopkov ali sankcij proti Iraku, ki je nadaljeval z napadi. Takoj po podpisu premirja z Iranom je iraška vlada napadla pozicije kurdskih upornikov. Na sever Iraka je poslala 60.000 vojakov, ki niso bili več potrebni na iranski fronti. Kurdsko gibanje je ponovno doživelo hud in hiter poraz. Do konca avgusta so bila odstranjena vsa kurdska oporišča v regiji (Madowall, 1992, str. 110).

5.1.3. Pozna faza konflikta in nastanek kurdske de facto avtonomije

5.1.3.1. Nastanek varnega kurdskega de facto avtonomnega območja

Iraški Kurdistan je bil od konca iransko-iraške vojne pod okupacijo, podeželje je bilo izpraznjeno, skoraj vse vojaške sile upornikov uničene, politične stranke so bile v izgnanstvu. Kurdski in preostali iraški opoziciji (arabskim, komunističnim in islamskim strankam) sta Sirija in Iran nudili pribežališče. Tudi voditelja obeh največjih kurdskih strank sta bila v izgnanstvu (Dahlman, 2002, str. 289). Preostanek sil Fronte iraškega Kurdistan je v letih 1989 in 1990 deloval le v najbolj odročnih gorskih območjih (Galbraith, 2007, str. 153).

Sirija je v letih 1988 in 1989 aktivno spodbujala iraške opozicijske skupine k sklenitvi zavezništva za strmoglavljenje baasističnega režima, vendar ni prišlo do dogovora. Nekatere stranke so se pričele pogajati za splošno amnestijo v Iraku, ki pa je Husein ni zagotovil nobeni (Dahlman, 2002, str. 289). Podobno kot leta 1988 je Husein 11. junija 1990 ponovno ponudil amnestijo za begunce; tudi tokrat se skoraj nihče ni odzval. Begunci so ostali v Turčiji in Iranu (Madowall, 1992, str. 114). Po avgustu 1990 se je situacija nekoliko spremenila. Pričela se iraška invazija v Kuvajtu. Iraška vojska je hitro zasedla Kuvajt, ki ni ponudil skoraj nikakršnega odpora. Mednarodna skupnost je hitro reagirala in Varnostni svet ZN je na pobudo ZDA sprejel več resolucij, s katerimi so vršili pritisk na Irak. 29. novembra je bila sprejeta resolucija 678, po kateri je bila dovoljena uporaba sile, v kolikor Irak ne bo umaknil svojih sil iz Kuvajta do 15. januarja 1991. Ameriška vlada, ki je prevzela vodstvo operacij v Kuvajtu, je zbrala koalicijo 35 držav. Poleg ZDA so največ vojske prispevale Francija, Velika Britanija, Kanada, Kuvajt, Saudska Arabija, Združeni Arabski Emirati, Oman, Bangladeš in Sirija. 17. januarja se je v

skladu z mednarodnimi zakoni in podporo ZN pričel napad na iraške sile. Tako imenovana zalivska vojna (oziroma druga zalivska vojna) v Kuvajtu je trajala šest tednov. Koalijsijske sile so z mnogo naprednejšo oborožitveno tehnologijo hitro porazile iraško vojsko in jo porinile iz Kuvajta (Galbraith, 2007, str. 41–43).

Ob začetku invazije v Kuvajtu je bilo v severnem Iraku osem iraških divizij. Nekateri kurdski voditelji so menili, da je čas za dogovor s Huseinom, ki si ni mogel privoščiti še ene fronte. Vendar pa do takih dogovarjanj nikoli ni prišlo. V iraškem Kurdistanu je zmanjševanje vladnih sil omogočalo pešmergam lažje delovanje, celo do te mere, da so lahko vstopili v Dahuk. Iraški kurdski voditelji so se dogovarjali z voditelji Kurdov v Iranu in Turčiji za podporo ob morebitnih bojih z iraško vojsko. Obiskali so tudi nekatere evropske vlade in jim zagotovili, da ne želijo razpada Iraka in da bo Kurdistan ostal integriran v državo (Macdowall, 1992, str. 114–115). Turčija je ob podpori Sirije in Irana pogojevala svojo udeležbo v koaliciji z zagotovilom, da ne bo dopuščena formacija neodvisne kurdske države (Dahlman, 2002, str. 289).

Zveza strank IKF (Iraqi Kurdistan Front – Fronta Iraškega Kurdistanu) se je pogajala s preostalimi iraškimi opozicijskimi skupinami, da bi jim predstavila kredibilne alternative režimu baasistov. 27. decembra 1990 je 17 opozicijskih skupin podpisalo dogovor, v katerem so se strinjali o potrebi zrušitve Sadama Huseina, demokratičnih reformah, spoštovanju človekovih pravic, političnemu pluralizmu in tudi avtonomiji Kurdov. Združena opozicija ni pridobila pozornosti ali podpore koalijsijskih sil, ki so se bale razpada Iraka (Macdowall, 1992, str. 115). Kurdske sile so bile v času koalijsijskega napada na iraške sile v Kuvajtu v poziciji, da zavzamejo mesta v severnem Iraku. Potrebovali so le potrditev koalijsijskih sil, da so naklonjene kurdskega upor in spremembi režima v Iraku. V ZDA so poslali svoje odposlance, ki jih uradniki v State Departmentu niso sprejeli in tako Kurdi niso dobili želene potrditve (Macdowall, 1992, str. 116).

Iraška vojska v Kuvajtu je bila poražena. V Iraku pa se je pripravljala vstaja, ki je bila spodbujena s strani ameriškega predsednika. George Bush je v enem svojih govorov rekel, naj iraško ljudstvo in vojska »prevzamejo stvari v svoje roke« in prisilijo diktatorja Sadama Huseina k dostopu. Ameriška vlada je sicer želela padec Huseina, vendar pa niso bili pripravljeni podpreti splošnega upora v Iraku (Galbraith, 2007). ZDA in ostale koalijsijske sile so žele ohraniti enoten Irak, preko katerega so lahko vplivale na razmerje moči v Perzijskem zalivu in na Bližnjem vzhodu. 2. marca 1991 se je pričel upor v šiitskem južnem Iraku. 3. marca je Irak podpisal prekinitev ognja s koalijsijskimi silami, ki so zavzele položaje na jugu Iraka. Deset dni po začetku upora je Husein zbral dovolj sil, da je na jug usmeril elitno Republikansko stražo. Ta del vojske, ki ni bil udeležen v invaziji Kuvajta, je bil še povsem nedotaknjen in ni imel nizke morale. Republikanska armada je s tanki in helikopterji napadla upornike. Ti so bili brez pomoči povsem brez upanja za uspeh proti Republikanski armadi. Koalijsijska vojska je bila v neposredni bližini bojev med uporniki in iraško vojsko, vendar po ukazih niso smeli poseči v spopad. Upor na jugu Iraka je bil krvavo zatrt. Med marcem in septembrom 1991 je iraška vojska pobila okoli 300.000 šiitov (Galbraith, 2007, str. 47–49). Kmalu je šiitskemu upor sledil tudi kurdski na severu države. Kurdski voditelji niso želeli pričeti splošnega upora. Upor se je spontano pričel 4. marca v mestu Rajana in se hitro razširil po celotnem iraškem Kurdistanu. IKF je svoje pešmerge priključila upor. Kurdskim silam se je pridružilo na tisoče iraških vojakov in skoraj vsi člani t.i. »Lahkih regimentov« (Jash), vladnih plačancev, ki so bili večinoma Kurdi. Kurdi so hitro zavzemali mesta in naselja (Macdowall, 1992, str. 117). Vodstvo upora sta prevzeli KDP in PUK. Do 19. marca je bil celoten iraški Kurdistan, vključno s Kirkukom, pod kurdsko kontrolo (Anderson, Stansfield, 2004, str. 170).

Prav tako kot šiitski, kurdski upor ni trajal dolgo. 28. marca je iraška vojska pričela s protiofenzivo. Kljub pozivom in prošnjam kurdskih voditeljev predsednik ZDA Bush ni odobril intervencije. V roku 48 ur je iraška vojska zasedla Kirkuk. 2. aprila so zasedli mesto Sulymaniyah in kmalu tudi ostala kurdska mesta (Macdowall, 1992, str. 117–118). 5. aprila 1991 je Varnostni svet ZN sprejel resolucijo 688, ki je pozivala iraško vlado k ustavitvi napadov in dovolitvi mednarodne pomoči. 8. aprila je britanski premier John Major predlagal varne enklave za Kurde. Predlagal je tudi vključitev kurdskih mest. Predlog je bil zreduciran na t.i. »varno zatočišče« (safe haven), okoli 7700 km² veliko območje med turško mejo in mesti Zahko, Amadija ter Dohuk. Koalicijske sile so območje zavarovale 28. aprila in vzpostavile tudi cono prepovedi letenja v območju nad 36. vzporednikom, ki je obstajala do leta 2003 (Macdowall, 1992, str. 118–119; Galbraith, 2007, str. 154).

Pogajanja med kurdskim vodstvom in Bagdadom so se uradno pričela 18. aprila 1991 (Macdowall, 1992, str. 119). Obe strani sta bili dokaj šibki in pripravljeni na pogajanja. Iraška vlada je doživela vojaški poraz v Kuvajtu, izgubila nadzor nad 15 od 18 provinc v državi in državna blagajna je bila izpraznjena. Kurdski voditelji so želeli prekiniti humanitarno katastrofo in izkoristiti trenutno prisotnost koalicijskih sil v severnem Iraku, ki naj bi ga kmalu zapustile (Galbraith, 2007, str. 155; Anderson, Stansfield, 2004, str. 171). 24. aprila 1991 sta kurdsko vodstvo in iraška vlada sprejela načelni dogovor, ki je potrjeval vzpostavitev demokratičnih principov v Iraku, svobodo tiska in vzpostavitev kurdske avtonomne regije. Kot že v preteklih dogovarjanjih med Kurdi in iraško vlado se je tudi tokrat zataknilo pri vprašanju statusa Kirkuka in velikosti avtonomne regije. V začetku junija so koalicijske sile pričele z umikom iz severnega Iraka in iraška vlada je zavlačevala s sprejetjem dogovora, saj je upala, da bodo Kurdi ostali brez mednarodne zaščite in tako v slabšem pogajalskem položaju. Velika Britanija in ostale evropske zaveznice so se zavedale nevarnosti prehitrega umika mednarodnih sil, ki bi lahko ponovno povzročil množične prebege ljudi k turškim in iranskim mejam. 21. junija se je vlada ZDA odločila, da odloži umik svojih sil in nekaj vojske pustila v Turčiji v neposredni bližini severnega Iraka. Kurdi, ki so imeli mednarodno zaščito, so medtem zavrnil dogovor o avtonomiji, ki ga je izpogajal Musad Barzani. Dogovor je predvideval vzpostavitev kurdske politične in vojaške kontrole nad provincami Dohuk, Erbil in Sulaymaniyah ter obnovo vseh vasi, ki so bile porušene od leta 1970 naprej. Vodstvo IKF ni sprejelo dogovora, saj niso želeli sprejeti obveznosti po prekinitvi stikov z zavezniki v in izven Iraka, predaji težkega orožja in prenehanja delovanja svojih oddajnikov (Macdowall, 1992, str. 119–120). V septembru je Husein umaknil iraško vojsko za po njegovem mejo iraškega Kurdistan in tako kurdskim strankam prepustil kontrolo nad dvema regionalnima centroma Erbilom in Sulaymaniyah (Galbraith, 2007, str. 154). V oktobru je uvedel interno ekonomsko blokado nad območjem, ki je paralizirala civilno administracijo za okoli 4 milijone ljudi. Kirkuk, ki je bil nekoliko južneje od črte prepovedi letenja, je ostal trdno v vladnih rokah, ki je nadaljevala arabizacijo mesta in okolice (Anderson, Stansfield, 2004, str. 171). Husein je pričakoval, da bo bodo kurdske oblasti podlegle pritisku in se raje podredile iraški avtoriteti kot same prevzele odgovornost za vso populacijo. Vendar pa so mnogi uradniki, učitelji in ostali prebivalci iraškega Kurdistan še naprej opravljali delo, čeprav jim vodstvo ni moglo zagotoviti plačila. Severni Irak, ki je trpel zaradi internih sankcij s strani Bagdada in mednarodnih sil, umerjenih proti Iraku, je bil odvisen od pomoči mednarodne skupnosti. Kmalu je postalo jasno, da Kurdi ne bodo podlegli sankcijam in pritiskom in nastala je »de facto« kurdska avtonomija (Galbraith, 2007, str. 155; Dahlman, 2002, str. 290). Kmalu je nova entiteta na Bližnjem vzhodu dobila tudi lastno vlado in možnosti pridobivanja sredstev za vodenje avtonomne pokrajine. Več o kurdski vladi in politični organizaciji Kurdev je napisano v sedmem poglavju. Kurdi so pričeli urejati razmere na avtonomnem območju, vendar je zaradi močnih nasprotovanj med vodilnima strankama prišlo do bojov in t.i. kurdske »državljanske« vojne.

Karta 21: De facto kurdsko avtonomno območje leta 1991.

Vir: McDowall, 1992, priredil: David Šturm.

5.1.3.2. »Državlјanska« vojna v Kurdistanu

Glavni kurdske stranke sta si poleg politične moči delili ozemlje iraškega Kurdistanu. PUK je imela sedež v mestu Sulaymaniyah in je nadzorovala jugovzhodni del kurdskega de facto avtonomnega območja. KDP je imela pod nadzorom severozahodna ozemlja ob meji s Turčijo (Galbraith, 2007, str. 155). KDP je nadzorovala tudi območje blizu mesta Zahko, preko katerega je potekala legalna in nelegalna trgovina s Turčijo. KDP je v sodelovanju z iraško vlado preko mejnega prehoda na reki Habur s tovornjaki tihotapila nafto. Območja, ki so ustvarjala dobiček, so bila trdno v rokah KDP, ki je bila finančno v vedno boljšem položaju nasproti PUK (Dahlman, 2002, str. 290).

Nasprotovanje med najmočnejšima strankama v iraškem Kurdistanu, ki ima korenine že v 1960-ih, se je nadaljevalo kljub sodelovanju pri oblikovanju kurdske vlade. Stranke sta tekmovali za politično premoč, prvo mesto pri vodenju kurdskega nacionalnega gibanja in za vire prihodkov, ki so bili zelo pomembni za vzdrževanje delovanja strank.

Notranji in zunanji dejavniki so leta 1994 pripeljali do bojev med strankama. Zunanji pritisk so vršile predvsem države z lastnimi kurdske manjšinami (Turčija, Iran). Štiristranska pogajanja med Turčijo, Iranom, Sirijo in Irakom so imela na vrhu dnevnega reda de facto kurdske avtonomne pokrajine in načine za njen propad. Spori med strankami glede delitve dobička tihotapskih operacij, pravice do vodenja Kurduv in pa meje strankarskih območij so pripeljali do notranje, kurdske »državlјanske vojne« (Anderson, Stansfield, 2004, str. 174).

Povod za konflikt med KDP in PUK je bil spor za ozemlje blizu mesta Qala Diza maja 1994. Hitro se je razširil še v Ravanduz in Shaklawo. Občasni spopadi, v katerih je bilo do tisoč žrtev, so se prekinili s premirjem v avgustu, vendar so se kmalu nadaljevali (Lortz, 2005, str. 63).

KDP je imela silo 25.000 pešmerg in 30.000 aktivnih rezervistov. PUK je imela manjšo vojsko z 12.000 pešmergami in 6.000 rezervisti. Obe vojski sta bili že od konca druge zalivske vojne dobro oboroženi. V prednosti naj bi bila stranka PUK, ki je imela več težje oborožitve, med drugim tudi tanke T-54 in T-55 (Lortz, 2005, str. 63).

Medtem, ko so se boji med KDP in PUK nadaljevali tudi v leto 1995, se je okrepilo Gibanje islamistov Kurdistan (IMK – Islamist movement of Kurdistan). IMK je izkoristilo boje med vodilnima strankama in se je utrdilo v Halabdži ter okoliških mestih blizu meje z Iranom, od koder je dobivalo pomoč (Dahlman, 2002, str. 290).

Sprti stranki sta med sprejemanjem in kršenjem različnih premirij iskali zaveznika, da bi okrepili svoje sile. PUK je dobivala podporo iz Irana in Sirije, sodelovala pa je tudi z INC (Iraqi national kongres – Iraški nacionalni kongres), krovnim iraškim opozicijskim združenjem. PUK in INC sta v letu 1995 ob upanju na pomoč ZDA izvedli skupni napad na severne iraške sile. Ker ameriška pomoč ni prispela, je napad spodletel. KDP, tudi članica INC, ni želela tvegati spopadov z iraško armado, ki bi lahko ogrozili dohodke iz tihotapljenja iraške nafte preko njenega ozemlja. KDP je v medstrankarski vojni dobila podporo s strani iraške vlade (Anderson, Stansfield, 2004, str. 176).

Leta 1995 je ameriška administracija v sodelovanju s kurdske skupinami v izgnanstvu poskušala doseči dogovor med sprtimi stranmi, vključno z IMK. Možnosti za sprejetje dogovora so propadle, ko je turška Kurdska delavska stranka (PKK) napadla KDP. Kot izgovor za napad so navedli sodelovanje med KDP in turško vlado. Bolj verjetni razlog, ki je bil strateškega pomena za PUK, je bil prekinitev mirovnih pogajanj in ponovna vzpostavitev nestabilnega okolja, v katerem je stranka uspevala in delovala (Dahlman, 2002, str. 290–291).

Sodelovanje med KDP in iraško vlado je doseglo vrhunec, ko je iraška armada sodelovala pri zasedbi Erbila leta 1996. KDP je bila zaskrbljena zaradi povezave med PUK in Iranom in je ameriški administraciji poslala več pozivov za zagotovitev varnosti stranke. Pozivi niso bili uslišani. Musad Barzani, ki je menil, da je stranki zmanjkalo možnosti, je pomoč poiskal pri Sadamu Huseinu. 30.000 vojakov iraške armade je 31. avgusta v koordinaciji z več tisoč pešmergami KDP-ja zasedla Abil. Poražene sile stranke PUK so se umaknile v mesto Sulaymaniyah. Ko je KDP zavzela tudi to mesto, se je Talabani s svojimi borci umaknil proti Iranu. PUK je ob iranski podpori in po umiku iraških sil izvedla protinapad. Zavzeli so mesto Sulaymaniyah in večino pred napadom nadzorovanega strankinega ozemlja. Ponovno je bila vzpostavljena medstrankarska meja, ki je postala značilna karakteristika političnega zemljevida iraškega Kurdistan (Anderson, Stansfield, 2004, str. 176).

Karta 22: Meja med ozemlji pod nadzorom strank KDP in PUK.

Vir: Iraqi Kurdish Civil War, 2016, priredil: David Šturm.

Sodelovanje med KDP in iraško vlado ni imelo le notranjepolitičnih posledic v iraškem Kurdistanu. Nestabilnost ob napadu združenih sil KDP in iraške armade je povzročilo propad t.i. varnega zatočišča in prenehanje mednarodnih humanitarnih in vojaških operacij v severnem Iraku. ZDA so zahtevale evakuacijo svojega osebja, tudi okoli 6000 Kurdiv, ki so sodelovali pri humanitarnih akcijah, in njihovih družin (Dahlman, 2002, str. 291). Brez mednarodne zaščite bi bila kurdska de facto avtonomija v nevarnosti. Mednarodna skupnost je kot odgovor na iraško invazijo kurdskega ozemlja in kršenje resolucij ZN izvedla vojaško akcijo Desert Strike. Septembra 1996 so v južnem Iraku bombardirali vojaške cilje in razširili cono prepovedi letenja do 33 vzporednika. Iraška vojska se držala dogovora s KDP in je zapustila Erbil in kurdsko ozemlje. Po umiku iraških čet se je nadaljevala mednarodna pomoč in zaščita iraškega Kurdistana, v katerem pa je še vedno trajala medstrankarska vojna (Galbraith, 2007, str. 156; Global Security: Operation Desert Strike, 2011).

Protinapadu PUK je sledil obsežen napad na KDP. V imenu KDP je posredovala Turčija, saj naj bi silam PUK je pomagala turška kurdska stranka PKK (Dahlman, 2002, str. 291). PKK je z napadi prizadela predvsem asirsko manjšino in pa vaščane, ki so sodelovali s KDP. Turčija je leta 1997 v bojih s PKK večkrat vstopila v severni Irak. Novembra 1997 so se turške letalske in zemeljske sile združile s silami KDP in potisnile PUK in PKK do že vzpostavljene medstrankarske meje. Življenje je izgubilo nad tisoč ljudi in tisoče civilistov je bilo prisiljenih zapustiti domove. 27. novembra 1997 sta stranki sprejeli premirje, ki je kljub občasnim manjšim spopadom zdržalo do mirovnega sporazuma septembra 1998 (Global Security: Kurdsitan Democratic Party, 2011).

Že od začetka leta 1998 sta se sprti stranki pogajali o sporazumu. Washingtonski sporazum, ki je bil ob diplomatskem posredovanju ZDA sprejet septembra 1998, je bil zadnji v seriji sporazumov od začetka bojev leta 1994. Sporazum, ki je bil bolj podroben od prejšnjih, je bil osnova za reševanje spornih točk med strankama. Določal je delitev dohodkov, delitev moči (vključeval je tudi volitve) in organizacijo varnosti in obrambe (vključno z zavezo o prepovedi turški PKK, da uporablja severno iraško ozemlje). Sporazum je imel natančen časovni raspored izvajanja, predvideval je večjo vključenost mednarodne skupnosti pri podpori novega režima in predlog za federativno ureditev Iraka po padcu Huseinovega režima. Sprejetje sporazuma se je zgodilo v času, ko so bili pogoji za pogajanja med sprtimi kurdske strankami dobri. V času, ko se je sporazum sprejemal, je v iraškem Kurdistanu že več mesecev trajalo premirje, s pomočjo programa »nafta za hrano« (resolucija 986 in 1153 varnostnega sveta ZN) pa se je zmanjšala revščina. Zelo pomembna je bila pripravljenost vodstva KDP do delitve dohodkov od donosnih carin ob turški meji. Morda najpomembnejši dejavnik, ki je prepričal kurdske voditelje v podpis sporazuma, pa je bila obljuba ZDA, da bodo ščitile iraški Kurdistan pred napadi Huseinovega režima. Sporazumu so nasprotovale predvsem države s kurdske manjšinami, Irak, Iran, Sirija in še posebej Turčija, ki se je bala, da bi neodvisen ali avtonomni iraški Kurdistan spodbudil separatistična nagnjenja Kurdiv v Turčiji (Makovsky, 1998). Po zaprtju Abdulaha Öcalana (vodje PKK) leta 1999 je Turčija sicer nekoliko zmanjšala pritisk proti federativni ureditvi v Iraku (Dahlman, 2002, str. 291). Od leta 1996 je bilo ozemlje iraškega Kurdistana ločeno na dva dela. KDP je nadzirala večino province Dahuk in Erbil, PUK pa je nadzirala majhen del province Erbil, celotno provinco Sulaymaniyah in del province Kirkuk. Vsaka entiteta je imela svojo vlado, ki so jo sestavljali člani tam vladajoče stranke. Obe sta predstavljali efektiven enostrankarski sistem. Od sprejetja Washingtonskega sporazuma leta 1998 in ob nekoliko izboljšanjem ekonomskem položaju regije so se iraški Kurdi posvečali obnovi in vzdrževanju *statusa quo*, ki jim prinaša popolno de facto avtonomijo (Anderson, Stansfield, 2004, str. 177).

5.2. Vpletene strani

V poglavju so predstavljeni glavni neposredni akterji, ki so bili vpleteni v boje v severnem Iraku. Opisani sta glavni kurdski politični stranki, ki sta vodili kurdske upore in sta še danes pomembna politična akterja. Stranki sta imeli vsaka svojo vojsko kurdskih borcev, imenovanih pešmerge, ki jim je namenjen del tega poglavja. Opisana je tudi stranka Baas, ki je bila vladajoča v času najhujših kurdsko-iraških bojev in zatiranja Kurdov. Na koncu je tudi pregled moči iraške vojske, s čimer je osvetljeno, s kako močnim nasprotnikom so se soočali Kurdi.

5.2.1. Demokratska stranka Kurdistana

Demokratska stranka Kurdistana (Kurdish Democratic Party – KDP) je najstarejša in najbolj uveljavljena stranka v iraškem Kurdistanu. Nastala je v času naraščajočih kurdskih nacionalističnih čustev in prevzela vodilno vlogo v kurdskem osvobodilnem gibanju. Večina ostalih političnih strank v iraškem Kurdistanu je nastala kot posledica razdora v KDP (Anderson, Stansfield, 2004, str. 164). Kurdska demokratska stranka je bila ustanovljena, da bi zapolnili vrzel v vodstvu kurdskega osvobodilnega gibanja po begu Brzanija v Iran leta 1945, kjer je pomagal pri vzpostavitvi in obrambi kurdske republike Mahabad. Ustanovitev stranke se je močno navezovala na dogajanje v Iranu, kjer je iranska KDP (KDP – I) formirala vlado mahabadske republike (Deschner, 2007).

16. avgusta 1946 je potekal prvi strankin kongres, kjer je bil za predsednika v odsotnosti izvoljen kurdski plemenski vodja Mula Mustafa Barzani, ki je s svojimi borci po razpadu mahabadske republike za 11 let prebegnil v Sovjetsko zvezo (Deschner, 2007). Kurdska demokratska stranka se je v 50. letih 20. stoletja preimenovala v Demokratsko stranko Kurdistana (Kurdistan Democratic Party – KDP), da se nekurdske manjšine (Arabci, Turkmenci in Asirci) ne bi čutile odrinjene (Deschner, 2007, str. 173). Stranka je bila zveza med dvema povsem različnima slojema kurdskega prebivalstva, med tradicionalnimi podeželskimi vojaškimi voditelji in meščansko inteligenco. Najvplivnejši vojaški vodja Mustafa Barzani je imel kontrolo nad borci iz podeželja (ne vsemi, saj so bile nekatere skupine sovražne Barzancem), inteligenco je vodil pesnik Ibrahim Ahmad in kasneje njegov varovanec Jalal Talabani. Odnos med obema stranema je bil negotov, saj sta imeli povsem različni ideološki ozadji. Politična moč vojaških vodij je bila neposredno vezana na količino teritorija pod njihovim nadzorom. Levičarska meščanska inteligenca se je zavzemala za enakopravno porazdelitev zemlje in je videla plemena kot reakcionarna in fevdalna, kjer se vodje okoriščajo na račun prebivalstva. Obe strani sta bili tudi geografsko ločeni. Barzaniju zveste skupine so se nahajale v goratem severozahodnem delu iraškega Kurdistana. Centri intelligence so bili predvsem v mestih Sulaymaniyah, Kirkuk in nekoliko manj v Erbil (Anderson, Stansfield, 2004, str. 164–165).

Obe strani ste se med seboj potrebovali. Mula Mustafa Barzani je bil popularen, karizmatični kurdski vodja, ki je dal stranki moralno legitimnost. Vodje inteligence so v stranko vnesli politično organiziranost in ideološko ozadje za mobilizacijo levičarskih iraških Kurdiv. Združitev je pomenila razvoj kurdskega gibanja nad raven majhnih podeželskih in mestnih uporov (Anderson, Stansfield, 2004, str. 165). V stranki se je že kmalu po ustanovitvi pričel boj za prevlado. Ob odsotnosti Barzanija je leta 1951 generalni sekretar postal Ibrahim Ahmed in v stranki je prevladala inteligenca. Leta 1958 se je Barzani vrnil v Irak in kmalu prevzel vodstvo stranke, v kateri je dominiral do leta 1975. V stranki so bile vedno prisotne napetosti, a Barzani je bil nesporni vodja kurdskega upora med desetletno državljansko vojno in vojno po propadlem sporazumu o avtonomiji leta 1974. Po hudem porazu kurdskega gibanja leta 1975 je v stranki prišlo do večjega razcepa (Anderson, Stansfield, 2004, str. 165–168).

5.2.2. Patriotska zveza Kurdistana in ostale kurdske stranke

1. junija 1975 je nastala Patriotska zveza Kurdistana (Patriotic Union of Kurdistan). Mustafa Barzani je bil prisiljen prebegniti v ZDA in odprt politični prostor je ponudil razmere za nove politične opcije. PUK je nastala ob združitvi levičarskih skupin *Komala* (bratstvo) in Socialno demokratskega gibanja. Novo stranko je vodil nekdanji član KDP Jalal Talabani. Stranka ni nikomur priznavala vnaprej določenih pravic vodenja kurdskega osvobodilnega gibanja. Barzance so obtoževali za neuspeh kurdskega upora in nezmožnost zagotovitve kurdske avtonomije. Večino podpore je imela stranka v kurdskih centrih Sulaymaniyah, Kirkuku, Erbilu in tudi med kurdskim prebivalstvom v Bagdadu. Med KDP in PUK se je razvilo dolgotrajno in močno rivalstvo (Anderson, Stansfield, 2004, str. 168).

Prvi poskusi Talabanija, da prevzame vodstvo KDP, segajo v leto 1964. Ker se ni mogel uveljaviti proti večinskim barzanijevim podpornikom, je z nekaj privrženci pobegnil v Iran (Deschner, 2007, str. 198). Rivalstvo med strankama KDP in PUK je prehajalo v sovražnost in tudi spopade leta 1978, 1982 in še posebej ob izbruhu interne kurdske državljanske vojne v de facto avtonomnem iraškem Kurdistanu v 90. letih 20. stoletja. Obe stranki sta namreč imeli lastno vojaško silo. Do sredine 70. let je v iraškem Kurdistanu nastalo več političnovojaških organizacij, ki so tekmovali za moč, vpliv in ozemlje. Konec 70. let se je od KDP oddvojila še ena opcija inteligence. Abdul Rahman je osnoval novo stranko Popularno demokratsko stranko Kurdistana (Kurdistan Popular Democratic Party – KKDP). Leta 1979 je islamska revolucija v Iranu spodbudila nastanek kurdskih islamističnih organizacij, med njimi tudi Islamsko gibanje Kurdistana (Anderson, Stansfield, 2004, str. 168–169). V Kurdistanu je od 50. let naprej delovala tudi Iraška komunistična stranka, ki je bila ustanovljena leta 1934 in je poudarjala predvsem interese arabskega in kurdskega delavskega in kmečkega razreda. Občasno se je povezovala v zaveznitva s kurdske strankami (Deschner, 2007, str. 172). Med kurdske stranke so bile tudi take, ki so sodelovale z iraško vlado v bojih proti kurdkemu uporu. Kurdska demokratska stranka (različna od opozicijske KDP, čeprav z enakim imenom) in Kurdska revolucionarna stranka sta bili ustanovljeni leta 1973 in sta imeli zelo majhno podporo med kurdske prebivalstvom. Namenjeni sta bili povezovanju med režimom in kurdske populacijo ter rekrutiranju vladi naklonjenih uradnikov (Bengio, 1990, str. 253–254).

5.2.3. Fronta iraškega Kurdistanana

Vedno večja fragmentacija znotraj kurdske politike je onemogočala enoten nastop proti baasistični vladi, ki je izkoriščala nasprotja v kurdski politiki v svoj prid. Nasprotja v kurdskem gibanju so tudi sosednjim državam omogočila manipulacijo različnih kurdskih skupin, ki so jih nemalokrat sponzorirala v njihovem boju proti iraškemu režimu. Iraške stranke so se ponovno združile v boju proti iraški vladi v zadnjem letu iransko-iraške vojne.

Julija 1987 so Demokratična stranka Kurdistanana, Patriotska zveza Kurdistanana, Socialistično-demokratska stranka Kurdistanana (Kurdistan Socialist Democratic Party), Socialistična stranka Kurdistanana – Irak (Kurdistan Socialist Party – Iraq) in Kurdska socialistična stranka (PASOK – The Kurdish Socialist Party) ustanovile Fronto iraškega Kurdistanana (IKF – Iraqi Kurdistan Front). Cilj fronte je bilo enotno kurdsko gibanje v boju proti režimu v Bagdadu. IKF je igrala pomembno vlogo pri kurdski vstaji leta 1991 in v pripravah na splošne volitve 19. maja 1992. Po volitvah so se IKF pridružile tudi Iraška komunistična stranka, Kurdska delavska stranka (Kurdistan Toiler's Party) in asirsko demokratsko gibanje (Assyrian Democratic Movement). Delovanje Fronte pa je bilo ovirano zaradi močnega rivalstva in nasprotovanj med KDP in PUK (Iraqi opposition, 2011).

5.2.4. Pešmerge

Pešmerge je ime za vojake kurdske vojske v severnem Iraku. Tako so se imenovali plemenski borci, kar v prevodu pomeni »gledati smrti v oči«. Pešmerge so bili gorskega in gverilskega bojevanja vajeni borci, ki kljub slabi vojaški opremljenosti v gorah Kurdistanana nikoli niso doživeli dokončnega poraza. Pešmerska vojska je bila večino časa razdeljena na dve vojski, ki sta jih upravljali najmočnejši kurdski stranki KDP in PUK. Občasno sta vojski sicer združevali svoje moči, a nikoli nista imeli skupnega poveljnika ali organizacije.

Ustanovitev vojske bi lahko postavili v leto 1962, ko je Mustafa Barzani oblikoval t.i. Armado kurdske vstaje, ki je štela med 10.000 in 20.000 borcev (Decshner, 2007, str. 183–188). Vojska se je razcepila, ko se je PUK odcepila od KDP. Vojski sta tekom kurdskega gverilskega boja v 70. in 80. letih 20. stoletja delovali ločeno in sta pri tem iskali različne zaveznike.

Leta 1992 sta se vodilni stranki dogovorili, da bosta združili obe vojski pod avtoriteto ministrstva za pešmerske zadeve. Z izbruhom vojne med strankama leta 1994 se je proces integracije ustavil. KDP je imela v tem času med 20.000 in 25.000 borcev, PUK pa okoli 18.000 dobro opremljenih borcev. Namera je bila s podpisom mirovnega sporazuma ponovno oživljena leta 1998. Do leta 2007 je skupno število pešmerg naraslo na okoli 120.000. Leta 2010 je bilo ponovno vzpostavljeno ministrstvo za pešmerske zadeve in uradno je poveljnik vojske kurdski predsednik. V realnosti vojski še vedno delujeta ločeno in sta pripadni političnim strankam, kar je eden izmed ključnih problemov razvoja kurdske družbe (Kurdistan's Political Armies: The Challenge of Unifying the Peshmerga Forces, 2016).

5.2.5. Iraške vladne sile

Konflikt med Kurdi in Arabci v severnem Iraku je bil konflikt med kurdskim nacionalističnim gibanjem in osrednjimi iraškimi oblastmi. Kurdi so se v 30. letih 20. stoletja borili proti iraški monarhiji, ki je imela podporo britanske vojske. Nato so se v Iraku osrednji režimi večkrat menjali, kar je razvidno iz poglavja o časovnem razvoju krize. Vsi režimi so bili v konfliktu s Kurdi. Najsilovitejši boji in najhujše zatiranje Kurdov v severnem Iraku pa se je dogajalo med vladanjem stranke Baas, ki Kurdom nikoli ni želela priznati pravic, za katere so se borili. Še posebej je potrebno izpostaviti obdobje režima Sadama Huseina, ki je krojil usodo kurdskega konflikta že od leta 1969, ko je postal podpredsednik revolucionarnega sveta Iraka. Stranka Baas je bila eden glavnih orodij vlade Sadama Huseina vse do zrušitve režima leta 2003.

Arabska socialistična stranka Baas je polno ime stranke, ki jo je v Siriji leta 1940 ustanovila skupina francosko izobraženih sirskih intelektualcev pod vodstvom Michela Aflaqa (grška pravoslavna vera) in Salah al-Din al-Bitarja (sunitski musliman) (Kafala, 2003).

Beseda Baas v arabščini pomeni preporod. Osnovna ideologija stranke je panarabski sekularni nacionalizem, ki je bil v začetkih še zelo povezan tudi s socialistično ideologijo. Predani privrženci stranke naj bi videli posamezne arabske države kot regije oziroma pokrajine skupne arabske nacionalne države. Ideologija iraške Baas je bila povezana z radikalnim arabskim nacionalizmom, katerega glavni kazalnik je bil odločen pristop do palestinskega vprašanja (Kafala, 2003). Tako kot v Iraku je stranka Baas tudi v Siriji postala vladajoča stranka, kar pa je namesto do zaveznitva pripeljalo do velikega rivalstva med vladami v Bagdadu in Damasku. Iraška stranka Baas je bila ustanovljena leta 1951 in je imela tri leta pozneje 500 članov. Leta 1956 se ji je pridružil dvajsetletni Sadam Husein (Kafala, 2003).

Prvič je stranka prišla na oblast 8. februarja 1963 z državnim udarom, ki ga je podprla vojska. Strmoglavljen je bil brigadir Abdul Kerim Kasim, ki je prav tako z državnim udarom leta 1958 zrušil iraško monarhijo. Stranka ni bila dolgo na oblasti, saj so v nekaj mesecih oblast ponovno prevzeli Kasimovi zavezniki, ki jih je vodil Abd al-Salam Arif. Sadam Husein je bil izvoljen za pomočnika generalnega sekretarja stranke leta 1966 in je leta 1968 skupaj z Ahmadom Hasanom Al Bakrom izvedel uspešen prevrat, ki je stranko ponovno postavil na oblast. Al Bakr je postal predsednik revolucionarnega sveta in države. S tesnim sodelovanjem sta s Huseinom postala dominantna sila v stranki (Kafala, 2003). Čeprav je stranka Baas predstavljala formalno institucijo, ki je vladala v Iraku, je bila dejanska moč v rokah ozke elite, združene preko družinskih in plemenskih vezi. To dejstvo so v 70-ih letih hoteli prikriti z odpravo priimkov na osebnih dokumentih. Nanje so zapisali le osebno ime in ime očeta (Kafala, 2003).

V poznih 80-ih je stranka trdila, da ima več kot 1,5 milijona članov. Imela je hierarhično zgradbo od najnižje ravni v vaseh s celicami od treh do sedem ljudi, do regionalnih ravni in državnega poveljstva (Kafala, 2003). Vse pomembnejše odločitve so šle preko Sadama Huseina, ki je bil od leta 1979 predsednik države, vodja sveta revolucionarnega poveljstva in generalni sekretar stranke Baas. Leta 1979 je bilo nekaj visokih članov stranke obsojenih in usmrčenih zaradi domnevnega načrtovanja državnega udara. Drugi vidni člani stranke so bili prisilno upokojeni leta 1982 (Kafala, 2003). V 80-ih se je socialistična ideologija stranke prilagodila kapitalizmu. Nacionalna industrija je bila privatizirana. Iraški poslovneži, ki so želeli izkoristiti naftno bogastvo države, so svoje ambicije pogosto zasledovali preko stranke (Kafala, 2003).

V času režima Sadama Huseina je bilo v Iraku zagrešenih mnogo zločinov proti človečnosti. Najhujša dva sta bila kampanja Anfal, ki je dosegala genocidne razsežnosti in zatrtje šiitskega upora leta 1991.

Stranka Baas je bila po padcu Huseinovega režima leta 2003 v Iraku prepovedana. Strankin vpliv je bil občuten v vseh porah iraške družbe. Mnogi člani so se včlanili le zaradi boljših možnosti za delo in napredovanje. Ko so Američani zrušili Huseina, so bili baasisti tisti, ki so opravljali javne službe, delali v šolah in bolnišnicah. Ta področja so ostala brez izkušenih in izobraženih delavcev, zato so Američani pozvali k vrnitvi služb vsem razen visokim funkcionarjem stranke. Po ocenah je zaposlitev ponovno dobilo več kot 100.000 nekdanjih članov stranke. Temu so močno nasprotovali iraški šiiti, ki so bili najmočnejša politična skupnost v Iraku (Usher, 2008). Ob ponovnem vključevanju nekdanjih baasistov v iraško družbo pa se pojavljajo skrbi o preporodu politične stranke. Stranka naj bi se oblikovala v ilegali in se vrnila k svojim koreninam kot militantna skupina, dobro organizirana v skrivni celicah. Malo verjetno je, da bi ji bilo dovoljeno nazaj v iraško politično življenje, vendar pa narašča zaskrbljenost glede škode, ki jo lahko še vedno povzroči (Usher, 2008).

5.2.5.1. Iraška vojska

Iraška vojska je v 80. letih 20. stoletja dosegla velike kapacitete v velikosti in oborožitvi. Pod vodstvom Sadama Huseina naj bi do leta 1987 vključno z rezervami in paravojaškimi enotami narasla do 1.700.000 pripadnikov, natančen podatek sicer ni poznan. Vojsko je sestavljalo sedem korpusov, pet oklepni in tri mehanizirane divizije ter 30 pehotnih brigad. Predsedniška garda je imela pehotno in specialno brigado ter kar tri oklepne. Leta 1987 je Irak premogel 4.500 tankov, 4.000 oklepnikov in 3.000 kosov artilerijskega orožja. Kapacitete vojske so zelo narasle od konca 70-ih, vendar pa je primanjkovalo vojaškega znanja. Posebna paravojaška sila je bila Iraška ljudska vojska, ki je bila ustanovljena leta 1970 kot milica stranke Baas. V letu 1987 je štela kar 650.000 pripadnikov. Namen te vojske je bil ščitenje bagdadskega režima.

5.3. Posledice krize

Območje severnega Iraka je bilo več desetletij priča neštetim bojem in zatiranju prebivalstva. Že tako revno in zapostavljeno obmejno območje še danes trpi za posledicami, ki so jih za seboj pustile vojne. Gre za vplive na prebivalstvo (demografske spremembe, poselitev), pokrajino (porušene vasi, uničene kmetijske površine, mine) in gospodarstvo (predvsem kmetijstvo in infrastruktura). Na območju je bil zelo dolgo onemogočen kakršen koli napredek. Zaradi pomanjkanja zbiranja statističnih podatkov na tem območju ni veliko jasnih statistik, ki bi natančno prikazovale obseg posledic krize. Preko analize literature in virov so prikazana področja, ki so bila nekoliko bolje raziskana in jasno prikazujejo, kako in kje je kriza pustila svoje obsežne in večplastne posledice.

5.4.1. Demografske spremembe

5.4.1.1. Žrtve konflikta

V spopadih med Kurdi in iraškimi oblastmi v severnem Iraku je bilo preko desetletij mnogo smrtnih žrtev. Natančni podatki o žrtvah ne obstajajo, saj niti Kurdi niti iraške oblasti niso imele sistema beleženja.

Že v 60. letih je bilo v bojih na tisoče mrtvih na kurdski in iraški strani. Samo leta 1962 je imela iraška armada ob neuspešnih operacijah do tri tisoč žrtev. Med leti 1963 in 1970 je bilo na obeh straneh spet mnogo žrtev, večje vojaške izgube je utrpela iraška vojska. V letu 1965 je bilo med iraškimi vojaki do 8.000 padlih. Med Kurdi pa je bilo veliko civilnih žrtev. Prihajalo je tudi do tajnih pobojev, predvsem kurdskih intelektualcev in revolucionarjev (Deschner, 2007, str. 187–203). V desetletni vojni v severnem Iraku so se zvrstila grozodejstva, primerljiva s poboji in mučenji med drugo svetovno vojno in vojno v Vietnamu. A mednarodna skupnost ni poizkusila preprečiti iraškega besnenja. Sovjetska zveza je z Irakom sklenila zavezništvo. Zahodne sile so menile, da je po šestdnevni arabsko-izraelski vojni 1967 na Bližnjem vzhodu najpomembnejši mir in so spregledale dogajanje v iraškem Kurdistanu, predvsem pa so zagotavljale nemoteno oskrbo z nafto (Deschner, 2007, str. 203).

Najmočnejši boji so se zgodili v letoma 1974 in 1975. V začetnih tednih vojne leta 1974 je bilo na obeh straneh veliko izgub. Iračani so izgubili čez tisoč mož, 7.000 je bilo ranjenih. Kurdi so izgubili manj, a za njihove razmere veliko vojakov. Iračani so v jesenskih mesecih leta 1974 utrpeli do tri tisoč mrtvih. Število civilnih žrtev v vojni 1974–1975 ni znano, saj Kurdi niso imeli nobenih evidenc. Med bombardiranjem je bilo napadenih mnogo odročnih vasi, od koder ni bilo nobenih vesti. Ocene števila žrtev so se razpenjale od dva do trideset tisoč, bolj verjetna številka je med pet in deset tisoč ljudi. Jasnih podatkov ni (Deschner, 2007, str. 238–255).

Boji na kurdskem območju so se razplamteli tudi z začetkom iransko-iraške vojne. Bagdad je že od leta 1983 nad upornimi Kurdi izvajal povračilne ukrepe z aretacijami, usmrčitvami in deportacijo prebivalcev iz severnega Iraka. Leta 1983 je bilo aretiranih 8.000 nevojaških moških članov klana Barzani, katerih usoda ni poznana in so bili verjetno pobiti. V letu 1987 pa je iraška vlada sprejela bolj drastične ukrepe. Na skoraj celotnem kurdskem območju v severnem Iraku so uvedli »cone prostega streljanja«, kjer naj bi bila vsa živa bitja, ljudje in živali, nemudoma ustreljena. 16. marca 1988 so združene sile PUK in iranske vojske izvedle veliko vojaško operacijo, v kateri so zasedle mesto Halabđa in želele hitro podreti na jug proti

Kanakimu. Bagdad se je zavedal nevarnosti in hitro reagiral. 17. marca je bila Halabđa bombardirana s kemičnim orožjem. Mrtvih naj bi bilo 6.350 ljudi, večina civilistov (Madowall, 1992, str. 107–109). Ta napad je bil del kampanje Anfal, ki je dosegla genocidne razsežnosti. Pogrešanih je bilo 100.000 ljudi, katerih telesa so bila zbrana v množičnih grobovih. Izselenih je bilo na sto tisoče Kurdiv. Nekatere so nastanili v t.i. »kolektivnih naseljih«, ki jih je varovala vojska, drugi pa so bili deportirani v južni Irak (Claims in Conflict ..., 2004, str. 9). Po nekaterih podatkih je bilo žrtev v kampanji tudi do 200.000. (Madowall, 1992, str. 107–111).

Po letu 1991 se je situacija na severu Iraka nekoliko umirila in sledilo je krajše obdobje relativnega miru. Kmalu pa je prišlo do bojov med kurdskega strankama KDP in PUK, ki so prinesli mnoge žrtve tudi med civilnim prebivalstvom. Po podpisnem mirovnem sporazumu leta 1998 je velik del kurdskega območja v Iraku glede na razvoj dogodkov v okolici relativno mirno območje brez večjih bojov.

5.4.1.2. Begunsko vprašanje

Poleg žrtev v bojih je bilo veliko število oseb na kriznem območju prisiljeno v beg. Begunska kriza je bila očitna predvsem od leta 1974 naprej.

Velik beg beguncev se je sprožil aprila 1974 ob iraškem bombardiranju in topniškemu obstreljevanju civilnih naselij. Iračani so te napade imenovali policijske akcije, vendar pa so napadi širili teror med civilnim prebivalstvom. Begunci so bili prvotno usmerjeni proti bližnjim mejam s Turčijo in Sirijo, kmalu pa so se večinsko preusmerili proti Iranu, saj Turčija ni dovolila prehoda meje, Sirija pa je prebegle v tisočih vračala iraški armadi. Na začetku vojne proti Iranu so bežale le manjše skupine, ki so taborile na obeh straneh meje, zaščitene pred iraškim letalstvom z iranskimi protiletalskimi baterijami. Kmalu je število beguncev pričelo hitro naraščati. Jeseni 1974 jih je bilo na sto tisoče. Rdeči lev in Rdeče sonce (iranski različici Rdečega križa) sta organizirali prevoz in namestitev beguncev v taboriščih v Iranu. Velika večina beguncev je bila žensk, otrok in ostarelih. Večinoma so bili podhranjeni, popolnoma izčrpani in bolni. Umrljivost med otroki je bila zelo visoka. Med samim begom je bila umrljivost dojenčkov skoraj stodontna, sedemdesetodstotna pri otrocih do drugega let in petdesetodstotna pri petletnikih. V Iranu so begunce sprva nastanili v šotorska taborišča v provincah Zahodni Azerbajdžan, Kurdistan, Kermanšah in na jugu v provinci Huzestan. Zgradili so tudi trdna bivališča, v katerih so begunci lahko prezimili. Iranska pomoč kurdskega beguncem je bila obsežna. Znotraj iraškega Kurdistana so ljudje bežali proti bolj zaščitenim predelom pokrajine. Na begu naj bi bilo okoli pol milijona ljudi (Deschner, 2007, str. 254–257). Večina beguncev, ki se je vrnila iz Irana v prihodnjih letih, je lahko nadaljevala s svojimi življenji na svojih domovih. Mnogo pa jih je bilo preseljenih v druge iraške province (Madowall, 1992, str. 99–100).

V severnem Iraku se je med vojno leta 1975 razvila tudi humanitarna kriza. Kurdi so poizkusili pridobiti pomoč pri raznih zahodnih vladah in tudi Združenih narodih, odzivov pa skoraj ni bilo. Za kurdske stvari so se zavzeli nekateri znanstveni in kulturniki, na političnem področju pa se je večina držav zadrževala kakršnih koli izjav. Zahodne sile je zanimala predvsem iraška nafta. Obstoječa humanitarna prizadevanja je blokirala iraška vlada, ki je zatrjevala, da ni vojne in ni potrebe po humanitarni pomoči. Na mejah z Iranom se je zbralo na sto tisoče beguncev, ki so tam taborili v nemogočih razmerah. Iraška vojska je bombardirala nezaščitena mesta, porušenih je bilo okoli dva tisoč vasi in zaselkov. Izven vojnega območja so zapirali in mučili podpornike kurdskega osvobodilnega gibanja (Deschner, 2007, 248–255).

Še hujšo begunsko krizo so sprožili iraški napadi po koncu iraško-iranske vojne in kampanja Anfal. Beg milijona in pol Kurdiv je povzročil humanitarno krizo v Iraku, Turčiji in Iranu. Turčija in Iran sta sprejela le omejeno število beguncev. (Dahlman, 2004, str. 289). 6. septembra 1988 je Irak vsem kurdske beguncem ponudil amnestijo. Sprejel je ni skoraj nihče (Madowall, 1992, str. 111).

V obdobju po zalivski vojni v Kuvajtu leta 1991 so Kurdi ob množičnem uporih prevzeli nadzor nad večino ozemlja, ki ga štejejo za kot zgodovinsko kurdskega, vključno z mestom Kirkuk. Porazena Iraška vojska se je ponovno zbrala in izvedla protinapad. Upor je bil hitro zatrt, saj so uporabili vse razpoložljive sile. V samem napadu je bilo pobitih na tisoče civilistov, kasneje pa še na deset tisoče zbranih in usmrčenih. Napad iraške vojske je sprožil beg enega do dveh milijonov Kurdiv proti Turčiji, Iranu ali gorskim območjem, ki so bila še pod kurdskim nadzorom. V odgovor na grozote, ki jih je zagrešila iraška vojska, je v severnem Iraku z vzpostavitev prepovedi letenja in varnega območja za begunce posredovala mednarodna skupnost. Oktobra 1991 so iraške sile zapustile tri najsevernejše province. S tem je bila omogočena de facto avtonomija in samovlada Kurdiv na tem območju. Takoj po napadu iraških sil se je pričel množični beg civilistov proti mejam s Turčijo in Iranom. Beguncev je bilo na sto tisoče. Turčija jih ni želela sprejeti in tako so obtičali v nemogočih razmerah na gorskih pobočjih ob meji. Posnetki trpljenja in umiranja so obkrožili svet (Macdowall, 1992, str. 117–118).

Koalizijske sile so varno območje zavarovale 28. aprila. V tem času je število iskalcev azila na turški meji naraslo na 400.000, okoli milijon jih je prešlo v Iran. Koalizijske sile so vzpostavile tudi cono prepovedi letenja v območju nad 36. vzporednikom, ki je obstajala do leta 2003. Irak je pristal tudi na humanitarne centre Združenih narodov, ki so nadzorovali varnost civilne populacije in organizirali razdeljevanje pomoči. Trajalo je do začetka junija, da so vsi iz prebežniki iz pobočij ob turški meji prešli v območje varnega zatočišča ali v t.i. osvobojeno kurdsko ozemlje na vzhodu, veliko okoli 18.000 km². Iz Irana se je vrnilo le 300.000 od 1,2 milijona beguncev. Večinoma so želeli počakati na rezultate pogajanj med IKF in vlado v Bagdadu. (Macdowall, 1992, str. 118–119; Galbraith, 2007, str. 154).

5.4.1.3. Iraška politika arabizacije

Od 30. let 20. stoletja naprej, vendar pa še posebno od 70. let naprej, so zaporedne iraške vlade nasilno razselile več sto tisoč Kurdiv, Turkmenov in Asircev iz severnega Iraka ter izpraznjena območja nazaj poselila z Arabci iz osrednjega in južnega Iraka. Ta politika, znana kot arabizacija, je bila namenjena utrditvi vladnega nadzora nad z nafto bogatimi in kmetijsko donosnimi območji v severnem Iraku. Masovno razseljevanje ljudi iz severnega Iraka pa se ni dogajalo le v okviru politike arabizacije, pogosto je bilo posledica oboroženih spopadov in predvsem genocidne akcije Anfal leta 1988. Iraška vlada je poskrbela, da so mnogi prebežniki ostali stalno razseljeni in v njihove domove naselila Arabce (Claims in Conflict ..., 2004).

Prvi val masovnih preseljevanj v severnem Iraku se je zgodil leta 1974 po enostranski vladni razglasitvi Kurdske avtonomne regije v provincah Erbil, Sulaymaniyah in Dohuk. Regija je zavzemala le polovico območja, ki so ga zahtevali iraški Kurdi in je izključevala z nafto bogata zemljišča v okolici mesta Kirkuk. Kmalu po sprejetju odloka o kurdski avtonomiji je stranka Baas pričela z arabizacijo z nafto bogatih območij okoli mesta Kanakin blizu iranske meje. Izgnali so kurdske kmete in jih zamenjali z družinami iz južno iraških plemen. Po propadu kurdskega upora leta 1975 je bilo znova nasilno izgnanih na deset tisoče vaščanov. Preseljeni so bili v neplodna območja v južnih puščavah, kjer so si morali obnoviti življenja iz nič. Do

poznih 1970-ih je iraška vlada iz območij ob turški in iranski meji nasilno preselila vsaj četrt milijona kurdskih moških, žensk in otrok. Njihove vasi so bile uničene, da je nastal t.i. *cordon sanitaire* ob teh občutljivih mejah. Prebivalci so bili preseljeni v namensko zgrajena naselja ob glavnih cestah v predelih iraškega Kurdistanu pod vojaškim nadzorom (Claims in Conflict ..., 2004). V marčevskem sporazumu leta 1974 je bilo rečeno, da se bodo pregnane kurdske družine lahko vrstile na svoje vasi, a je vlada večino teh vasi razglasila za zaprta vojaška območja in tako onemogočila vračanje Kurdov. Osrednja iraška vlada je preko osrednjih skrbniških uradov ali t.i. slamnatih mož kupovala kurdske nepremičnine in zemljo, kjer so potem prebivalce prisilili k odhodu in naselili Arabce. Na spornih območjih so Iračani izvajali gerrymandering upravnih območij po potrebah politike arabizacije. Tako so se kompaktne skupine Kurdov znašle v uradno večinskih arabskih predelih. Po kurdskih ocenah je bilo med leti 1961 in 1971 izseljenih skoraj dvajset tisoč Kurdov, priseljenih pa skoraj trideset tisoč Arabcev (Deschner, 2007, 214–218). Obseg preseljevanja Kurdov v severnem Iraku v 70. letih je bil ogromen. Izpodrinjeno je bilo skoraj vse kurdsko prebivalstvo na območju med mestom Kanakin blizu iranske meje in okolico Sinjarja ob sirijski in turški meji. Mnogo vasi je bilo porušenih, zraven pa so bila zgrajena nova arabska naselja (Claims in Conflict ..., 2004).

Med iransko-iraško vojno (1980–1988) se je ob pomoči Irana ponovno razvil upor kurdskih pešmerg. Proti koncu vojne je iraška vlada kot povračilni ukrep sprožila akcijo Anfal. Uničenih je bilo med 3.000 in 4.000 kurdskih vasi in mest. Izseljenih je bilo na sto tisoče Kurdov. Nekatere so nastanili v t.i. »kolektivnih naseljih«, ki jih je varovala vojska, drugi pa so bili deportirani v južni Irak (Claims in Conflict ..., 2004). Genocidna narava kampanje Anfal se drastično razlikovala od prejšnjih in kasnejših kampanj arabizacije, vendar pa je imela podobne učinke za razseljene Kurde. Po zalivski vojni leta 1991 so se razseljeni v kampanji Anfal lahko vrtili k porušnim vasem, ki so bila znotraj območja pod kontrolo Kurdov, mnoge uničene vasi pa so ostale izven kurdskega območja in vrnitev razseljenih je bila onemogočena (Claims in Conflict ..., 2004).

Iraška vlada je v 70. in 80. letih 20. stoletja uporabljala vojaško silo in ustrahovanje pri nasilnem preseljevanju. V nadaljevanju je vlada sprejela tudi pravne odloke, ki so utrdili razseljenost Kurdov. Lastniške pravice Kurdov so bile pravno razveljavljene, največkrat brez kakršnega koli nadomestila. Vlada je nacionalizirala kmetijska zemljišča, da je z njimi lahko razpolagala v skladu z interesi arabizacije (Claims in Conflict ..., 2004). Hkrati je potekal tudi zaključni del arabizacije v obliki masivne kampanje ponovne poselitve izpraznjenih kurdskih območij z arabskimi priseljenci. Veliko kandidatov za preselitev je iraška vlada našla med nomadskimi sunitskimi arabskimi skupinami v puščavi al-Džazira. Ti Arabci, ki so imeli v puščavi zelo slabe življenjske razmere, so se masovno preseljevali na sever, kjer so jih čakala brezplačna in dobra kmetijska zemljišča. Večina sunitskih Arabcev se je na sever preseljevala prostovoljno, šiitske skupine iz južnega Iraka pa so bile pogosto prisilno preseljene. Preseljene naj bi bile predvsem skupine, ki se niso želele pridružiti strani Baas ali pa so bile naklonjene prepovedani islamski stranki Da'wa in Iraški komunistični partiji (Claims in Conflict ..., 2004). Preseljeni Arabci niso nikoli postali lastniki zemljišč, ki so jih poselili. Kmetijska zemljišča so uporabljali v okviru letnih pogodb o najemu in ob majhnem plačilu najemnine iraški vladi (Claims in Conflict ..., 2004). Po kurdskem uporu in umiku iraških črt iz severnih kurdskih provinc leta 1991 je iraška vlada usmerila prizadevanja po arabizaciji v mesto Kirkuk in njegovo okolico. Kurdi, Turkmenci, in Asirci so bili pod nenehnimi pritiski, naj podpišejo obrazce t.i. »popravke etnične identitete«, s katerimi bi se odrekli svoji narodnosti in se uradno registrirali kot Arabci. Nearabci so bili podvrženi tudi zahtevam po včlanitvi v stranko Baas in »prostovoljnemu delu« v milicah kot sta Jaysh al-Quds (Jeruzalemska vojna) ali Fida'iyyi Sadama (Sadamovi mučeniki oz. fedaiji). Družinam, ki niso ugodile vsem zahtevam, so izdali uradne odločbe o izgonu.

Mnogi so zapustili svoje domove in se preselili v območja pod kurdskih nadzorom. Med leti 1991 in 2000 je iraška vlada iz Kirkuka in okolice preselila okoli 120.000 oseb. Za dokončno uresničitev ciljev arabizacije so arabske družine dobivale finančne spodbude za preseljevanje na sever. Vlada se je lotila projektov stanovanjskih gradenj, ki bi na sever privabili še več arabskih družin in tako pospešeno spreminjali etnično zgradbo prebivalstva (Claims in Conflict ..., 2004).

Desetletja preganjanja in preseljevanja Kurdiv v severnem Iraku so za seboj pustila mnogo notranje razseljenih oseb, od katerih so bili mnogi večkrat preseljeni. V preiskavi iz leta 1998, ki jo je izvedel center Združenih narodov za človeško poselitev (UN – HABITAT), je bilo preseljenih milijon oseb od vseh naseljenih v treh najsevernejših Iraških provincah (Claims in Conflict ..., 2004).

5.2. Posledice v gospodarstvu in v pokrajini

Več desetletij konfliktov, slabih vladnih politik, mednarodnih sankcij in več kot dvajset let izolacije je v močno negativno vplivalo na gospodarstvo kurdskega območja v severnem Iraku, ki je bilo že od 60. let 20. stoletja naprej gospodarsko zapostavljeno. Vojaški spopadi, prisilno praznjenje podeželja, uničenje vasi in mest ter ekonomske sankcije so vplivale na propadanje gospodarskih panog. Gospodarstvo se v kriznih razmerah ni moglo razvijati, kar je problematično še danes, saj ni temeljev za razvoj modernega gospodarstva in bodo razvojni procesi trajali še zelo dolgo.

Kmetijski sektor je bil v preteklosti najpomembnejša ekonomska panoga v iraškem Kurdistanu. Regija je proizvajala hrano za Irak in tudi sosednje države. Do 70. let 20. stoletja naj bi bila polovica prebivalstva v iraškem Kurdistanu odvisna od kmetijstva. Iraški Kurdistan je opisan kot zelo rodovitno območje, a tudi premalo izkoriščeno, saj je bilo obdelanih manj kot pol za kmetijstvo primernih zemljišč. Med 1958 in 1977 naj bi se obdelane površine zmanjšale za 30 odstotkov, za kar so krive nenehne spremembe v centralni iraški vladi (prevrati), nenehni boji in različne vladne politike, tako agrarne kot tudi splošne politike v odnosu do kurdske regije. Migracije iz podeželja v mesta v tem obdobju so pripeljale do nazadovanja kmetijskega sektorja, saj se je to praznilo in znanje je odtekalo. Hkrati pa so nastale dodatne ekonomske in socialne težave v mestih (Stansfield, 2003, str. 40–45).

Med leti 1970 in 1974, ko je v iraškem Kurdistanu vladalo premirje, se je ekonomska situacija nekoliko popravila. Vlaganja v območje so omogočila obnovo vasi, šol in izgradnjo 2.500 kilometrov cest. Ekonomija je še vedno ostala zelo vezana na kmetijstvo in predvsem odvisna od centralne iraške vlade in razporeditve sredstev od naftnih prihodkov (Stansfield, 2003, str. 40–45). Premirje je bilo prekinjeno leta 1974 in nadaljevali so se boji. Po porazu kurdske sil leta 1975 je iraška vlada z različnimi ukrepi močno negativno vplivala na prebivalstvo, pokrajino in ekonomijo na kurdskega območju. Da bi preprečili dejavnost kurdske gverilske borbe, je iraška vlada vzpostavila od 5 do 30 kilometrov široko prepovedano območje vzdolž meje z Turčijo in Iranom. V evakuiranem območju so bile porušene vasi, požgani gozdovi in vodnjaki, zapolnjeni z betonom. Do 1978 naj bi bilo uničenih tudi do 1400 vasi. Politika sistematičnega uničevanja podeželske infrastrukture in preseljevanja prebivalstva se je nadaljevala tudi v 80. letih (Stansfield, 2003, str. 40–45).

Celotno iraško gospodarstvo predvsem pa v kurdskih območjih je bilo opustošeno med iransko-iraško vojno v 80. letih. Med in po vojni je centralna iraška vlada s svojimi vojaškimi močmi prizadejala nepojmljivo uničenje v kurdskih območjih. Pred vojno naj bi imel Irak 35 milijard ameriških dolarjev rezerv, ki pa so tekom bojev hitro izpuhtele. Stroški so narasli do 1 do 2 milijardi dolarjev na mesec. Iraško gospodarstvo so sicer podpirale druge države (predvsem Savdska Arabija in Kuvajt), ki so žele močan Irak kot protiutež Iranu (Stansfield, 2003, str. 45–46). Akcija Anfal je za seboj pustila hude posledice tako na pokrajini kot na gospodarstvu. Uničenih je bilo 4.000 naselij in izpraznjenih 45.000 od 75.000 kvadratnih kilometrov kurdskega območja. Podeželje je bilo izpraznjeno in mnoga zemljišča so bila neuporabna za kmetijsko rabo zaradi kemikalij od kemičnih napadov in minskih polj. Da bi preprečila ponovno poselitev in izgradnjo naselij, je iraška vlada uničila vegetacijo, vodnjake, izvire in namakalne sisteme. Okolje je bilo podvrženo deforestaciji že od leta 1975 naprej. Velika območja so podlegla močni denudaciji prsti in eroziji, kar je vplivalo na njihovo rodovitnost. Vse to je za seboj pustilo katastrofalno zapuščino za prihodnja desetletja (Stansfield, 2003, str. 45–58).

Do kmetijskih površin so imeli dostop le kmetje, povezani s stranko Baas, kmetijski sektor pa je bil v še toliko slabšem položaju zaradi uvoza poceni prehrane. Uničeno gospodarstvo in socialni problemi v prenaseljenih mestih so povzročili odvisnost populacije od centralne vlade in njenega velikega sistema distribucije uvožene hrane (Stansfield, 2003, str. 46–47).

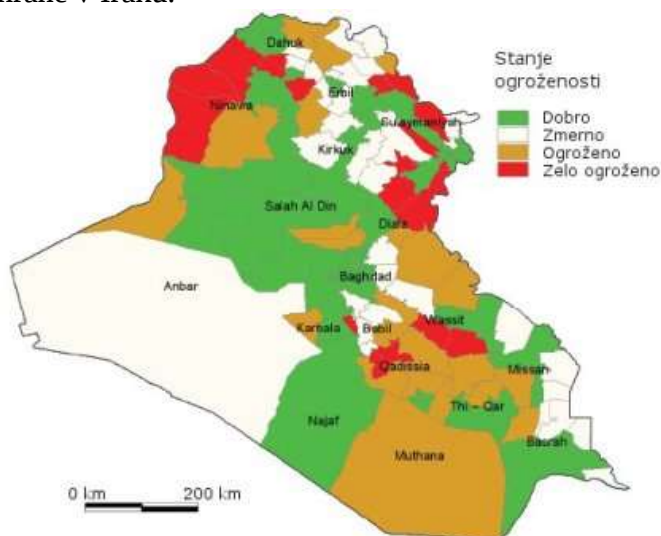
V 90. letih je že tako povsem uničeno gospodarstvo utrpelo še dodatne udarce ob uvedbi mednarodnih sankcij nad Irakom leta 1991 in notranjih iraških sankcijah nad kurdskega območja od leta 1992 naprej. Kurdsko območje je bilo pod učinkovitim dvojnem embargom. To je s seboj prineslo tudi spremembo pri eni izmed glavnih težav kurdskega gospodarstva, ki je vedno bila odvisnost od centralne vlade. V tem obdobju so Kurdi ob pomoči nekaterih ameriških agencij in nevladnih organizacij pričeli postavljati svoje neodvisno gospodarstvo. Krepil se je predvsem pomemben kmetijski sektor. Kmalu pa je z novimi resolucijami ZN prišlo do ponovne odvisnosti Kurdev od zunanjih dejavnikov. Brezplačna hrana, ki je bila dostavljena v kurdska območja, je povzročila nazadovanje v agrarnem sektorju, saj odkupljena hrana ni bila pridelana na samem območju. Razvila pa se je tudi močna neformalna ekonomija na področju trgovanja in storitev, kar je pomenilo, da bo zelo težko regulirati gospodarstvo v iraškem Kurdistanu (Stansfield, 2003, str. 40–45).

Najbolj neposreden vpliv kriznega žarišča je viden pri kmetijstvu, saj je bilo podeželje v severnem Iraku dolga leta izpraznjeno kot posledica porušenih vasi ali prepovedi naselitve. Danes, ko v kmetijstvu ni perspektiv, mladi odhajajo v mesta in kmetije prepuščajo ostarelim. Kurdska regionalna vlada želi ljudi spodbuditi k vračanju na podeželje in nadaljevanju s kmetovanjem, vendar pa nerazvita infrastruktura in zelo slabi dohodki ljudi silijo k preseljevanju v mesta. Brez okrepljenega kmetijskega sektorja bodo prebivalstveni tokovi iz podeželja v mesto še naprej močni in to lahko vpliva na dodatno brezposelnost in povečanje socialnih problemov v regiji (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 8–14). Kmetijstvo v iraškem Kurdistanu se spopada z mnogimi težavami, ki so posledica splošnega zaostanka v razvoju območja. Obstaja dvajsetletna vrzel pri poznavanju moderne kmetijske tehnologije in izobrazbi kadrov. Namakalni sistemi, ki so nujno potrebni zaradi nihanja količine padavin, so nerazviti. Ostaja tudi pomanjkanje kakovostne krme za živino, kar predstavlja glavno oviro za razvoj intenzivne reje živine in drobnice. Pomanjkanje krme naj bi bilo posledica slabega upravljanja z zemljišči v poljedelstvu in prekomerne paše (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 8–14).

Težave so z nestalno oskrbo z električno energijo. Ni razvite infrastrukture za pakiranje, sortiranje, prevoz in trženje izdelkov. Poleg vseh naštetih težav je odprtje meja ter pomanjkanje regulativne strukture in nadzora kakovosti povzročilo vdor izdelkov in hrane, ki je pogosto zastarele in kontaminirane narave (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 8–14).

Notranja blokada kurdske regije v Iraku v 90. letih je zelo prizadela tamkajšnje kmetijstvo, saj je bil preostali Irak najpomembnejše tržišče za izvoz kmetijskih izdelkov. Negativne vplive na kmetijski sektor v regiji Kurdistan in v celotnem Iraku so imeli tudi nekateri programi, sicer namenjeni pomoči najbolj ogroženim slojem prebivalstva.

Karta 23: Geografska porazdelitev negotove preskrbe s hrano in ranljivosti zaradi pomanjkanja hrane v Iraku.

Vir: Comprehensive Food Security ..., 2008, str. 63.

Program *Oil for Food* je z dobavljanjem tuje hrane, ki je imela umetno znižano ceno, škodoval kmetijstvu regije Kurdistan v Iraku. Sistem javnega porazdelitvenega sistema je z nadomeščanjem domače hrane z uvozom iz tujine pomagal spodkopavati domači kmetijski sektor in prispeval k odvisnosti regije od uvoženega blaga (Kurdistan Region – Economic Development Assessment, 2008, str. 5). Ustanovitev programa »Oil for Food Program« (OFFP) je odsevala dolgoletno prizadevanje Varnostnega sveta ZN pri lajšanju stiske ljudem v Iraku kljub sankcijam, ki s bile uvedene proti tej državi po invaziji Kuvajta leta 1990. Program je bil začasno odstopanje od mednarodnega embarga nad Irakom in je predvideval določeno omejeno in nadzorovano prodajo iraške nafte v zameno za osnovne potrebščine, kot so zdravila in hrana. 15. aprila 1995 je Varnostni svet ZN sprejel Resolucijo 986, ki je omogočala izvoz nafte v vrednosti dveh milijard dolarjev vsakih šest mesecev. Pod pritiskom in strahu pred nemiri, ki jih je povzročal padec življenjskega standarda, je Irak ta predlog sprejel. Po več mesecih pogajanj o podrobnostih je bil 10. decembra 1996 opravljen prvi iraški izvoz nafte po programu OFFP. Velik del prebivalstva v Iraku je bil odvisen od mesečnih obrokov hrane, zagotovljene v okviru javnega porazdelitvenega sistema (Public Distribution System – PDS), ki ga je leta 1991 uvedla iraška vlada. PDS omogoča vsem Iračanom mesečne obroke hrane po močno subvencioniranih cenah (Comprehensive Food Security ..., 2008, str. 4).

V iraškem Kurdistanu je ob kmetijskem sektorju v zelo slabem stanju, nerazviti industriji in storitveni dejavnosti ter slabo plačanimi javnimi službami prišlo v 90. letih do hudih socialnih problemov. Brezposelnost je dosegala 70–80 %. 13 % prebivalstva naj bi padlo pod mejo revščine. Humanitarni programi so nekoliko omilili težave, a so s seboj prinesli nove težave. Hude socialne stiske pa so vplivale tudi na razvoj nelegalne ekonomije, predvsem je šlo za tihotapljenje. Največje tihotapske operacije so bili prevozi nafte v Turčijo. Te operacije so bile tudi znatni viri dohodka za kurdske stranke, ki so jih nadzorovale. Neenakomerna porazdelitev dohodkov od tihotapljenja nafte iz kurdskih območij v Turčijo je eden izmed glavnih razlogov za konflikte med KDP in PUK. Poleg dobrin se je razvil tudi sektor tihotapljenja ljudi iz območja. Veliko oseb je zbežalo v zahodno Evropo, Avstralijo in severno Ameriko. Najbolj zaskrbljujoč ekonomski aspekt te imigracije je izguba visoko kvalificiranih ljudi, kar ustvarja beg možganov z dolgoročnimi posledicami (Stansfield, 2003, str. 57).

6. Dejavniki vpliva na kurdsko vprašanje v Iraku

V poglavju so predstavljeni ključni dejavniki, ki so vplivali na razvoj kriznega območja v severnem Iraku in tudi na razvoj kurdske regije na poti k vedno večji avtonomiji. Dejavniki so razdeljeni na notranje in zunanje. Notranji so tisti znotraj regije oziroma, v tem primeru, znotraj države Irak. Eden od dejavnikov je nehomogenost iraške države, kjer so po prvi svetovni vojni združene različne etnične in verske skupine, ki niso imele posebnih želja po skupni državi. Boj med sunitsko arabsko vlado v Bagdadu in Kurdi je na severu Iraka več desetletij oblikoval okolje in družbo. Pomembna je tudi neenotnost Kurdiv samih, ki jih razdvaja nekdanja plemenska in v novejšem času predvsem strankarska pripadnost. Eden izmed ključnih dejavnikov je razporeditev naravnih virov, predvsem velikih količin nafte in tudi naravnega zemeljskega plina. Zunanji dejavniki so predvsem vplivi sosednjih držav in mednarodnih sil. V zadnjem času so dejavniki, ki vplivajo na kurdsko vprašanje v Iraku, ostali podobni, vendar so se zgodile tudi mnoge spremembe, katerim se več pozornosti namenja v poglavju 7.

6.1.1. Notranji dejavniki

6.1.1.1. *Etnične in verske razlike znotraj Iraka*

Irak je država, ki je bila umetno oblikovana po razdelitvi nekdanjih ozemelj Osmanskega cesarstva med zmagovalke prve svetovne vojne. V mandatnem območju Britancev, ki je postalo država Irak, so bile združene tri velike etnično verske skupine: šiitski Arabci, suniti Arabci in Kurdi. Za spopade in razvoj kriznega območja na področju kurdske manjšine v severnem Iraku je kriva tudi prisilna združitev različnih družbenih oziroma etničnih skupin v isti državi, ki je z avtoritativnim režimom vztrajno zatirala manjšine. Irak, v katerem je nenehno prihajalo do različnih spopadov in prevratov na oblasti, je bil pomemben partner na Bližnjem vzhodu za svetovne sile, zato nikoli niso dopustile da bi država razpadla ali da bi se kurdska manjšina odcepila. Konflikti med iraškimi Kurdi in iraškimi centralnimi oblastmi so se pričeli že takoj po nastanku Iraka. Že takrat so Britanci želeli obdržati Irak kot enotno državo, nad katero so imeli velik vpliv. Tudi po letu 1930, ko je prenehala angleška mandatna uprava, so tako iraški oblastniki kot tudi svetovne sile želeli enotno in dovolj močno državo, ki je lahko vplivala na dogajanje na Bližnjem vzhodu in v kateri so imeli nadzor nad črpanjem nafte. Različne iraške vlade so v zasledovanju ciljev enotnosti države zatirale kurdsko manjšino, ki se je vedno znova upirala in borila za svoje pravice.

Iraški Kurdistan oziroma kurdsko območje v severnem Iraku je za iraške oblasti predstavljalo problemsko območje zaradi nafte, ostalih naravnih danosti (voda), razgibanega terena in zaradi obmejnosti, bilo pa je tudi strateško pomembno območje. Iraški oblastniki, ki so izvirali predvsem iz dominantne sunitске skupnosti, niso bili nikoli pripravljeni priznati avtonomije kurdske manjšine. Iraške vlade so skozi desetletja oblikovale centralistično unitarno državo. Irak naj bi postal nacionalna arabska država. Pri Kurdi, ki so območje v severnem Iraku dojemali kot svoj teritorij, se je pričela razvijati etnična in narodna zavest in kurdski upor je kmalu po drugi svetovni vojni dobil tudi politično noto. Kurdi so zahtevali manjšinske pravice in avtonomijo. Iraške oblasti tem zahtevam niso nikoli ugodile, zato je prihajalo do konfliktov in velikih vojaških spopadov.

6.1.1.2. Neenotnost iraških Kurdiv

Eden osnovnih razlogov za kurdske neuspehe pri doseganju nacionalnih ciljev je bila njihova neenotnost. Kurdi nikoli niso bili enotni in zato niso uspeli oblikovati lastne države. Poznamo zgodovinsko razdrobljenost kurdskega naroda na različna plemena in klane. Druge vrste neenotnost je mlajšega izvora in izvira iz razlik med tradicionalističnimi Kurdi in mestnimi levičarskimi Kurdi, kar se je pokazalo v politični neenotnosti iraških Kurdiv v boju proti iraškemu oblastem. Konflikt med različnimi kurdske politične stranske, ki je zaživel v 70. letih 20. stoletja, je opisan že v poglavju 5.1.3.2. »Državljska« vojna v Kurdistanu.

V preteklosti so različne države izkoriščale različne kurdske skupine (plemena oziroma družinske zveze) za boj proti svojim sovražnikom. Države Bližnjega vzhoda so nad Kurdi implementirale različne oblike posredne nadvlade, ki so imele velik vpliv na družbeno in politično organizacijo Kurdiv. Plemenske formacije v različnih zgodovinskih obdobjih so bile proizvod medsebojnega vpliva med državami in kurdske družbo (Bruinessen, 2011).

Kurdska plemenska so v preteklosti pomembno vplivala na razvoj kriznega žarišča v severnem Iraku. V moderni kurdske družbi težje govorimo o plemenih v tradicionalnem smislu, saj so se zgodile pomembne družbeno-politične spremembe. Eden od tujih opazovalcev je kurdske stranke v sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja opisal kot »plemenske zveze«, kar je pretirano, vendar kaže pomembno vlogo, ki so jo imela plemena v iraškem Kurdistanu v preteklosti in vpliv teh struktur tudi na modernejšo organizacijo določenih skupin (Bruinessen, 2011).

Tako imenovane novodobne plemenske milice so se prvič pojavile v severnem Iraku v 60. letih. Zbrale so se za nacionalistični gverilski boj proti iraški vladi. Še pred pričetkom spopadov med kurdske uporniki in vlado pa je prišlo do napetosti med samimi kurdske skupinami. Prihajalo je do občasnih spopadov med vodilnimi Barzaniji in njihovimi tradicionalnimi tekmeci oziroma sovražniki Zibariji, Bradosti in Lolani. Vrnitev 850 bojnikov Barzanijev iz sovjetskega izgnanstva po letu 1958 je spremenilo lokalno ravnotežje moči in je pomenilo resno grožnjo za sosednje skupine. Barzaniji so verjeli, da vlada spodbuja druge za boj proti njim, da bi ohranila razdor med Kurdi. Vodja Barzanijev Mualla Mustafa Barzani je bil tudi vodja nacionalistične stranke KDP, ki je bila odkrito v vojni z iraško vlado, ta pa je uporabljala Barzanijem sovražne skupine kot svoje pooblaščenke za gverilski boj (Bruinessen, 2011). Sprva je vojna med temi skupinami potekala na tradicionalen način, saj nobena stran ni imela nikakršne uradne vojaške organizacije. Od leta 1963 naprej pa je iraška vlada poizkušala različne kurdske skupine vključevati v strukturo svoje vojske. Oblikovali so polke konjenice imenovane al-Fursan. Mnogi so z veseljem sprejeli orožje in plačila, vendar pa je bila njihova udeležba v konfliktu vseeno odvisna od trenutnih razmerij do Barzanijev in zaveznikov in ne toliko od političnih odločitev vlade v Bagdadu. Tisti, ki so se pridružili vladnim polkom (vzdevek *jash* »oslovski žrebiček«), niso bili vedno sovražni do nacionalističnega gibanja. Nacionalisti so trdili, da so nekaj svojega orožja in streliva dobili ravno od *jash* (Bruinessen, 2011).

Vojna med Kurdi in vlado je ponudila veliko priložnosti za vladne subvencije različnim skupinam oziroma njihovim vodjem. Nekaterim skupinam je tak razvoj dal nov pomen in obliko družbene in politične organizacije. Vse orožje in denar je šlo preko močnih vodilnih posameznikov, ki so tako utrdili svoje vodilne vloge in nadzor. Okrepila se je hierarhična organizacija v teh skupnostih (Bruinessen, 2011). Sprva so bili vladni al-Fursan polki sestavljeni iz obstoječih tradicionalnih skupin, v 80. letih pa so nastale tudi skupine pod

vodstvom vplivnih osebnosti, ki pa niso bile iz teh tradicionalnih družinskih struktur (v smislu družbeno-politične skupine z ideologijo o skupnem izvoru) (Bruinessen, 2011). V času iraško-iranske vojne (1980–1988) je bil velik del kurdskega prebivalstva vključen v milice. To je veljalo kot nadomestilo za služenje vojaškega roka in tako mladim moškim omogočilo izostanek iz fronte. Poveljniki milic (imenovani »mustashar«, svetovalci) so prejeli orožje in plače za vse svoje borce. Dovoljena jim je bila določena stopnja avtonomije (Bruinessen, 2011).

Leta 1991 je po operaciji Desert Storm v Kuvajtu v severnem Iraku izbruhnila splošna kurdska vstaja. V večini krajev so jo pričeli *mustashar*, poveljniki milic. Nacionalistične stranke, ki so se zaradi strahu pred povračilnimi ukrepi proti civilnemu prebivalstvu pomaknile v ozadje, so bile nekoliko presenečene nad vstajo. Tudi po tem, ko so ponovno prevzele vodstvo, so bile prisiljene deliti moč z nekdanjimi poveljniki milic. Vodilni in rivalski kurdske stranke KDP in PUK sta poskušali skleniti čim več zavezništev s temi poveljniki milic, ki so tako dobili delež gospodarskih virov in so ostali vojaški vodje svojih okolišev (Bruinessen, 2011).

6.1.1.3. Razporeditev naravnih virov

Iraški Kurdistan je bogat z zelo pomembnimi naravnimi viri, vodo, zemeljskim plinom in nafto. Voda bo v prihodnosti najverjetneje postala še veliko bolj strateška dobrina in v tudi vir, ki ga bo zelo pomembno nadzorovati, saj je v iraškem Kurdistanu relativno veliko. Večina večjih vodnih tokov pa izvira v sosednjih državah, kar zna pripeljati do napetosti. Prav tako je pomembno, da je preostanek Iraka v veliki meri odvisen od vode, ki priteče iz kurdskega območja.

Nafta je bila in je še vedno eden najpomembnejših dejavnikov političnih in ekonomskih dogajanj na Bližnjem vzhodu in tudi na svetu. V Iraku se je pričelo izkoriščanje nafte že na začetku 20. stoletja. Na področju Kirkuka so nafto črpali od leta 1927 in še danes predstavlja eno najpomembnejših nahajališč nafte. Nafto so izkoriščali predvsem Britanci. Leta 1960 je bilo načrpanih okoli 50 milijonov ton, od prodaje je največ dobička pobrala družba v britanski lasti, Iraq Petroleum Company (Deschner, 2007, str. 179).

Različne svetovne sile so posegale v notranje iraške spore povsem v skladu s svojimi interesi. Nadzor nad črpanjem nafte je bil prioriteta Sovjetski zvezi, Veliki Britaniji in ne nazadnje ZDA, ki so ob različnih razmerah v Iraku podpirali iraško vlado ali pa njene nasprotnike iraške Kurde in sosednji Iran.

Območje Kirkuka še danes predstavlja sporno območje med Kurdi, Arabci in Turkmenci. Območje je bilo v središču spora med Kurdi in iraško vlado vse od Kasimove revolucije naprej. Kurdi so z nafto bogato območje zahtevali zase, saj naj bi Kirkuk predstavljal njihovo sveto mesto in prestolnico. Iraška vlada, še posebej baasistična, pa se nikdar ni hotela odreči nafti in je območje nasilno arabizirala. Vprašanje Kirkuka in njegovega masivnega naftnega polja je bistveno za razumevanje dinamike vprašanja postavitve meja iraškega Kurdistan. Mesto Kirkuk je bilo vse do 30. let 20. stoletja večinsko turkmensko mesto. Razmah naftne industrije je privabil tako Arabce, Asirce, kot Kurde in spremenil Kirkuk v demografsko pestro mešanico ljudstev, samo mesto pa je postalo strateško izjemnega pomena zaradi ogromnih naftnih zalog. Kirkuško naftno polje je bilo odkrito leta 1927, njegovo industrijsko izkoriščanje pa se je začelo leta 1934, ko so bili zgrajeni naftovodi do Sirije in Palestine. V sedemdesetih letih je bilo polje z naftovodom povezano tudi s turškim pristaniščem Ceyhan. Velja za peto največje naftno nahajališče na svetu in iz njega Iraci pridobivajo skoraj polovico vse nafte kljub slabemu

vzdrževanju rezervoarja, kar povzroča težave pri črpanju in povečuje viskoznost nafte. Njegovo nemoteno delovanje je ovirano tudi zaradi terorističnih napadov na infrastrukturo naftne industrije, ki se z večjo ali manjšo intenzivnostjo vrstijo vse od padca režima Huseina (Kirkuk, 2016).

Po prihodu Američanov po letu 2003 se je izoblikoval novi mestni svet in svet province, ki sta vključevala predstavnike vseh štirih glavnih etničnih skupin. Kljub temu so se Arabci začeli pritoževati, da imajo Kurdi prevelik vpliv. Poleg tega je bilo mesto v naslednjih letih večkrat tarča terorističnih napadov, dokler ga niso junija 2014 zavzele sile ISIS. Ko so potem pešmerge pregnale borce ISIS iz Kirkuka, se napetosti niso zmanjšale, saj so Arabci obtožili kurdske sile, da so ropale in preganjale preživele sunitske prebivalce Kirkuka in okolice v želji po priključitvi območja Kirkuka iraškemu Kurdistanu. Vendar naj bi največ nasilja povzročili pripadniki verske manjšine Yazidis (zavezniki pešmerge), ki so bili pred tem najbolj izpostavljeni nasilju ISIS (Arabs Accuse Kurds of ..., 2016).

Kurdska regionalna vlada je z zavzetjem Kirkuka in kirkuškega naftnega polja dobila močan adut za svoja prizadevanja po neodvisnosti, saj ji zaloge nafte omogočajo gospodarsko neodvisnost. Prav to samovoljno postopanje z naftnimi zalogami je glavni vzrok za napetosti s federalno iraško vlado, saj kakor kurdska regionalna vlada tudi iraška federalna vlada gradi svojo gospodarsko strategijo na dohodkih od prodaje nafte (Voller, 2014 str. 103–123).

6.1.2. Zunanji dejavniki

6.2.1.1. Vpliv Turčije

Turki v preteklosti nikoli niso podpirali neodvisnosti ali močne avtonomije Kurdev v Iraku. Prisoten je bil strah, da bi močna kurdska entiteta v Iraku spodbudila Kurde v Turčiji k zahtevam po več pravicah in avtonomiji. V Turčiji je med 13 in 15 milijonov Kurdev, kar predstavlja okvirno 20 odstotkov vsega prebivalstva. Podobno kot v iraškem kurdskem območju, tudi v turškem delu Kurdistanu traja konflikt med nacionalno vlado in Kurdi že dolgo časa.

Ob nastanku moderne Turčije so Kamalisti Kurdom sicer obljubljali nekatere avtonomne pravice, vendar pa so besedo kmalu požrli, saj so si predstavljali Turčijo kot nacionalno državo, kjer živijo le Turki. V 20. in 30. letih 20. stoletja je prišlo do velikih kurdskih uporov. Med leti 1930 in 1938 je trajal t.i. Araratski upor, v katerega se je vključilo 25.000 turških in 15.000 kurdskih vojakov. Na vsaki strani je bilo do 5.000 izgub, razdejanje na vaseh pa je bilo neocenljivo (Dalham, 2002, str. 279–283). Kurdsko območje je bilo razglašeno za zaprto vojaško območje in pod vojaško okupacijo. Prihajalo je do nadaljnjega uničevanja kurdskih vasi, masovnih preseljevanj in dolgoročnega nezaupanja med turškimi oblastmi in kurdsko populacijo. Turki so v območje celo naseljevali kosovske Albance in Asirce, da bi spremenili narodnostno sestavo. Kurdski jezik je bil prepovedan. Turki so Kurde imenovali »gorski Turki« in so se izogibali uporabi besed kot so Kurdi ali Kurdistan. Turški Kurdistan je bil v zadnjih 80 letih neke vrste notranja turška kolonija. Sredi 1980-ih je prišlo do gverilskega boja med kurdsko stranko PKK (Delavska stranka Kurdistanu) in turškimi vladnimi silami. Nasilje je bilo prisotno v 1980-ih in 1990-ih letih. Poleg močne vojaške prisotnosti so Turki uvedli tudi sistem t.i. »vaških straž«, ki je izkoriščal nasprotja med različnimi kurdsкими in tudi nekurdsкими plemeni. Te enote so od Turkov dobivale orožje in plačilo (Dahlam, 2002, str. 279–283). Med konfliktom je bilo porušenih več kot 3.000 vasi in prisilno preseljenih 300.000 oseb. Med leti 1980 in 1999 je 500.000 ljudi prebегnilo v evropske države. Stranka PKK je bila razglašena za

teroristično organizacijo in njen vodja Abdullah Öcalan je bil eden najbolj iskanih mož. Leta 1999 je bil ujet in zaprt. Po tem je Turčija nekoliko spremenila toleranco do kurdskega kulturne aktivnosti. Kljub napredku in legalnim spremembam, ki izboljšujejo kurdske položaj, še vedno prihaja do političnega nasilja. Turški odnos do kurdske manjšine je bila ena glavnih spornih točk pri pristopnih pogajanjih za članstvo v Evropski uniji (Dahlam, 2002, str. 279–283).

Turčija je bila pomemben dejavnik za razvoj kurdskega območja tudi v Iraku. Zaradi svojih geostrateških interesov (položaj regionalne sile, lastni kurdski problem in energetska varnost) je želela imeti določen vpliv nad območjem v severnem Iraku, s katerim ima dolgo mejo. Svoj vpliv je dosegala preko političnih dogovorov z iraškimi oblastmi in tudi Kurdi preko gospodarskih dogovorov in vojaških intervencij.

Leta 1938 so Turčija, Iran in Irak sprejele t.i. Saadabadski sporazum, ki je bil v osnovi pakt o nenapadanju in prijateljstvu. V tem sporazumu je bilo jasno zapisano, da ne bodo podpirali oboroženih skupin, ki bi lahko bile grožnja drugima državam. Z drugimi besedami je to pomenilo predvsem to, da Turki ne bodo podpirali kurdske upornikov v Iraku ali Iranu in obratno. Med iraško-iransko vojno je Turčija podpirala Irak, s katerim je sodelovala pri zatiranju kurdske upornikov že od 1970-ih. Kot je že bilo omenjeno v enem izmed prejšnjih poglavij, sta državi podpisali dogovor, ki jima je dovoljeval prekoračitev meja pri preganjanju upornikov (Bengio, 1990, str. 260). Turčija je lahko do leta 1988 brez zadržkov z vojsko vstopala v severni Irak, kjer je napadala položaje PKK, pri čemer je imela kar velike uspehe. Po iraškem porazu v zalivski vojni leta 1991 in osnovanju kurdske regionalne vlade je PKK spet pričela z aktivnostmi v severnem Iraku, od koder so delovali v Turčiji. Najbolj aktivni so postali med kurdske državljansko vojno v iraškem Kurdistanu med leti 1994 in 1998. Turčija je nadaljevala z vpadi v severni Irak, saj ji v vakuumu moči nihče ni stal naproti. Ob pogostih bombardiranjih in diverzantskih akcijah so v letih 1992, 1995, 1996 in 1997 sprožili tudi večje vojaških intervencije z več deset tisoč vojaki. Turške zahodne zaveznice in predvsem Iran so bili zelo proti tem vpadom. Leta 1997 je 50.000 turških vojakov vstopilo v Irak ob močni podpori borcev stranke KDP. Turški tanki so prišli že v bližino Kirkuka. Od 1997 je Turčija vzdrževala v Iraku vojaško prisotnost z med 1500 in 50.000 vojaki. Najvidnejši razlog za to vojaško aktivnost je bil boj proti PKK, vendar pa je Turčija posegala tudi v odnose med kurdske strankami. Neenotnost in sovražnosti med Kurdi so bile v turškem interesu in tako je Turčija glede na trenutni interes podpirala zdaj eno zdaj drugo opcijo (KDP in PUK). Turčija je tako dobila velik vpliv nad severnim Irakom, celo večji od osrednje iraške vlade. Stvari pa so se zelo spremenile ob invaziji na Irak leta 2003 (Park, 2005).

Turčija je po zalivski vojni leta 1991 omogočila delovanje zavezniških sil iz svojega ozemlja ter tako omogočila vzpostavitev con prepovedi letenja in tudi varnega območja za kurdske begunce. S tem je tudi omogočila nastanek de facto avtonomne kurdske regije. Turčija si je sicer želela močnega režima v Bagdadu, vendar pa je v odsotnosti tega lahko sprejela obstoječe stanje, saj je imela neomejen dostop na kurdske ozemlje v Iraku, kjer je vzdrževala vojaško prisotnost in močan vpliv na dogajanje. Turčija ni želela sprejeti prave avtonomne kurdske države. Bala se je, da bi to spodbudilo nemirne Kurde v Turčiji ali pa celo omogočilo direktno podporo njihovim inspiracijam. Takšna država bi lahko pritegnila tudi mednarodno podporo po širši kurdske samoodločbi. Ankara je namreč sumila, da želijo tako iraški kakor tudi turški Kurdi doseči neodvisnost. Turčija je vzpostavila stike s kurdske politiki. Kurdi so se na Turčijo naslonili za humanitarno pomoč in predvsem na gospodarskem področju z izvažanjem nafte s tovarnjaki preko turških meja (Park, 2005).

Po letu 2003, ko je Turčija zavrnila pomoč v invaziji na Irak, so se njene možnosti vpliva v severnem Iraku močno omejile. Turčija je v pogajanjih z ZDA pred vojno zahtevala možnost vojaške prisotnosti v severnem Iraku, izvzetje mest Kirkuk in Mosul iz avtonomnega kurdskega ozemlja in finančna nadomestila. Nasprotno pa so Kurdi kot zavezniki ZDA prevzeli kontrolo nad veliko večino kurdskih območij tudi nad z nafto bogatim mestom Kirkuk, kjer živi tudi velika turkmenska skupnost. Pravice turkmenskega prebivalstva v Iraku so bile velik razlog za nesoglasja med iraškimi Kurdi in Turčijo. Kurdi so namreč v Kirkuku pričeli s ponovno »kurdizacijo« območja. V novembru 2004 je Kirkuk zapustilo okoli 50.000 priseljenih Arabcev. Nadomestilo jih je 100.000 Kurdov. Kirkuk za Turčijo predstavlja vitalni interes, saj je bil center turške politike do Kurdov in celotnega Iraka. Turčija se je zavzemala za Kirkuk znotraj Iraka in nikakor kot del KRG.

Turčija se v zadnjem času zavzema za federativno urejen in po etničnem ključu razdeljen Irak. Kirkuk naj bi tako pripadel turkmenski manjšini, ki poleg Arabcev in Kurdov predstavlja tretjo največjo etnično skupino v Iraku. Turki trdijo, da jih je do 3 milijone, po drugih podatkih pa naj bi jih bilo le 500.000 (Park, 2005). Turčija vidi ozemeljsko celovitost Iraka tudi kot stabilizacijski faktor, saj preprečuje ozemeljsko širitev drugih držav v okolici. Turška politika do KRG se je spremenila po operaciji Sonce leta 2008. Operacija Sonce je bila vojaška akcija na obeh straneh turško-iraške meje. V akciji je bilo udeleženih 8.000 turških vojakov. Akcija je bila majhen poseg glede na to, da se je pred tem govorilo o velikem vojaškem posredovanju s celo 140.000 pripadniki turških vojaških sil. Turčija in KRG sta spoznali, da imata veliko skupnih interesov. Predvsem gre za željo po stabilizaciji obmejnega območja in vzpostavitvi gospodarskega sodelovanja. Turčija je tako pridobila močan gospodarski vpliv v severnem Iraku, saj je bila najmočnejši gospodarski partner KRG. Kurdi so sicer zelo vezani na Turčijo in morda se zdi, da je kurdski dejavnik podrejen turškemu. Vendar pa imajo tudi iraški Kurdi svoje prednosti. Imajo svojo organizirano vojsko, možnost vpliva na druge kurdske skupine v regiji in vpliv znotraj Iraka (Frelih, 2012). Kurdi so v zadnjih letih vedno glasneje pričeli izpostavljati tudi aspiracije po neodvisnosti, kar je nekoliko bolj obširno opisano v poglavju 8.

6.2.1.2. Vpliv Irana

Vpliv Irana je bil, podobno kot vpliv Turčije, pomemben dejavnik pri razvoju iraškega Kurdskega območja in tamkajšnjih konfliktov. Tudi Iran ni nikoli zagovarjal močne avtonomne ali celo neodvisne kurdske entitete. Iraške Kurde je Iran glede na svoje interese podpiral ali pa jih pomagal zatirati. Na iranskem ozemlju se je vzpostavila prva, čeprav kratkotrajna, kurdska samostojna republika. Kot je bilo že opisano, so iranske sile hitro izničile Mahabadsko republiko. Iran je občutljiv na dogajanje v iraški kurdski regiji zaradi lastne kurdske manjšinske problematike in ostalih strateških interesov (stabilizacija / destabilizacija Iraka, omejitve vpliva Turčije, gospodarske povezave, boj proti Islamski državi). V Iranu je velika kurdska manjšina, ki se je v preteklosti nemalokrat upirala in ima tudi lastne težnje po avtonomiji.

Šah Reza je želel v 1930-ih, podobno kot turški režim, vzpostaviti sekularno in modernizirano državo. Razoroževanje upornih plemen in stalno naseljevanje nomadov so bili nekateri posegi pri zatiranju kurdskega prebivalstva. Posebna epizoda iranskih Kurdov je bila leta 1946, ko je v Iranu nastala Mahabadška republika, ki pa je bila, kot že rečeno, zelo kratkoživa. Mahabadška republika je bolj podrobno opisana v poglavju 5.4. Kurdske skupine so leta 1979 želele izkoristiti spremembo režima v Iranu, da bi si nekoliko izboljšale položaj. Najprej so podpirale islamsko revolucijo, kmalu pa so se uprle. Islamska vlada je odgovorila s krvavim zatiranjem uporov in usmrčitvami osumljenih nasprotnikov novega režima. Ob izbruhu iraško-iranske vojne v 1980-ih sta obe strani izkoristili Kurde na nasprotnikovem ozemlju (Dahlam, 2002, str. 284–285).

Dogajanje v iranskem Kurdistanu po opisani vojni je dokaj nepoznano, saj so vladne sile prevzele popoln nadzor nad območjem. Kurdi, ki so večinoma suniti, so, kot tudi druge neperzijske skupine, pod nenehnim zatiranjem s strani teheranske šiitske vlade. Kurde pogosto obtožijo separatističnih teženj in zato prihaja do občasnih nasilnih izbruhov med vladnimi silami in kurdske skupinami (Dahlam, 2002, str. 284–285). Iran je v preteklosti preko iraških Kurdov vplival na destabilizacijo iraškega režima. V 1970-ih je Iran podpiral kurdske upore Mustafe Barzanija. Leta 1975 so se Kurdi počutili izdane, ko je Iran prekinil svojo podporo ob podpisu sporazuma med Irakom in Iranom v Alžiru. Ta poteza je iraškim silam omogočila dokončno zatrtje kurdskega upora. Iran je ostajal v stiku z iraškimi kurdske strankami preko iranske obveščevalne službe. Povezava je bila iz zgodovinskih in geografskih razlogov močna predvsem s stranko PUK, ki je delovala ob iranski meji. Iran je želel povečevati svoj vpliv v iraškem Kurdistanu, saj je na ta način zmanjšal možnost za osamosvojitve Kurdov ter prisotnost globalnih nasprotnic kot sta ZDA in Izrael (Berman, 2016).

V zadnjem času je Iran z vpadi Islamske države na kurdske ozemlje našel veliko priložnosti za povečevanje prisotnosti v iraškem Kurdistanu. Iran je kot ena izmed prvih držav ponudil pomoč Kurdom (Iran's role in the Kurdistan Region, 2016). Leta 2014, ko so se borci Islamske države zelo približali glavnemu kurdske mestu Erbil, naj bi iranske vojaške sile vstopile v Irak in posredovale v konfliktu. Brez dvoma pa so iranske sile v boju z ISIS sodelovale s pešmergami stranke PUK. Iran je postal tudi glavni dobavitelj težjega orožja za Kurde, saj zahodne sile Kurde oborožujejo le z lahkim orožjem in z omejenimi količinami proti-oklepnih raket (Berman, 2016). Iran deluje v severnem Iraku tudi na političnem področju. V politični predsedniški krizi v kurdske regiji leta 2015 je Iran posredoval kot nepristranski mediator med probazanskimi in antibazanskimi skupinami. V odnosih med Kurdi in osrednjo iraško vlado Iran podpira federativna nagnjenja. Zagovarja enoten Irak in nikakor ne želi videti neodvisne kurdske države, saj ne želi spodbuditi nemirov v iranskem delu Kurdistanu (Iran's role in the Kurdistan Region, 2016).

6.2.1.3. Vpliv ZDA in Rusije

Poleg sosednjih držav, ki so imele ključen vpliv pri razvoju kurdskega vprašanja v Iraku, so na razvoj kriznega žarišča in kurdskega gibanja zelo intenzivno vplivali tudi globalni akterji. Predvsem je pomemben vpliv ZDA in tudi Rusije, ki sta iraške Kurde podpirali oziroma spregledali glede na potrebe svojih politik na Bližnjem vzhodu. Takoj po prvi svetovni vojni so imeli ključen vpliv na razvoj kurdskega vprašanja Britanci, ki so vojaško zatirali vse kurdske upore in vzpostavili državo Irak, ki je zaradi nasprotovanj med različnimi etničnimi in verskimi skupinami vedno znova zašle v notranje konflikte.

ZDA so bile v kurdske vprašanje vpletene že takoj po prvi svetovni vojni, ko je predsednik Woodrow Wilson po padcu Otomanskega cesarstva podprl zamisel o neodvisni kurdske državi. Seveda Kurdi takrat niso prišli do lastne države.

Kurdi so v zadnjih od leta 2003 naprej pomemben ameriški partner na Bližnjem vzhodu. V preteklosti pa sta bila odnosi in podpora odvisna predvsem od takratnih potreb ameriške politike.

Leta 1963 je z državnim udarom in ob domnevni ameriške pomoči oblast v Iraku prevzel general Kasim. Kasneje je sledil še en prevrat, ko je oblast prevzela stranka Bass. ZDA so Kurdom svetovale, naj podprejo vladavino tega sekularnega arabskega političnega gibanja. Kurdi z nobeno od teh vlad niso našli skupnega jezika in boji so bili neizbežni. Leta 1970 so Kurdi in Sadam Husein podpisali sporazum o avtonomiji, ki so ga Američani podpirali. Američani so sicer načeloma podpirali kurdske želje po avtonomiji, a so želeli združen in močan Irak. Med

letoma 1972 in 1973 pa je stranka Bass postala grožnja v očeh ZDA, ki so pričele financirati kurdske borbe in podpirati boj za avtonomijo. Sadam Husein je namreč s Sovjetsko zvezo podpisal sporazum o prijateljstvu in sodelovanju.

Leta 1975 je bil v Alžiru podpisan presenetljiv sporazum med Irakom in Iranom in nenadoma se je prekinila tudi ameriška in iranska pomoč Kurdom, ki so bili tako prepuščeni napadam iraške vojske in kasneje v 1980-ih ob koncu iransko-iraške vojne še hujšim, tudi kemičnim povračilnim napadom. Podpore ZDA ali mednarodne skupnosti kljub hudim zločinom proti človečnosti ni bilo.

Po iraški invaziji Kuvajta leta 1990 so se v Iraku sprožili upori proti vladi, ki so bili krvavo zatrti. Na severu na kurdskem območju so Združeni narodi poskrbeli za ustanovitev varnega območja, ki Kurdom je pridobilo določeno mero avtonomije. Ob podpori ZDA je na kurdskem območju delovala tudi opozicijska skupina imenovana Iraški nacionalni kongres. Vzpostavljena je tudi prepoved letenja nad severnim Irakom. Kurdi so uspeli ob zaščiti mednarodnih sil priti do dokajšnje avtonomije, a so se kmalu pojavila notranja nasprotja, ki so prerasla v boje med najmočnejšima kurdskega strankama. Pomembna vloga ZDA je bila tu leta 1998, ko so poskrbeli, da sta kurdske strani podpisali Washingtonski sporazum. Od takrat naprej med Kurdi ni več prihajalo do večjih notranjih bojev.

Eden najpomembnejših trenutkov v kurdsko-ameriških odnosih je bil pričetek invazije Iraka leta 2003. Turki so zavrnil prehod svojega ozemlja za odprtje severne fronte in tako so se ZDA povezale s Kurdi, ki so se skupaj z ameriški vojniki bojevali proti silam Sadama Huseina. Kurdi so v prihodnjih letih utrjevali svojo avtonomijo in tudi gospodarsko samostojnost. ZDA so vztrajale pri enotnem Iraku, s pojavom ISIS pa se je računica nekoliko spremenila. Kurdi so najpomembnejši partner v boju proti ISIS in lahko svoj položaj še bolj utrdijo in se pomikajo proti neodvisnosti. ZDA so pred pomembno odločitvijo, ali podpreti strateškega partnerja v zasledovanju svojih ciljev ali pa Kurde poskusiti prepričati, da je združen Irak prava opcija (The long, winding history ..., 2016, US – Kurdish relations, 2016).

Poleg ZDA so bili pomemben dejavnik razvoja tudi vplivi Sovjetske zveze in kasneje Rusije, ki je želela v skladu s svojo politiko do Bližnjega vzhoda igrati svojo igro in je za to s pridom uporabljala tudi kurdskega figuro. V poglavju o razvoju kriznega žarišča je bilo že opisano, da so Rusi, podobno kot Američani, Kurde podpirali, ko je bilo to v njihovem interesu. Rusija je ob krizi v Siriji in pojavu ISIS spet zelo jasno vstopila v dogajanje na Bližnjem vzhodu. V odnosu do iraških Kurdov Rusija zelo verjetno ne bo podprla neodvisnosti regije, saj se bojijo podobnih zahtev lastnih manjšin. Razlogi za intervencijo v Siriji naj bi bili želja po ohranitvi geopolitične karte Bližnjega vzhoda. Rusi ne želijo razpada držav, saj je po poročilih ruskih nacionalnih varnostnih analiz ravno to cilj ZDA. Ta pozicija je pripeljala tudi do ruske povezave z iransko vlado, ki je močna nasprotnica neodvisnega Kurdistan (Implications of Russia's Role for Iraq, 2016).

7. Odprta vprašanja kurdske avtonomije

Dolgo časa se je zdelo, kot da Kurdi nimajo druge možnosti, kot da ostanejo del iraške države. Tudi kurdski politiki so vztrajali pri retoriki, da želijo ostati del federativno urejenega Iraka s kurdsko avtonomno regijo. Turčija je bila proti kakršni koli kurdski državi. Tudi Iran je videl težavo v neodvisni kurdski entiteti. ZDA so bile zelo zadržane do te ideje, saj so videle kurdsko samostojnost kot faktor destabilizacije območja. V zadnjih letih je prišlo do premikov v odnosih, ki so to situacijo zelo spremenili. Turčija je na primer postala ključen ekonomski partner kurdske regije in je deloma in počasi pričela sprejemati težnje iraških Kurdov. Kurdi so postali ključni zaveznik ZDA pri boju proti skupini Islamska država.

Ustanovitev federalne skupnosti iraških Kurdov znotraj iraške države je ena izmed možnosti za legalno rešitev vprašanja kurdske manjšine v Iraku. Pojavlja se seveda vprašanje, ali je federalna ureditev res najboljša in ali lahko zagotovi stabilnost v Iraku po padcu režima Sadama Huseina? Ali lahko zagotovi razvoj, človekove pravice in enakost ljudi? Druga možnost, ki s seboj nosi veliko nerešenih vprašanj, je kurdska neodvisnost.

7.1. Politični razvoj Kurdov

V letih, ki so sledila ameriški invaziji in kaosu državljske vojne v Iraku, se je iraški Kurdistan profiliral kot območje miru in tolerance do etničnih manjšin. Kurdska regionalna oblast je to situacijo s pridom izkoriščala za pridobivanje političnih točk v očeh zahodnih zaveznikov in vlade v Bagdadu. Kurdska regionalna vlada je v tem obdobju začela razvijati gospodarstvo in si pri tem jemala za zgled države podobne velikosti (Dubaj, Južna Koreja), kamor so poslale tudi gospodarske misije v želji po krepitvi ekonomskih tokov (Voller, 2014, str. 103–123).

Delovanje gospodarskih misij (med drugim tudi obisk Moskve) pa lahko interpretiramo kot odraz avtonomne zunanje politike kurdske regionalne vlade, ki je formalno še vedno del iraške države. Gospodarske misije so prevzele vlogo kurdske diplomacije (Voller, 2014, str. 103–123). Uspešnost take politike se najbolj kaže v spreminjanju odnosov med Turčijo in iraškim Kurdistanom. Kurdom je uspelo razviti neko mero zaupanja kljub začetnemu nelagodju Turčije ob poteku dogodkov v Iraku. Po padcu Sadamovega režima se je vpliv Kurdov močno okrepil, ne le v iraškem Kurdistanu, ampak tudi v Bagdadu. Kurdske oblasti so želele prepričati Ankaro, da so garancija za stabilnost in gospodarski napredek za celotno regijo. Ne le to, kurdske oblasti so začele kampanjo proti PKK in njenim vdorom iz iraškega Kurdistanu v Turčijo ter so tolerirale turške vojaške operacije proti PKK na ozemlju iraškega Kurdistanu. Poleg tega je kurdska regionalna vlada turškemu podjetjem odprla vrata regije za poslovanje. Pri tem je pomembno vlogo odigralo dobro upravljanje kurdskih naftnih zalog (Voller, 2014, str. 103–123).

Gospodarsko, vojaško in politično sodelovanje med Turčijo in iraškim Kurdistanom je dolgoročno močno okrepilo samostojnost iraškega Kurdistanu v odnosu do federalnih oblasti v Bagdadu. Dokaz za to so konzulati številnih držav, ki danes delujejo v Erbilu, vključno z ameriškim. Pri tem so bile kurdske oblasti s strani Bagdada večkrat obtožene kršenja federalne zakonodaje (predvsem pri sklepanju poslov s tujimi podjetji). Najbolj odmeven primer sporov med Bagdadom in kurdsko regionalno vlado je bilo vprašanje izkoriščanja naftnih zalog. Poleg vprašanja delitve dobička od prodaje nafte je to vprašanje vsebovalo tudi problematiko določitve meja kurdske regije. Kurdska regijska vlada je namreč v svoje posle vključevala tudi

širše območje Kirkuka, kar je osrednje iraške oblasti še dodatno vznejevoljilo. Ker strani nista bili sposobni najti konsenza, se je kurdska vlada odločila za unilateralno sprejetje regionalne zakonodaje, ki naj bi urejala to področje. To je sprožilo hudo politično krizo med Bagdadom in iraškim Kurdistanom, ki je pripeljala do začasne prekinitve dobave nafte s strani iraškega Kurdistana ostalemu Iraku. Posledica teh političnih napetosti je bila zadržanost velikih naftnih korporacij glede svojega poslovanja s kurdsko regionalno vlado, vse dokler ni bil leta 2011 sklenjen posel z Exxon Mobilom (Voller, 2014, str. 103–123).

Razmah mednarodnih odnosov iraškega Kurdistana je imel vidne posledice za razvoj notranje politike. V želji, da bi se ideja o iraškem Kurdistanu kot o oazi miru in stabilnosti v regiji v svetovni javnosti še okrepila, so začele kurdske oblasti krepiti elemente liberalnosti in demokratičnosti na notranjepolitičnem področju. Kurdska regionalna vlada se je zavedala, da bo svetovna javnost veliko lažje podprla neodvisnost demokratičnega Kurdistana kot nedemokratičnega. Proces liberalizacije in demokratizacije je odigral pomembno vlogo pri privabljanju tuje gospodarske in humanitarne pomoči. Poleg tega je sedaj vlada iraškega Kurdistana postala poglavitni prejemnik pomoči kurdske diaspore. Taka politika je dolgoročno koristila centralnim oblastem kurdske regionalne vlade, saj je okrepila njen položaj v odnosu do ostalih političnih sil Kurdistana. Posledica tega je bila okrepitev centralne oblasti in pa seveda napredovanje liberalnih reform. To se kaže tudi na gospodarskem področju, kjer je uprava iraškega Kurdistana največji zapovedovalec v regiji. Najrecentnejši dokaz avtonomne zunanje politike iraškega Kurdistana je prišel do izraza pri reakciji na regionalno krizo, ki jo je povzročil vzpon ISIS (Voller, 2014, str. 103–123).

Pri procesu demokratizacije je potrebno posebej izpostaviti kurdsko diasporo, ki ves čas vrši pritisk na regionalno vlado, naj odpravi cenzuro in krepí procese liberalizacije. Ker je diaspora vpeta v mednarodne organizacije (predvsem zahodne in prodemokratske) in hkrati zaščitená pred morebitnim ustrahovanjem, se je morala regionalna vlada soočiti s kritikami demokratičnih sil in sprejeti dialog, če je želela ohraniti podporo in mednarodno pomoč (Voller, 2014, str. 103–123).

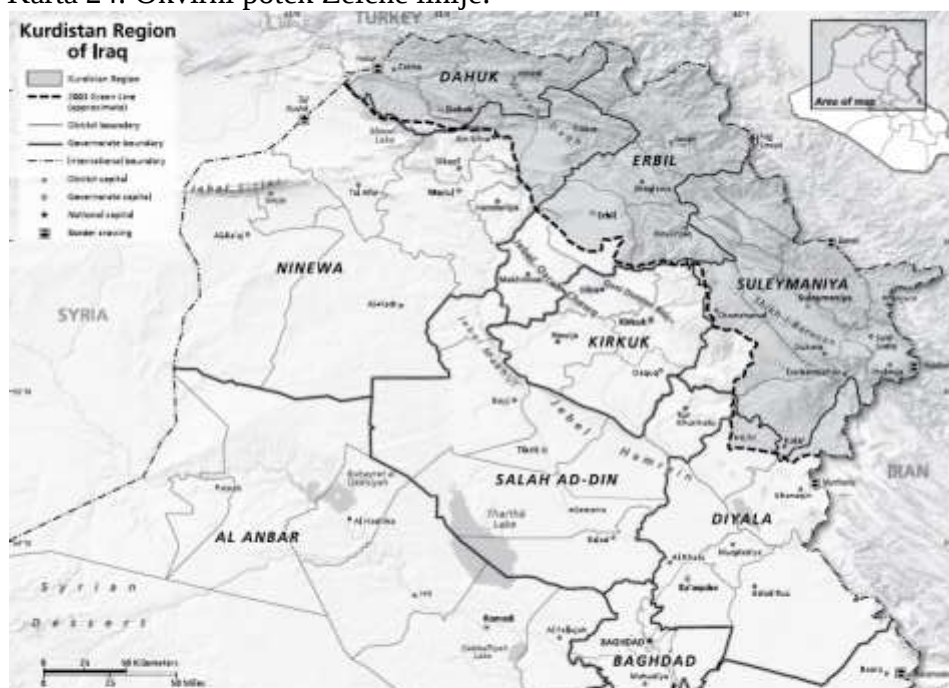
V tem kontekstu lahko razumemo tudi obnovljene poskuse oblikovanja ustave iraškega Kurdistana, saj je kurdska regionalna vlada vse do sedaj kljub sprejetju predloga ustave leta 2009 delovala nevezano na ustavo (v tem obziru je federalna iraška ustava pomanjkljiva). Prav vprašanje ustave pa je poligon, kjer se pojavljajo notranje napetosti med strankami, predvsem med Kurdsko demokratsko stranko, ki zagovarja predsedniški sistem, in Kurdsko patriotsko unijo, ki zagovarja parlamentarni sistem. Rešitev nesoglasij glede ustave je nujna za iraški Kurdistan, če se želi regija razvijati nadalje (Aziz, 2015).

7.2. Meje kurdskega območja

Sporne notranje meje v severnem Iraku med Kurdi in Arabci v Iraku so zgodovinska stalnica in jedro spora med kurdsko vlado in centralno iraško vlado. Pretekla pogajanja o obsegu kurdske avtonomije v letih 1963, 1970–1974, 1983 in 1991 so se vedno zataknila pri vprašanjih definicije območja kurdske regije, uprave nad mešanimi območji in procesov izvedbe popisov in referendumov (Bartu, 2010, str. 1329).

Uradna meja kurdske regine je t.i. Zelena linija, ki jo je iraška vojska enostransko določila po umiku iz upornega kurdskega območja v severnem Iraku leta 1991. Zelena linija, ki je prikazana na karti 23, je opisana v členu 53. A. iraškega prehodnega administrativnega zakona iz leta 2004. Zelena linija v tem zakonu omejuje območja, ki so bila v upravi kurdske regionalne vlade dne 19. 3. 2003 v provincah Dahuk, Erbil, Sulaymaniyah, Kirkuk, Diyala in Ninewa. Ta opis dokazuje, da je kurdski nadzor segal preko meja provinc Dahuk, Erbil in Sulaymaniyah, ki so običajno omenjene v kontekstu kurdskega nadzora ozemelj v Iraku. Nikjer pa ni določeno, kolikšno območje provinc Kirkuk, Diyala in Ninewa naj bi Kurdi nadzorovali (Kane, 2011, str. 7).

Karta 24: Okvirni potek Zelene linije.

Vir: Kane, 2011.

Iraška ustava iz leta 2005 je poskusila urediti odnose med glavnimi etničnimi skupinami znotraj Iraka. Dejansko stanje na terenu, kjer je iraški Kurdistan užival izredno stopnjo avtonomije že vrsto let, so uzakonili s sprejetjem ustave, ki je določila, da bo iraška republika federacija z eno federalno enoto – Kurdsko regijo. Oblikovanje dogovora o federaciji je zahtevalo opredelitev in razdelitev pooblastil med regionalno in federalno vlado. Eno najbolj perečih vprašanj nove ustave je bila razmejitev med federalnimi enotami. Ustava je zelo ohlapno opisala sporna območja, ki jih v členu 140 opisuje kot Kirkuk in ostala sporna območja. Člen 140 narekuje, da se nadzor nad spornimi območji uredi do leta 2007 z referendumom, izvedenim na teh območjih. Na podlagi priznanja dejstva, da je v desetletjih vladavine stranke Baath v severozahodnem Iraku potekalo nasilno preoblikovanje etnične podobe pokrajine, je bilo v

ustavi določeno, da bo pred vsakršno dokončno odločitvijo o razmejitvi moral najprej poteči proces etnične »rekonstrukcije«, kar v bistvu pomeni dearabizacijo prizadetih območij. Proces dearabizacije je bil zaupan Komisiji za normalizacijo statusa Kirkua (največjega mesta na spornem mejnem območju). Šele po uspešnem zaključku te faze, ki je bila prvotno postavljena v leto 2007, bi nastopila faza razmejitve, ki bi vključevala referendum. Kljub tem, da se je do leta 2007 na sporno ozemlje vrnilo več kot 100.000 Kurdov, je federalni parlament sprejel odločitev o prenosu pooblastil glede odločitve, kdaj naj bi bila prva dearabizacija zaključena na ustavno sodišče in tako uspešno prestavil datum referenduma v prihodnost.

Do konca leta 2008 je bilo jasno, da se člen 140 ne bo mogel izvesti brez dodatnih pogajanj in političnega konsenza referendumskih vprašanjih in volilnih enotah (province, okraji) (Kane, 2011 str. 7; Bartu, 2010, str. 1329–1331).

Na terenu so bile stvari zapletene, saj je kurdska regionalna vlada že vse od ameriške invazije leta 2003 nadzorovala ozemlja, za katerega je trdila, da so historično del iraškega Kurdistana. Kurdska regionalna vlada je pri tem vztrajala tudi po sprejetju iraške ustave, kar je vodilo v konfrontacijo s federalnimi oblastmi (Bartu, 2010, str. 1330).

Po padcu Huseinovega režima je ameriška vojska kurdskim silam dovolila vstop v province Ninewa, Kirkuk, Salah ad-Din in Diyala, kjer naj bi v varnostnem vakuumu poskrbeli za red in mir. Te enote so se izkazale za zelo učinkovite in so bile pomemben obveščevalni partner za ameriško vojsko, vendar pa so vzbudile tudi močan odpor pri določenih skupinah prebivalcev, ki so kurdsko prisotnost razumeli kot nasilno širjenje teritorialnih zahtev. Kljub tem trenjem je v letih 2004 in 2007 kurdske varnostne sile za pomoč prosila tudi centralna iraška vlada kot del boja proti upornikom v provincah Ninewe in Diyala. Kurdi so utrdili svoj administrativni položaj v spornih provincah na provincialnih volitvah leta 2005, ki so jih sunitski Arabci bojkotirali in s tem omogočili Kurdom popolno prevlado. Območja pod kurdskim nadzorom so prikazana na karti 24 (Kane, 2011 str. 8–9).

S stabilizacijo razmer v Iraku in okrepitvijo federalne vlade je postalo vprašanje razmejitve čedalje bolj problematično. Zelo sporne so bile pogodbe za izkoriščanje nafte med kurdsko vlado in tujimi podjetji, ki so v provincah Kirkuk, Ninewe in Salah ad-Din segale tudi preko Zelene linije. Spori glede delitve dobička od nafte, prilaščanja političnih pooblastil s strani kurdske regionalne vlade in pa kršenje določil iraške ustave glede meje so kulminirali jeseni leta 2012, potem ko kurdska regionalna vlada ni sprejela zahtev federalne vlade po predaji oblasti nad specifičnimi spornimi območji. Prišlo je do manjših oboroženih spopadov, vendar sta si obe strani prizadevali za zmanjšane napetosti (Iraqi Kurdish leader says ..., 2012).

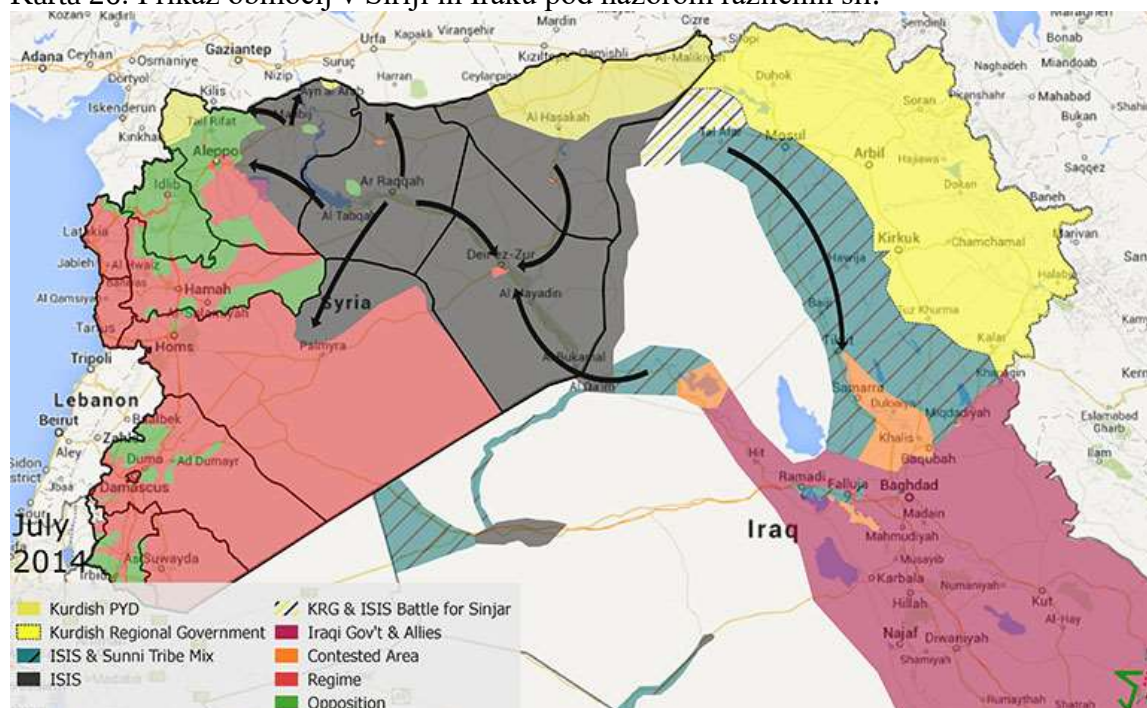
Karta 25: Prikaz območij kurdskega nadzora v letih 2003–2008.

Vir: Kane, 2011.

Stvari so se dramatično spremenile z veliko ofenzivo Islamske države v Levantu poleti leta 2014, ko so sile ISIS pregnale iraško vojsko s severa države in osvojile med drugim mesta Kirkuk, Mosul in Tikrit. V naslednjih mesecih so se pešmerge izkazale za edino silo, sposobno zoperstaviti se silam ISIS. Podprte z ameriško močjo, so pešmerge v seriji ofenziv naslednje leto osvobodile Kirkuk in tako močno razširile območje pod nadzorom kurdske regionalne vlade. Na karti 25, ki prikazuje stanje na terenu sredi leta 2014, je vidno, da se je ozemlje pod kurdskim nadzorom (rumena barva) razširilo proti jugu v provincah Ninewa, Kirkuk in Diyala. Iraška vlada, sama zapletena v boje z ISIS, se mora vsaj za zdaj sprijazniti s tem, čeprav posamezne skupine arabskih politikov opozarjajo na problem in problematizirajo delovanje kurdske sil – pešmerg (Shea, 2016).

Karta 26: Prikaz območij v Siriji in Iraku pod nadzorom različnih sil.

Vir: Julian Weiss' 15 helps organizations ..., 2014.

7.3. Vprašanje neodvisnosti

Vprašanje neodvisnosti iraških Kurdev je eno ključnih v Iraku in na celotnem Bližnjem vzhodu. Od vzpostavitve šibke federativne države Irak leta 2005 se je kurdska regionalna vlada (KRG – Kurdish Regional Government) pomikala proti po mnenju mnogih analitikov in samih Kurdev zelenemu končnemu stanju: neodvisnosti. Kurdi so izkoristili dvoumno iraško ustavo, marginalizirano sunitsko arabsko skupnost, sektaške konflikte in disfunkcionalno iraško vlado, da so razvili lasten energetski sektor, prevzeli de facto kontrolo nad spornimi območji in zgradili mrežo vplivnih podpornikov. Ti trendi so bili še nekoliko močnejši ob grožnji Islamske države, ki je Kurdom kot najuspešnejšim borcem proti tej grožnji omogočila pridobivanje mednarodne vojaške pomoči in oblikovanje zavezništov ter razširitev območij pod svojo kontrolo (Natali, 2015).

Ob podrobnejšem pregledu dogajanja je jasno, da gre pri vprašanju neodvisnosti in suverenosti kurdske regije za zapleten scenarij z mnogimi zakonskimi, ekonomskimi in geopolitičnimi omejitvami. KRG je uspela okrepiti svojo notranjo neodvisnost in pridobiti določeno mero mednarodnega priznanja, a kurdsko območje ostaja zaprta celinska regija brez zunanje suverenosti in predvsem v ekonomskem pogledu zelo odvisna od Iraka oziroma drugih sosednjih držav. To kaže na to, da stopnja avtonomije oziroma neodvisnosti ni preprosto določena enostransko s strani kurdske elite, ampak je vezana predvsem na zahteve in dogovore z močnimi regionalnimi državami in mednarodnimi silami. Vzdrževanje statusa quo je bilo za KRG tudi prednost. Znotraj šibke iraške države je kurdsko območje pridobivalo na prepoznavnosti kot t.i. »Drugi Irak« in KRG je vodila nacionalistično kampanjo, temelječo na viktimizaciji, nacionalnem boju proti Bagdadu, teritorialnih širitvah in rastjo gospodarstva (temelječega na netransparentnem trgovanju z nafto) (Natali, 2015).

KRG je od leta 2005 naprej zelo intenzivno razvijala lastni energetski sektor, ki bi ji zagotovil ekonomsko neodvisnost od iraške vlade. V regijo so privabili mednarodna naftna podjetja, gradili naftno infrastrukturo, se priključili na iraško-turški naftovod (v lasti iraške vlade), s Turčijo izpogajali dolgoročen energetski sporazum in pridobili de facto nadzor nad Kirkukom in njegovimi naftnimi polji. Bagdad sicer vztraja pri nadzoru nad vsemi naftnimi viri in transparentnem naftnem sektorju v KRG, ki bi prispeval v iraški proračun. Kurdska vlada pa posluje mimo centralne vlade in vztraja na lastnem nadzoru nad nafto. V septembru 2015 je KRG uspešno izvažala 620.000 sodčkov nafte na dan (460.000 iz naftnih polj pod upravo KRG in 200.000 iz kirkuških polj pod upravo Iraq's North Oil Company). KRG je poleg lastnega naftnega dobička pridobivala tudi sredstva od iraške naftne industrije, saj ustava določa, da gre 17 odstotkov iraškega proračuna kurdske regiji, kar je povečalo njen letni proračun iz 2,5 milijarde dolarjev na 13 milijard (Natali, 2015).

Kurdske napore niso zadostovali za ekonomsko neodvisnost od Iraka. Iraška vlada je (vsaj začasno) ukinila kurdske del proračuna, kar predstavlja kar 95 odstotkov operativnih stroškov kurdske regionalne vlade. Neposredni vpliv se pozna v notranji nestabilnosti in zmanjšani ekonomski vitalnosti kurdske regije. Kurdska vlada je ostala brez sredstev, s katerimi lahko upravlja. Povečala se je zadolženost regije in razkrila se je velika mera korupcije v netransparentnem poslovanju s kurdsko nafto. Situacija je pripeljala tudi do nasilnih uporov prebivalstva v provinci Sulaymaniyah (Natali, 2015).

Kurdi so ob širitvi svojega ozemlja odgovorni za nadzor in administracijo več kot 1000 kilometrov dolgo mejo z Islamsko državo in sunitskimi arabskimi nacionalističnimi skupinami. Kurdi so sicer deležni vojaške podpore ZDA in drugih držav, vendar pa ni zagotovil o trajanju te podpore. Varovanje meja in boj z Islamsko državo je tudi velik strošek za KRG, kar še poslabšuje ekonomsko situacijo v regiji (Natali, 2015).

Opisani razvoj na terenu je okrepil regionalno odvisnost KRG predvsem od Turčije in Irana. Turčija, ki se resno ukvarja s svojim lastnim kurdskim vprašanjem (PKK), je najpomembnejši trgovski partner KRG, zamajani odnosi na tej relaciji bi imeli za Kurde resne negativne posledice. Turško-kurdska naveza je toliko bolj ranljiva, saj v veliki meri temelji na osebnostih vezah med predsednikom KRG Barzanijem in turškim predsednikom Erdoganom. Iran, ki ima dogo mejo s provincama Sulaymaniyah in Erbil, je tudi pomemben partner za Kurde. Čeprav je ekonomsko sodelovanje manjše, ima Iran tudi političen vpliv na kurdsko regijo in s svojimi vojaškimi enotami sodeluje pri bojih z Islamsko državo (Natali, 2015).

Nadaljnji razvoj kurdskega vprašanja v Iraku lahko s seboj prinesel več različnih scenarijev z različnimi posledicami. Trije možni scenariji bi bili:

- iraški Kurdi skušajo po mirni poti in ob mednarodni podpori priti do t.i. zaslužene suverenosti;
- iraški Kurdi enostransko razglasijo neodvisnost, kar lahko hitro sproži konflikt znotraj Iraka in vplete tudi druge regionalne sile;
- kurdska regija ostane del šibke iraške države in razvija avtonomno oblast ter lastno gospodarstvo v regionalno urejenem Iraku (Fonk, 2015).

Zelo težko je napovedati prihodnji razvoj okoli vprašanja kurdske neodvisnosti in suverenosti v Iraku. Prvi scenarij zaslužene suverenosti poteka v več korakih. Prvi korak je poznan kot deljena suverenost, ki v kurdske regiji formalno obstaja od sprejetja ustave leta 2005. Iraška vlada in kurdska regionalna vlada si kot državna in poddržavna entiteta delita suvereno avtoriteto na območju. Drugi korak zaslužene suverenosti je vzpostavljanje institucij. V iraškem Kurdistanu so se od nastopa prve vlade leta 1992 razvijale samo institucije vlade. V letu 2006

je KRG ustanovila ministrstvo za znanje zadeve, ki ima 13 predstavništev po svetu (med drugim tudi v ZDA in Združenem Kraljestvu), ki predstavljajo teritorij brez priznanja mednarodne skupnosti. V Erbilu je 23 tujih ambasad (ZDA, ZK, Rusija, Nemčija, Turčija, Iran in Kitajska) in drugi častni konzulati. Kurdi so v severnem Iraku razvili delujočo de facto državo z lastnim političnim sistemom in tudi zunanjo politiko. Tretji korak pri razvoju suverenosti je končna določitev statusa določenega teritorija. To se lahko zgodi z referendumom ali ob mednarodni mediaciji med državno in poddržavno enoto. Ta korak bo v primeru iraškega Kurdistanu zelo zahteven, saj iraška ne podpira vlada neodvisnosti in suverenosti območja, prav tako so večinoma proti tudi sosednje države (Turčija, Iran in Sirija). Podpore za odcepitev ni niti od kurdske zaveznice ZDA, ki vztraja pri združenem Iraku. Vseeno pa Kurdi, ki so naredili velik napredek na poti k razvoju suverenosti, verjetno ne bodo opustili želje po lastni državi (Fonk, 2015).

V kolikor Kurdi razglasijo neodvisno in suvereno državo, bo verjetno prišlo do neke vrste konflikta med kurdsko regijo in centralno iraško vlado, ki neodvisnega Kurdistanu ne bo sprejela (Fonk, 2015). Iran kurdske države ne bo podprl, saj ima svojo lastno kurdsko manjšino, ki se tudi z nasiljem bori za več pravic. Iran se boji spodbude lastne kurdske manjšine k še intenzivnejši dejavnosti. Kurdska stranka Kurdistan Free Life Party (PJAK) že od leta 2004 vodi nasilno kampanjo za povečanje avtonomnih pravic za Kurde v Iranu. Iranska vojska je imela leta 2005 100 vojaških žrtev. Boji se nadaljujejo do danes. Iran bi lahko celo vojaško posredoval, za kar sicer ne bi bilo veliko možnosti, v kolikor bi imeli Kurdi mednarodno podporo (ZDA, Izrael) (Fonk, 2015). Turčija ima podobne zadržke, vendar pa se je odnos do iraškega Kurdistanu nekoliko umiril (Turčija ima velik vpliv in ekonomske koristi), kar morda pomeni, da bi Turčija kurdsko državo celo pasivno sprejela. To je tesno povezano s turškim kurdskim vprašanjem. V kolikor se bo spor med PKK (Delavsko kurdsko stranko) in turškimi oblastmi umiril, bi znala biti Turčija nekoliko bolj naklonjena neodvisnemu iraškemu Kurdistanu (Fonk, 2015). Sirijska vlada sicer ne bo sprejela kurdske države, vendar pa tudi ne bi uspela nikakor posredovati, saj je preokupirana z državljansko vojno in Islamsko državo na svojem teritoriju (Fonk, 2015).

Bolj miren potek osamosvajanja iraških Kurduv bi lahko zagotovila mednarodna skupnost. Verjetno bi bila potrebna tudi prisotnost mednarodnih sil na terenu (Fonk, 2015). Stabilnost v samem iraškem Kurdistanu bi bila ob razglasitvi neodvisnosti verjetno zelo močno zamajana. Trenutno so stranke v regiji v dobrih odnosih, a ob hujših zunanjih pritiskih bi lahko prišlo do ponovnih nesoglasij. Iraška vlada bi ob odcepitvi kurdske izgubila zelo pomembne naftne zaloge in druge vire ter skoraj 20 odstotkov ozemlja. Takšna situacija bi lahko hitro pripeljala do oboroženega konflikta. Trenutno so iraške obrambne sile v zelo slabem stanju in vpete predvsem v boje z Islamsko državo in se ne bi mogle borovati na dveh frontah (Fonk, 2015).

Razreševanje vprašanja kurdske neodvisnosti in suverenosti bo verjetno še zelo turbulenten proces v že tako turbulentnem območju. V kolikor je možna relativno mirna pot h kurdski državi, bi ta na Bližnji vzhod lahko prinesla tudi določeno mero stabilnosti. Pogoji za to so sicer dobri odnosi s Turčijo in, v kolikor je le mogoče, z Iranom. Dejavniki, ki bo zelo vplivali na razvoj kurdske suverenosti, je čas, saj se v naslednjih letih lahko razmere na Bližnjem vzhodu zelo spremenijo in tako ponudijo drugačne scenarije za razrešitev tega vprašanja.

8. Zaključek

Političnogeografska analiza Severnega Iraka s poudarkom na kurdski regiji je razkrila, da gre za območje z zelo kompleksnimi preteklimi in nedavnimi političnimi, socialnimi in ekonomskimi procesi. Območje, ki se v zadnjem desetletju profilira kot »drugi Irak«, je z visokimi gorami in obilico vodnih virov od preostanka države drugačno že po fizičnogeografskih dejavnikih. Kurdi imajo tudi povsem drugačne etnične korenine kot večinsko arabski Irak, popolnoma drugačen jezik in zgodovino, vezano na širšo kurdsko narodnostno skupino izven Iraka. Gre za posebno območje v Iraku, ki je že desetletja vpeto v konflikte in narodnoosvobodilni boj.

Z analizo kriznega območja je bil prikazan potek krize, njene ekstenzivne posledice in dejavniki, ki so vplivali na krizo in tudi na splošni politični in ekonomski razvoj kurdske regije. Ugotovljeno je bilo, da so na razvoj krize močno vplivali tako notranji kot tudi zunanji dejavniki. Na prvi pogled se sicer zdi, da so notranji dejavniki, nehomogenost iraške države, neenotnost iraških Kurdev samih in razporeditev naravnih virov (predvsem nafte) tisti, ki so najbolj ključni za razvoj kriznega območja. Po podrobnejši analizi razvoja krize in samih zunanjih dejavnikov pa je jasno, da so zunanji dejavniki prav tako močno vplivali na dinamiko razvoja kriznega območja. Politične odločitve Turčije, Irana in mednarodnih sil, predvsem ZDA in Rusije, so odločilno vplivale na uspeh kurdskega boja proti iraškim centralnim oblastem. Države so Kurde v Iraku podpirale ali jim odrekale pomoč glede na njihove strateške potrebe. V geopolitičnem smislu so bili Kurdi v Iraku kmet na šahovnici, ki so ga regionalni in globalni akterji brez pomisleka žrtvovali.

Postavljena je bila hipoteza:

- Zunanji dejavniki (vplivi sosednjih držav in globalnih akterjev) so odločilno vplivali na dinamiko razvoja kriznega žarišča na kurdskem območju v severnem Iraku.

Hipotezo lahko potrdimo. Potrebno je dodati, da je težko določiti, kateri dejavniki so bili bolj odločilni pri razvoju tega kompleksnega kriznega žarišča, saj so različni dejavniki različno močno vplivali na situacijo v različnih časovnih obdobjih. Jasno pa je, da je za Kurde ključna mednarodna intervencija v Iraku leta 1991, ki je omogočila pričetek razvoja avtonomne kurdske regije.

Poleg kriznega žarišča se je diplomsko delo osredotočilo tudi na politični in ekonomski razvoj kurdske regije v Iraku kot de facto države. Postavljena je bil hipoteza:

- Kurdska federativna regija je notranje razvila dejavnike državnosti in bi lahko ob ugodnih regionalnih (odnosi s sosedami) in globalnih političnih (podpora mednarodne skupnosti) pogojih postala samostojna država.

V severnem Iraku se je izoblikovala federativna regija iraški Kurdistan, ki ima z ustavo podprto veliko mero avtonomije znotraj iraške države. Potrditi oziroma ovreči navedeno hipotezo nam je pomagala analiza elementov, ki naj bi jih izpolnjevala enota s statusom države. Kurdska regija ima svoje ozemlje, vendar pa meje predvsem znotraj Iraka še zdaleč niso jasno določene. Kurdska vlada je v sporu z iraško glede spornih območij, ki si jih lastita obe. Situacijo na terenu je s pojavom Islamske države še nekoliko bolj kompleksa. Kurdska regija torej nima jasno določenih meja.

V regiji je stalno naseljeno prebivalstvo, ki z mlajšimi generacijami čuti vedno večjo pripadnost novi kurdski regini in nikakor ne več Iraku. Kurdska vlada se trudi poskrbeti za enakopravne pravice vseh prebivalcev v regiji, kjer je veliko nekurdskih manjšin. Kurdi so uspeli od leta 1991 oblikovati trdno politično in administrativno strukturo, ki je dokaj dobro vodila regijo, saj se je ta razvila v otok zmernega miru in stabilnosti v drugače zelo turbulentni regiji.

Ekonomski napredek kurdske regije je povsem odvisen od razvoja naftne industrije. Razvile so se tudi druge gospodarske panoge, kot so gradbeništvo, turizem in kmetijstvo. Veliki vložki so bili narejeni v infrastrukturo, ki podpira rast gospodarstva. Vendar pa so prihodki od nafte tisti, ki določajo uspeh kurdske ekonomije. Velika slabost te ekonomije je popolna odvisnost od Iraka, Turčije in tudi Irana. Kot se je pokazalo v zadnjih letih, je kurdsko gospodarstvo zelo labilno in podvrženo korupciji, kar sproža tudi družbene nemire v regiji. Kurdska vlada se zelo trudi vzdrževati lastne zunanje politične odnose z različnimi državami po svetu. Kljub tem političnim naporom pa ni jasne podpore za kurdsko neodvisnost in suverenost. Ravno nasprotno, Turčija in Iran sta proti kakršni koli kurdski samostojni entiteti, ZDA in tudi drugi mednarodni akterji prav tako zagovarjajo enoten Irak in si ne želijo kurdske odcepitve.

Na podlagi zgoraj povzetih ugotovitev navedene hipoteze ne moremo nedvoumno potrditi. Kurdska regija je na nekaterih notranjih področjih res razvila močne elemente državnosti in v literaturi se omenja kurdska »de facto« država. Dva velika izziva za razvoj države pa predstavljajo nedoločene meje in labilno ter močno od zunanjih dejavnikov odvisno gospodarstvo. Ob dobrih odnosih z vsaj eno izmed sosed (predvsem Turčija kot najmočnejši gospodarski partner) in močno mednarodno podporo pa je scenarij suverene kurdske države mogoč scenarij.

V severnem Iraku je sedaj eno izmed glavnih odprtih vprašanj možnost formacije suverene kurdske države, kar lahko pripelje do izbruha nove krize, saj Irak in druge okoliške države ne bodo zlahka sprejele odcepitve kurdske regije.

9. Summary

The political geographic analysis of Northern Iraq with an emphasis on the Kurdish region has revealed that it is an area with very complex former and current political, social and economic processes. The area, deemed as “Second Iraq” in the past decade, differs from the rest of the country with its physiographic factors such as its high mountains and an abundance of water resources. The Kurds also have a completely different ethnical background than the mostly Arab rest of Iraq. They have a different language and their history is linked to the broader Kurdish ethnic community outside of Iraq. This is a special zone in Iraq that has been engaged in conflicts and national liberation struggles for decades.

The analysis of the region in crisis illustrated the course of the crisis, its extensive consequences and elements that impacted the crisis itself and the general political and economic development of the Kurdish region. It was found that the development of the crisis was strongly influenced by internal as well as external factors.

At first glance, it seems that internal factors such as the disunity of the Iraqi state and the Iraqi Kurds themselves and the distribution of natural resources (especially oil) are the ones that have had the most impact on the development of the region in crisis. However, a more detailed analysis revealed that the crisis was just as strongly influenced by the external factors as well.

The political decisions of Turkey, Iran, and international powers, especially the US and Russia were key for the success of the Kurdish battle against Iraqi central authorities. These countries have offered or refused help to the Kurds in Iraq depending on their own strategic needs. In the geopolitical sense, the Kurds in Iraq have been pawns on the chessboard that regional and global players would sacrifice without hesitation.

The set hypothesis stated:

External factors (influences of neighbouring countries and global players) have had a crucial impact on the dynamic of the development of the region in crisis in the Kurdish area of northern Iraq.

This hypothesis can be confirmed. It should be noted, though, that it is difficult to determine which factors were decisive for the development of the crisis, as numerous factors influenced the situation differently and in during various time periods. However, it is clear that the international intervention in 1991 was crucial for Kurds, since it enabled the beginning development of the autonomous Kurdish region.

The thesis also focused on the political and economic development of the Kurdish region in Iraq as a de facto state. The following hypothesis was set:

The Kurdish Federal Region has developed internal elements of statehood and could become an independent country pending favourable regional (relations with neighbouring countries) and global political (international support) terms.

A federative region known as Iraqi Kurdistan has formed in northern Iraq with a high degree of autonomy within the Iraqi state, as approved by the constitution. By analysing the various elements a unit with the status of a state should possess, we were able to confirm or deny the hypothesis.

The Kurdish region has its own territory, but its borders are not clearly defined, especially within Iraq. Kurdish and Iraqi authorities are still in conflict about some disputed areas, to which they both lay claim. The situation has only become more complex with the emergence of the Islamic State.

Younger generations of the region's inhabitants feel a growing loyalty to the new Kurdish reign. Since there are many non-Kurdish minorities in the region, the Kurdish government is trying to ensure equal rights for everyone. Since 1991, Kurds have been able to establish a firm political and administrative structure, which has been leading the region quite successfully, as it developed into an island of moderate peace and stability within an otherwise very turbulent area.

The economic development of the Kurdish region is completely dependent on the oil industry. Other sectors have also been developed, such as construction, tourism, and agriculture. A lot of investment has been made in an infrastructure that will support economic growth. However, oil revenue is still the deciding factor for the success of the Kurdish economy. A great disadvantage of this economy is its dependence on Iraq, Turkey, and Iran. Recent years have shown that the Kurdish economy is very unstable and frequently subject to corruption, which often triggers social unrest in the region. Kurdish authorities are trying to maintain their own political relations with different countries around the world, but there is still no clear sign of support for Kurdish independence and sovereignty. On the contrary, Turkey and Iran are against any kind of Kurdish independence, while the US and other international players advocate a unified Iraq and do not favour a Kurdish secession.

Based on these findings, we were unable to unequivocally confirm the second hypothesis. While the Kurdish region has developed some strong internal elements of statehood and is even mentioned as a "de facto" state in literature, two major challenges are still its undefined borders and an unstable economy. However, with good relations with at least one of its neighbouring countries (especially Turkey as the strongest economic partner) and strong international support, the scenario of a sovereign Kurdish state is still possible.

The possibility of the formation of a sovereign Kurdish state in northern Iraq is now one of the biggest issues that could lead to the outbreak of a new crisis, since Iraq and the other neighbouring countries most likely will not accept the region's succession willingly.

10. Literatura in viri

Al Taiee, T ., Alhamdani, A., 2007. Morphological Variations of a Certain Tigris River Reach For Different Periods in Iraq. Research Center For Dams and Water Resources, Mosul University Mosul , Iraq. URL: http://balwois.com/balwois/administration/full_paper/ffp-507.pdf (Citirano 10. 10. 2010).

Anderson. L., Stansfield G., 2004. The Future of Iraq – Dictatorship, Democracy, or Division?. New York (USA), Palgrave Macmillan, str. 155 – 183.

Arabs Accuse Kurds of Exploiting War With Islamic State to Grab Land. URL: <http://www.wsj.com/articles/ethnic-tensions-flare-in-iraqi-city-of-sinjar-after-kurdish-led-offensive-pushes-islamic-state-out-1448361003> (Citirano 10. 7. 2016).

Autonomous Region Kurdistan. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Autonomous_Region_Kurdistan_en.png (Citirano 10. 11. 2010).

Aziz, S., 2015. The Kurdish Constitution: A Struggle for Power. URL: <http://fikraforum.org/?p=7160#.V7dErJh96U1> (Citirano 20. 7. 2016).

Bartu, P., 2010. "Wrestling With the Integrity of A Nation: The Disputed Internal Boundaries in Iraq". International Affairs, 86, 6, str. 1329 – 1343.

Bengio, O., 1990. The Iraqi Kurds: The Struggle for Autonomy in the Shadow of the Iran – Iraqi Conflict. Immigrants & minorities, 9, 3, str. 249 – 268.

Berman L., 2016. The Iranian Penetration of Iraqi Kurdistan. URL: <http://jcpa.org/article/the-iranian-penetration-of-iraqi-kurdistan/> (Citirano 22. 5. 2016).

Bruinessen, M. van., Kurds, states, and tribes. Utrecht University. URL:<http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Kurds,%20states,%20tribes.htm> (Citirano 13. 4. 2011).

Bruinessen, M. van., 1991. Kurdish Society and the Modern State: Ethnic Nationalism Versus Nation-building. URL: https://www.academia.edu/2521937/Kurdish_society_and_the_modern_state_ethnic_nationalism_versus_nation-building (Citirano 27. 08. 2016)

Bufon. M., 2004. Med teritorialnostjo in globalnostjo: sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno – raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 163 – 167.

Bufon. M., 2007. Osnove politične geografije. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno – raziskovalno središče, Založba Annales, str. 83 – 102.

Case Study: The Anfal Campaign (Iraqi Kurdistan). URL: http://www.gendercide.org/case_anfal.html (Citirano 8. 1. 2011).

Central Statistics Organization and Information Technology. URL: <http://cosit.gov.iq/english/> (Citirano 20. 11. 2010).

Claims in Conflict – Reversing Ethnic Cleansing in Northern Iraq. 2004. Human Rights Watch. URL: <http://www.hrw.org/en/node/11985/section/1> (Citirano 14. 3 2012)

Comprehensive Food Security and Vulnerability Analysis in Iraq. 2008. United Nations World Food Programme. URL: <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/ena/wfp192521.pdf> (Citirano 14. 3 2012).

Dahlman. C., 2002. The Political Geography of Kurdistan. Eurasian Geography and Economics, 43, 4, str. 271 – 299.

Deschner. G Kurdi, narod brez države – Zgodovina in upanje. Ljubljana, Modrijan založba, 304 str.

Dežele in ljudje: Jugozahodna in južna Azija. 1995. Ljubljana, Založba Mladinska knjiga, 171 str,

Ethnic map of Iraq. URL: <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/images/iraq-ethnic-map2.jpg> (Citirano 3. 12. 2010).

Finlayson. B. L., Peel. M. C., McMahon. T. A., 2007. Updated world map of the Köppen – Geiger climate classification. URL: <http://www.hydrol-earth-syst-sci.net/11/1633/2007/hess-11-1633-2007.html> (Citirano 13. 10. 2010).

Fonk, Z. R., 2015. Iraqi Kurdistan Independence: Effects on Regional Stability. Master's Capstone Theses. American Public University Charles Town, Charles Town, str. 78

Frelj, R., 2012. Vloga Turčije v konfliktu v Kurdistanu. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 48 str. URL: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_frelj-rok.pdf (Citirano 10. 10. 2014)

Galbraith, W. P., 2007. The end of Iraq. London, Simon & Schuster, 260 str.

Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds - A Middle East Watch Report. 1993. Human Rights Watch. URL: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1993/iraqanfal/> (6. 1. 2011).

Global Security: Kurdistan Democratic Party. URL: <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/kdp.htm>, (Citirano 20. 1. 2011).

Global Security: Operation Desert Strike. URL: http://www.globalsecurity.org/military/ops/desert_strike.htm, (Citirano 20. 1. 2011).

Gökalp, D., 2014. Institutional Restructuring, Social Change and Gender in Iraqi Kurdistan: Notes from the Field. URL: <http://blogs.lse.ac.uk/mec/2014/06/27/institutional-restructuring-social-change-and-gender-in-iraqi-kurdistan-notes-from-the-field/> (Citirano, 27. 08. 2016)

Implications of Russia's Role for Iraq, KRG. URL: <http://auis.edu.krd/iris/events/implications-russias-role-iraq-krq> (Citirano 10. 7. 2016).

Irak Economic Activity, 2010. URL: http://www.lib.utexas.edu/maps/atlas_middle_east/iraq_econ.jpg (Citirano 12. 12. 2010).

Irak Land Use. 2010. URL: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_land_use_2003.jpg (Citirano 12. 12. 2010).

Iraq - general information. URL: <http://www.geohive.com/cntry/iraq.aspx> (Citirano 23. 01. 2015)

Iraq mean annual precipitation. URL: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/SKAR64GDH4?OpenDocument&rc=3&cc=irq> (Citirano 14. 10. 2010).

Iraq and surrounding: Reference Map. URL: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/LPAA894CGB?OpenDocument&rc=3&emid=ACOS-635P5D> (Citirano 2. 10. 2010).

Iraq in figures, 2008. Republic of Irak ministry of planning. URL: <http://cosit.gov.iq/english/pdf/2008/allreports/IRAQ%20IN%20FIGURE.pdf>, (Citirano 20. 11. 2010).

Iraq Kurdistan – Caught in the Whirlwind – Torture and Denial of Due Process by the Kurdish Security. 2007. New York, Human Rights Watch, 57 str.

Iraq No – Fly Zone. URL: http://www.107aw.af.mil/shared/media/ggalleries/hires/afg_021215_005.jpg (Citirano 10. 10. 2010).

Iraq tensions added to regional turmoil. URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/iraq-tensions-added-to-regional-turmoil.aspx?pageID=238&nID=35108&NewsCatID=352> (Citirano 5. 7. 2016).

Iraq. URL: <http://www.citypopulation.de/Iraq.html> (Citirano 10. 10. 2010).

Iraq: Mean Maximum Temperature. URL: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/SKAR64GDKG?OpenDocument&rc=3&cc=irq> (Citirano 14. 10. 2010).

Iraq: Mean Minimum Temperature. URL:
<http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/SKAR64GDVQ?OpenDocument&rc=3&cc=ir>
q (Citirano 14. 10. 2010).

Iraqi Kurdish Civil War. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Iraqi_Kurdish_Civil_War
(Citirano 10. 7. 2016)

Iraqi Kurdish leader says region will defend itself, 2012. Reuters Editorial. URL:
<http://www.reuters.com/article/us-iraq-kurds-idUSBRE8AG0I220121118> (Citirano 5. 7.
2016).

Iraqi Kurdistan's Economy: Overview, 2013. URL:
<http://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/1/state6775.htm> (Citirano, 10. .7. 2016)

Iraqi oil 2003. URL: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_oil_2003.jpg
(Citirano 10. 7. 2016)

Iraqi Opposition. URL: <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/opposition.htm>
(Citirano 10. 1. 2011).

Iraq Topography. URL:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f2/Iraq_Topography.png (Citirano 10. 10.
2010)

Izady, M.R., 1992. The Kurds: a concise handbook. Washington, Taylor & Francis, 268. str.

Izady, M.R., 2008. Land & Environment – Geology. URL:
<http://www.kurdistanica.com/?q=node/51> (Citirano 29. 1. 2010).

Kafala, T., 2003. The Iraqi Baath party, BBC News Online. URL:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2886733.stm (Citirano 14. 3 2012).

Kane, S., 2011. Iraq's Disputed Territories – A View of The Political Holizon and Implications
for The U.S. Policy. Washington DC, Unيتد States Institute of Peace, 72 str.

Katzman, K., Blanchard, C. M., 2005. Iraq: Oil – For – Food Program, Illicit Trade, and
Investigations. Congressional Research Service. URL: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/>
(Citirano 14. 3 2012).

Kaya, I., The Euphrates – Tigris basin: An overview and opportunities for cooperation under
international law. URL: <http://ag.arizona.edu/OALS/ALN/aln44/kaya.html#geography>
(Citirano 10. 10. 2010).

Kirkuk. URL: <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/kirkuk.htm> (Citirano 7. 7.
2016).

Košir, B., 2008. Kurdi – Pandorina skrinjica. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v
Ljubljani, Filozofska Fakulteta, Oddelek za Sociologijo.

Krkuklu, M. S. Turkmen of Iraq, 2007. Dublin, Ireland, URL:
http://www.turkmen.nl/1A_Others/Turkmen_of_Iraq_Part_I.pdf, (Citirano 1. 12. 2010).

Kurdish Elections. URL; <http://thekurdishproject.org/history-and-culture/kurdish-democracy/kurdish-elections/> (Citirano 16. 8. 2016)

Kurdistan information center - Statistical office. URL: <http://www.krso.net/> (Citirano 23. 11. 2010).

Kurdistan Region – Economic Development Assessment. 2008. United States Agency for International Development, 145 str. URL: <http://kurdistantheotheriraq.com/usaid.pdf> (Citirano 12. 2010).

Kurdistan's Political Armies: The Challenge of Unifying the Peshmerga Forces. URL:
<http://carnegie-mec.org/2015/12/16/kurdistan-s-political-armies-challenge-of-unifying-peshmerga-forces/in5p> (Citirano 2. 5. 2016).

Lortz, M. G., 2005. Willing to Face Death: A History of Kurdish Military Forces – the Peshmerga – from the Ottoman Empire to Present – Day Iraq. The Florida State University, College of Social Sciences, Department of International Affairs. URL:
http://digitool.fcla.edu/R/IEX9J1JNGG5NRYUXC8TCNICNET547Y8THMFREMH1SFIXA6HSJV-00239?func=dbin-jump-full&object_id=123916&local_base=GEN01&pds_handle=GUEST (Citirano 12. .1. 2011).

Makovsky, A., 1998. Kurdish Agreement Signals New U.S. Commitment. URL:
<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1219> (Citirano 23. 1. 2011).
Managing the Tigris and Euphrates Watershed, 2010. Dubai, Geopolicity, Specialist in economicIntelligence, 64 str.. URL:
<http://zunia.org/uploads/media/knowledge/Geopolicity%20-%20Managing%20the%20Tigris%20and%20Euphrates%20Watershed%20-%20The%20Challenge%20Facing%20Iraq1280855782.pdf> (Citirano 10. 10. 2010).

McDermid. C., A Face – lift for an Ancient Kurdish Citadel. URL:
<http://www.time.com/time/travel/article/0,31542,2007282,00.html>(Citirano 29. 7. 2010).

McDowall, D., 2004. A Modernn History of the Kurds. London, I.B. Tauris & Co Ltd, 497 str.

McDowall, D., 1992. The Kurds – a nation denied. London, Minority Rights Publications, 150 str.

Meho, L. I., Maglaughlin, K. L., 2001. Kurdish culture and society: an annotated bibliography. New York, Greenwood Publishing Group, 365 str.

Middle East Seismic Hazard Map. URL:
http://earthquake.usgs.gov/earthquakes/world/middle_east/gshap.php (Citirano 12. 10. 2010).

Mustafa, M. S., 2016, Iran's Role in the Kurdistan Region Mohammad, Al Jazeera Centre for Studies. URL:
http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2016/4/20/111270e6cbb84b05950cdf51adbe74a9_100.pdf (Citirano 22. 5. 2016).

Natali, D., 2015. Stalemate, Not Statehood, for Iraqi Kurdistan. URL:
<https://www.lawfareblog.com/stalemate-not-statehood-iraqi-kurdistan> (Citirano 16. 08. 2016)

Natek, K., 1991. Kurdi – narod brez prijateljev. Geografski obzornik. 38, 4, str. 17 – 22.

O'Leary, B., 2008. Article 140: Iraq's Constitution, Kirkuk and the Disputed Territories. URL:
http://www.kncna.org/docs/pdf_files/OLeary_Paper.pdf (Citirano 11. 11. 2010).

Omer Anwar, T., M., 2011. Iraq, Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/ag/agp/agpc/doc/counprof/PDF%20files/iraq.pdf> (Citirano 10. 8. 2016)

Oxford Regional Economics Atlas: The Middle East and North Africa. 1960. London, Oxford Univesity Press, 135 str.

Park, B., 2005, Turkey's polici toward northern Iraq – Problems and Perspectives. New York, The Interantional Institute fo Strategic Studies, Routledge, 86. str.

Physical Map of Iraq. 2016. URL: http://www.stockmapagency.com/Physical_Map_Iraq_C-Iraq-2007-Phys.php (Citirano 28. 8. 2016)

Potočnik, P., 2007. Kurdi v Turčiji. Seminarska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofka Fakulteta, Oddelek za Geografijo, 30 str.

Rassam, S., 2005. Christianity in Iraq: its origins and development to the present day. Leominsker, Gracewing Publishing, 203 str.

Roth. J., 1981. Kurdi – Geografija zatitanih. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 167 str.

Saeed, N., 2012. The Disputed Status of Kirkuk and Its Future prospective. [S.i.], Institute of Federalism, Summer University, 17 str. URL:
https://www.academia.edu/12096747/The_Disputed_Status_of_Kirkuk_and_its_Future_Prospects (Citirano, 10. 19. 2014)

Shea, N., 2016. Kurds Fight to Preserve 'the Other Iraq'. National Geographic. URL:
<http://www.nationalgeographic.com/magazine/2016/03/kurds-northern-iraq-kurdistan-peshmerga-isis/> (Citirano 16. 8. 2016)

Stansfield. G. R. V., 2003. Iraqi Kurdistan: Political developement and emergent Democracy. New York, RoutledgeCurzon. 260 str.

Stokes J., 2009. Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East. New York, Infobase publishing, str. 386 – 389.

The Kurdish language. URL:
<http://www.krg.org/articles/detail.asp?lngnr=12&smap=03010500&rnrr=142&anr=18694>
(Citirano 27. 6. 2010).

The Kurds: Caught between nations. 1994.V: Understanding global issues : a periodic briefing with topic map, illustrations, charts, facts and analysis. Cheltenham, European Schoolbooks Publishing, 16 str.

The long, winding history of American dealings with Iraq's Kurds. URL:
<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/08/07/the-long-winding-history-of-american-dealings-with-iraqs-kurds/> (Citirano: 10. 7. 2016).

The Middle East: A Geographical Study. 1978. Chichester, John Wiley & Sons, 572 str.

The Reality of the Turkmen Population in Iraq. 2007. URL:
<http://www.turkishweekly.net/news/44911/the-reality-of-the-turkmen-population-in-iraq.html> (Citirano 12. 12. 2010).

US – Kurdish relations. URL: <http://thekurdishproject.org/kurdistan-news/us-kurdish-relations/> (Citirano 9. 7. 2016).

Usher, S., 2008. Baathist mistake corrected amid concern. BBC News. URL:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7185276.stm (Citirano 14. 3 2012).

Veliki atlas sveta. Druga popravljena izdaja. 1996. Ljubljana, DZS, str. 168 – 169.

Voller, Y., 2014. The Kurdish liberation movement in Iraq. New York, Routledge, 176 str.

Weiss, J., 2014. '15 helps organizations distribute Syrian aid through mapping. Gettysburg. URL: http://www.gettysburg.edu/news_events/press_release_detail.dot?id=2d16c2d7-1b76-4688-b322-7f84c8c1cd22 (Citirano 16. 08 2016)

World Climate. URL: <http://www.worldclimate.com/> (Citirano 13. 10. 2010).

World Gazetteer – Iraq: Administrative Divisions (population and area). URL: <http://world-gazetteer.com/wg.php?x=&men=gadm&lng=en&des=wg&geo=105&srt=npan&col=abcdefghinoq&msz=1500> (Citirano 3. 12. 2010).

Zagros Mountains. URL: <http://www.peakbagger.com/range.aspx?rid=42> (Citirano 12. 10. 2010).

Zupančič, J., 2005. Geografski vidik kriznih območij. Geografski obzornik. 52, 3, str. 4 – 10.

Zupančič, J., 2006. Geografski pristopi k proučevanju kriznih območij. Dela, 26, str. 161 – 179.

Zupančič, J., 2013. Kulturna geografija: raznolikost svetovnega prebivalstva in kulturnih pokrajin. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete univerze v Ljubljani., str. 172 – 205.

11. Seznam kart, grafikonov in preglednic

KARTE

Karta 1: Karta Iraka in okolice.	8
Karta 2: Cone prepovedi letenja v Iraku.	9
Karta 3: Različne meje kurdskega območja v severnem Iraku.	10
Karta 4: Prikaz lege in obsega območja, kjer Kurdi predstavljajo etnično večino.	11
Karta 5: Tektonske značilnosti Bližnjega vzhoda.	11
Karta 6: Kamninska sestava Iraka.	12
Karta 7: Relief v severnem Iraku.	13
Karta 8: Povprečne temperature v severnem Iraku.	14
Karta 9: Klimatska klasifikacija Köppen – Geiger.	15
Karta 10: Presežki vode v Iraku.	16
Karta 11: Prsti v Iraku.	17
Karta 12: Rastlinstvo v Iraku.	18
Karta 13: Gostota poselitve v Iraku.	20
Karta 14: Etnične in verske skupine v Iraku.	22
Karta 15: Naftna polja v Iraku.	25
Karta 16: Raba tal v Iraku.	27
Karta 17: Kurdska plemena v preteklosti.	29
Karta 18: Mahabadška republika.	34
Karta 19: Meje irškega Kurdistanu po sporazumu o avtonomiji iz leta 1974.	42
Karta 20: Faze akcije Anfal (leto 1988).	46
Karta 21: De facto kurdsko avtonomno območje leta 1991.	49
Karta 22: Meja med ozemlji pod nadzorom strank KDP in PUK.	50
Karta 23: Geografska porazdelitev negotove preskrbe s hrano in ranljivosti zaradi pomanjkanja hrane v Iraku.	63
Karta 24: Okvirni potek Zelene linije.	75
Karta 25: Prikaz območij kurdskega nadzora v letih 2003–2008.	77
Karta 26: Prikaz območij v Siriji in Iraku pod nadzorom različnih sil.	78

GRAFIKONI

Grafikon 1: Klimograma mesta Mosul in Kirkuk.	16
Grafikon 2: Delež Kurdov glede na celotno število prebivalcev v posamezni državi.	19
Grafikon 3: Število prebivalcev v avtonomni regiji Kurdistan.	19
Grafikon 4: Število prebivalcev v kurdskih mestih.	21
Grafikon 5: Starostna piramida prebivalstva v iraškem Kurdistanu.	21
Grafikon 6: Sestava doprinosa posameznih sektorjev gospodarstva v bruto družbeni proizvod v Iraku leta 2006.	24

PREGLEDNICE

Preglednica 1: Število prebivalcev v posameznih provincih v avtonomni regiji Kurdistan. ..	20
Preglednica 2: Kapaciteta jezov in proizvedena energija na hidroelektrarnah v Iraku.	26